EDITORI:
Magdalena Mărculescu
Vasile Dem. Zamfirescu
Silviu Dragomir
FONDATOR:
Ion Mărculescu, 1994
REDACTOR:
Mihaela Ionescu
DESIGN:
Coperta: Faber Studio
Credit foto: Davies and Starr
DIRECTOR PRODUCŢIE:
Cristian Claudiu Coban
DTP:
Mihaela Gavriloiu
CORECTURĂ:
Elena Biţu
Mădălina Geambașu
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României DIDION, JOAN
Anul gândirii magice / Joan Didion; trad.: Virginia Costeschi.
— București: Pandora Publishing, 2017
ISBN 978 – 606 – 978 – 015 – 2
I. Costeschi, Virginia (trad.)
821.111 (73) – 31 = 135.1
Titlul original: The Year of Magical Thinking Autor: Joan Didion
Copyright © 22005 by Joan Didion
Copyright © Pandora M, 2017 pentru prezenta ediţie
O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: + 4 021 300 60 90; Fax: + 4 0372 25 20 20
W: pandoram.ro
ISBN: 978 – 606 – 978 – 015 – 2
Pandora M face parte din Grupul Editorial TREI
Această carte este pentru John şi Quintana
Viaţa se schimbă cu repeziciune.

Viaţa se schimbă într-o clipă.

Te aşezi la masă şi viaţa, aşa cum o cunoşteai, se sfârşeşte. Problema auto compătimirii.

Acestea au fost primele cuvinte pe care le-am scris după ce s-a întâmplat. Data fişierului Microsoft Word („*Note* despre *schimbare.doc*”) este „*20 mai 2004, 11*: *11 P.M.*”, dar probabil că am deschis fişierul şi din reflex am apăsat „salvează” când l-am închis. N-am modificat nimic în document în luna mai. N-am schimbat nimic în fişierul acela de când am scris cuvintele, în ianuarie 2004, la o zi, două sau trei după întâmplare.

Multă vreme n-am mai scris nimic altceva.

Viaţa se schimbă într-o clipă.

Clipa obişnuită.

La un moment dat, preocupată să-mi amintesc ce a părut cel mai şocant în ceea ce s-a întâmplat, m-am gândit să adaug cuvintele acestea, „*clipa obişnuită*”. Mi-am dat seama imediat că nu e nevoie să adaug cuvântul „obişnuită”, pentru că n-am cum să-l uit: cuvântul nu mi-a mai ieşit niciodată din minte.

Ba tocmai natura obişnuită a tot ceea ce a precedat evenimentul a fost ceea ce m-a împiedicat să cred cu adevărat că s-a întâmplat, să-l asimilez, să-l accept, să trec peste el. Acum îmi dau seama că nu era nimic neobişnuit: confruntaţi cu o nenorocire

neaşteptată, ne concentrăm pe cât de comune au fost împrejurările în care s-a produs dezastrul, cerul albastru senin din care s-a prăbuşit avionul, treburile de rutină încheiate cu o maşină în flăcări, leagănul în care copiii se jucau ca de obicei când un şarpe cu clopoţei a atacat din senin. „Se îndrepta spre casă de la muncă – fericit, împlinit, sănătos – şi apoi s-a dus”, citez mărturia unei asistente de psihiatrie al cărei soţ a murit într-un accident pe autostradă. În 1966 s-a întâmplat să intervievez mai mulţi oameni care erau în Honolulu în dimineaţa zilei de»

7 decembrie 1941; fără excepţie, şi-au început relatarea despre Pearl Harbor spunându-mi că era „o duminică dimineaţa obişnuită”. „Era o zi oarecare de septembrie, însorită”, încă mai spun oamenii când sunt rugaţi să descrie dimineaţa în care zborurile American Airlines 11 şi United Airlines 175 au intrat în turnurile newyorkeze World Trade Center. Chiar şi raportul Comisiei 11 septembrie începe cu observaţia meteo evident premonitorie şi totuşi insignifiantă: „Ziua de marţi, 11 septembrie 2001, a început cu o temperatură medie şi cerul aproape lipsit de nori în estul Statelor Unite”.

„Şi apoi – s-a dus”. *În floarea vieţii suntem aproape de moarte*, spun episcopalienii la mormânt. Mai târziu mi-am dat seama că am repetat detaliile a ceea ce s-a întâmplat oricui venea acasă în acele prime săptămâni, tuturor prietenilor şi rudelor care mi-au adus de mâncare, au preparat băuturi şi au pus masa în sufragerie pentru câte persoane erau prin preajmă la prânz sau la cină, tuturor celor care au strâns masa, au pus la frigider resturile şi au pornit maşina de spălat vase şi care ne (nu puteam să mă gândesc la *îmi*) umpleau casa altfel goală, chiar şi după ce eu am intrat în dormitor (al nostru, cel în care mai zăcea pe canapea un halat ponosit mărimea XL, cumpărat în anii ’70 de la magazinul Richard Carroll din Beverly Hills) şi am închis uşa. Din primele zile şi săptămâni îmi amintesc cel mai clar acele momente în care eram doborâtă de epuizare. Nu-mi aduc aminte să fi spus cuiva detaliile, dar trebuie s-o fi făcut, pentru că toţi păreau să le ştie. La un moment dat m-am gândit la posibilitatea ca ei să îi aflat unii de la alţii amănuntele poveştii, dar imediat am respins ideea: povestea pe care o ştiau era prea detaliată ca să fi fost spusă de la unul la altul. Venise de la mine.

Un alt motiv care îmi confirmă că povestea venea de la mine este acela că nicio versiune pe care am auzit-o nu includea detalii cărora nu le puteam face deocamdată faţă, de exemplu sângele de pe podeaua din living, care a rămas

acolo până a venit José a doua zi dimineaţă şi l-a spălat.

José. Era ca un membru al familiei. Ar fi trebuit să plece cu avionul spre Las Vegas pe 31 decembrie seara, dar n-a mai plecat. José plângea în dimineaţa în care a curăţat sângele. Când i-am spus prima dată ce s-a întâmplat, nu a înţeles. În mod evident, nu eram naratorul ideal al acestei poveşti, versiunea mea avea ceva stângaci şi eliptic, tonul meu nu reuşea cumva să sublinieze evenimentul (am întâmpinat acelaşi eşec când a trebuit să-i spun mai apoi şi Quintanei), dar când a văzut sângele, José a înţeles.

Adunasem seringile abandonate şi electrozii de EKG înainte să vină el, dar nu am putut să şterg şi sângele.

În rezumat.

Acum, când scriu asta, este după-amiaza zilei de 4 octombrie 2004.

În urmă cu nouă luni şi cinci zile, în seara de 30 decembrie 2003, în jurul orei 21: 00, în timp ce ne aşezam să luăm cina în livingul apartamentului nostru din New York, se pare că soţul meu, John Gregory Dunne, a suferit un incident coronarian masiv, care i-a provocat decesul. Singurul nostru copil, Quintana, era inconştient de cinci nopţi în secţia de terapie intensivă Singer a centrului medical Beth Israel, pe atunci un spital pe East End Avenue (a fost închis în august 2004) cunoscut ca Beth Israel North sau „vechiul Spital al Doctorilor”; ceea ce părea un caz de gripă de decembrie suficient de sever ca s-o facă să ajungă la camera de gardă de Crăciun degenerase într-o pneumonie urmată de şoc septic. Aceasta este tentativa mea de a încerca să înţeleg ceva din perioada care a urmat, săptămâni şi apoi luni care au desfiinţat orice idee fixă aş fi avut despre moarte, despre boală, despre probabilitate şi şansă, noroc şi ghinion, despre căsătorie, copii şi memorie, despre durere, despre modurile în care oamenii se împacă sau nu cu ideea că viaţa se sfârşeşte, despre fragilitatea sănătăţii minţii, despre viaţă însăşi. De când mă ştiu, am fost scriitoare.

Chiar şi în copilărie, cu mult înainte de a începe să public, trăiam cu sentimentul că sensul lucrurilor stătea în ritmurile cuvintelor, ale propoziţiilor şi frazelor, o tehnică de suprimare a tot ce credeam sau gândeam în spatele unei faţade din ce în ce mai impenetrabile. Scriu aşa cum sunt sau cum am devenit, deşi în acest caz mi-aş fi dorit să am, în loc de cuvinte şi ritmurile lor, o cameră de tranşare echipată cu Avid, un sistem digital de editare cu care aş fi putut să închid o bucată de timp doar atingând o tastă, să vă arăt simultan toate cioburile de memorie care îmi vin pe moment, să vă las să alegeţi cadrele, expresiile imperceptibil diferite, lecturile alternative ale aceloraşi rânduri. Sunt în situaţia în care, pentru a afla sensul lucrurilor, am nevoie de mai mult decât cuvinte. Am nevoie ca orice cred sau gândesc să fie inteligibil, fie şi numai pentru mine.

30 decembrie 2003, o zi de marţi.

Am văzut-o pe Quintana la terapie intensivă, la etajul şase al spitalului Beth Israel North.

Am venit acasă.

Am discutat dacă să ieşim undeva la cină ori să mâncăm acasă.

Am spus că aş aprinde focul, am putea cina acasă.

Am aprins focul, am început să pregătesc cina, l-am întrebat pe John dacă vrea ceva de băut.

I-am pregătit un scotch şi i l-am dus în living, unde stătea ca de obicei, în fotoliul de lângă şemineu, citind.

Era o carte de David Fromkin, o ediţie legată în piele a volumului *Europe's Last Summer*: *Who Started the Great War în 1914*?

Am terminat de pregătit cina, am pus masa în living unde, atunci când eram singuri, mâneam lângă şemineu. Am înteţit focul, focurile erau importante pentru noi. Am crescut în California, eu şi John am trăit acolo împreună douăzeci şi patru de ani, ne încălzeam casele aprinzând focul în şemineu. Chiar şi în serile de vară, după ce se lăsa ceaţa. Focul însemna că suntem acasă, că am închis cercul,

că suntem în siguranţă peste noapte. Am aprins lumânările. John a cerut al doilea pahar înainte de masă. I l-am dat. Ne-am aşezat. Eram ocupată să amestec salata.

John spunea ceva, apoi a tăcut.

La un moment dat, în secundele sau minutul dinaintea tăcerii, m-a întrebat dacă i-am pus în al doilea pahar scotch single-malt. I-am răspuns că nu, am pus din acelaşi scotch ca la primul pahar. „Bine”, a spus el. „Nu ştiu de ce, dar nu cred că trebuie amestecate”. Într-un alt moment din secundele sau minutul acela a vorbit despre Primul Război Mondial ca evenimentul crucial din care s-a revărsat mai apoi tot restul secolului XX.

Nu mai ştiu despre ce discutam, scotch sau Primul Război Mondial, în clipa în care s-a oprit din vorbit.

Îmi amintesc doar că mi-am ridicat privirea. Mâna stângă îi era ridicată, iar el încremenise. La început am crezut că face o glumă nereuşită, o încercare de a face suportabilă o zi dificilă.

Mi-aduc aminte că am zis *nu face asta*.

Când nu mi-a răspuns, primul meu gând a fost că începuse să mănânce şi se înecase. Îmi amintesc că am încercat să-l ridic >

În scaun pentru manevra Heimlich. Mi-aduc aminte de trupul lui prăbuşindu-se greoi în faţă, mai întâi peste masă, apoi pe podea. În bucătărie, lângă telefon, aveam lipit un cartonaş cu numerele ambulanţei de la spitalul Presbyterian din New York. Nu lipisem cartonaşul acolo în anticiparea unui moment ca acesta. îl pusesem acolo în cazul în care cineva din clădire ar fi avut nevoie de ambulantă.

Altcineva.

Am sunat la unul dintre numere. Un dispecer a întrebat dacă mai respiră. Am spus *veniţi odată*. Când au ajuns paramedicii, am încercat să le spun ce s-a întâmplat, dar, înainte să termin, transformaseră în cameră de urgenţă zona din living unde zăcea John. Unul dintre ei (erau trei, poate patru, nici la o oră după n-aş fi putut

spune câţi) vorbea cu spitalul despre electrocardiograma pe care părea că o trimiseseră deja. Altul deschidea prima sau a doua dintre multele seringi. (Epinefrină? Lidocaină? Procainamidă? Numele îmi vin în minte, dar n-am idee de unde.) îmi amintesc spunându-le că poate s-a înecat. Au desfiinţat ideea cu o mişcare din mână: căile respiratorii erau libere. Păreau să folosească acum padele pentru defibrilare, o încercare de a-i stabiliza ritmul cardiac. Au obţinut ceva ce părea o bătaie de inimă obişnuită (sau am crezut că e aşa, am tăcut cu toţii, a fost o zvâcnire bruscă), au pierdut-o şi au luat-o de la capăt.

„Fibrilează încă”, ţin minte că a spus cel de la telefon.

a spus cardiologul lui John a doua zi, când m-a sunat din Nantucket. „FV ar fi trebuit să spună. V de la ventriculară”. Poate au zis „FV” sau poate că nu. Fibrilaţia atrială nu provoacă neapărat sau imediat stop cardiac. Cea ventriculară da. Poate că ventriculară a fost.

Mi-amintesc că am încercat să-mi ordonez în minte ce avea să urmeze. Din moment ce aveam un echipaj de ambulanţă în living, următorul pas logic era plecarea la spital. Mi-am dat seama că ei ar putea decide asta în orice clipă şi eu nu eram gata. N-aveam la îndemână tot ce trebuia să iau cu mine. Urma să pierd timpul, să fiu lăsată în urmă. Mi-am găsit geanta, un rând de chei şi o fişă făcută de medicul lui John. Când m-am întors în living, paramedicii se uitau la monitorul aşezat pe podea. Nu puteam vedea ecranul, aşa că le-am privit feţele. Ţin minte că se uitau unii la alţii. Când au decis să ne mişcăm, s-a întâmplat foarte repede. I-am urmat la lift şi i-am întrebat dacă pot să-i însoţesc. Au spus că targa coboară mai întâi, eu aş putea veni în a doua ambulanţă. Unul dintre ei a aşteptat cu mine ca liftul să urce înapoi. Când noi doi ne-am urcat în a doua ambulanţă, cea cu targa pleca din faţa clădirii. Distanţa de la noi la Spitalul New York este de şase străzi. Nu-mi amintesc sirenele. Nu-mi amintesc traficul. Când am ajuns la intrarea de la urgenţe, targa

dispărea deja în clădire. Un bărbat aştepta în drum. Toţi ceilalţi purtau echipament medical. El nu. „Este soţia”, i-a zis şoferului, apoi s-a întors către mine. „Sunt asistentul social”, a spus şi cred că atunci am ştiut.

„Am deschis uşa, am văzut bărbatul în uniformă verde şi am ştiut. Am ştiut imediat”. Aceasta a fost declaraţia pentru un documentar HBO a mamei unui copil de nouăsprezece ani ucis de o bombă în Kirkuk, citată de Bob Herbert în ediţia *The New York Times* din dimineaţa de 12 noiembrie 2004. „Dar m-am gândit că, dacă nu-l las să intre, nu are cum să-mi spună. Şi atunci ar fi fost ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Aşa că el tot zicea: «Doamnă, lăsaţi-mă să intru». Şi eu îi răspundeam «îmi pare rău, dar nu puteţi intra»”.

Citind asta în timpul unui mic dejun la aproape unsprezece luni după noaptea cu ambulanţa, recunosc acest raţionament ca fiind al meu.

În camera de gardă am văzut targa împinsă într-un compartiment separat de mai mulţi oameni cu mănuşi sterile. Cineva mi-a spus să aştept la recepţie. Am aşteptat. Era o coadă pentru formalităţile de internare. Statul la coadă părea un lucru constructiv. Statul la coadă însemna că aveam încă timp să mă obişnuiesc cu ideea, aveam copii ale cârdurilor de asigurare în poşetă, nu mai negociasem cu spitalul acesta – Spitalul New York era aripa Corneli a New York Presbyterian, eu ştiam aripa Columbia, Columbia Presbyterian, 168th colţ cu Broadway, la cel mult douăzeci de minute distanţă, prea departe în cazul acestui gen de urgenţă – dar puteam să mă obişnuiesc în acest spital nefamiliar, puteam să fiu de folos, să aranjez transferul la Columbia Presbyterian odată ce el avea să fie stabilizat. Eram concentrată pe detaliile iminentului transfer la Columbia (o să aibă nevoie de un pat cu telemetrie, eventual aş putea obţine transferul la Columbia şi pentru Quintana, în noaptea în care a fost internată la Beth Israel North mi-am notat numerele de pager ale câtorva medici de la Columbia, unul dintre ei ar putea face

posibile toate astea), când asistentul social a reapărut şi m-a condus într-o cameră goală de lângă recepţie. „Puteţi aştepta aici”, a zis. Am aşteptat. Camera era friguroasă, sau mie îmi era frig. M-am întrebat cât timp trecuse de când am chemat ambulanţa şi până la sosirea paramedicilor. A părut că n-a trecut deloc timpul *ţa mote in the eye of Godă praf în ochi* a fost sintagma care mi-a trecut prin minte la recepţia spitalului), dar 11 cbuie să fi fost cel puţin câteva minute.

Aveam în birou un panou de plută, pe care prinsesem, din motive ce ţineau de documentarea pentru o scenă de film, un cartonaş roz pe care care scrisesem o propoziţie din *Manualul Merck* despre cât timp poate fi privat creierul de oxigen. Imaginea cartolinei roz mi-a revenit în recepţia spitalului: *Anoxia ţesutului pentru mai mult de 4 – 6 minute poate afecta ireversibil creierul sau poate provoca decesul*. „Îmi spuneam că nu ţin minte corect fraza când a reapărut asistentul social. Era însoţit de un bărbat care s-a recomandat „medicul soţului dumneavoastră”. A urmat o pauză. „A murit, nu-i aşa?”, m-am auzit spunându-i doctorului. El l-a privit pe asistentul social. „E în regulă”, i-a spus acesta. „Se ţine destul de tare”. M-au condus în spaţiul înconjurat de perdele unde zăcea John, singur de-acum. M-au întrebat dacă vreau un preot. Am spus că da. A apărut un preot şi a rostit câteva cuvinte. I-am mulţumit. Mi-au dat clipsul de argint în care John îţi ţinea permisul de conducere şi cardurile de credit. Mi-au dat banii pe care îi avea în buzunar. Ceasul. Telefonul mobil. Mi-au dat o pungă de plastic în care mi-au zis că sunt hainele lui. Le-am mulţumit. Asistentul social m-a întrebat dacă mai poate face ceva pentru mine. I-am zis că ar putea să-mi găsească un taxi. A găsit. I-am mulţumit. „Aveţi bani de drum?”, m-a întrebat. I-am zis că am, eu, care mă ţineam destul de tare. Am ajuns în apartament şi am văzut geaca şi fularul lui John lăsate pe un scaun când ne-am întors din vizita la Quintana, la Beth Israel North (fularul roşu de caşmir, geaca de vânt

Patagonia a echipei filmului *Up Close & Personal*) şi m-am întrebat ce ar trebui să facă o persoană care

Aluzie la romanul SF din 1974 *The Mote in the God's Eye* de Larry Niven şi Jerry Pournelle. *W.tă*) nu se ţine chiar aşa de tare. Să se prăbuşească cu totul? Să ajungă să trebuiască să fie sedată? Să urle?

Ţin minte că m-am gândit că trebuie să discut despre asta cu John.

Discutam absolut orice cu John.

Fiindcă eram amândoi scriitori şi lucram şi unul şi altul acasă, zilele ne erau pline de sunetul vocii celuilalt.

Nu credeam că el are dreptate mereu şi nici el nu credea asta despre mine, dar fiecare era pentru celălalt persoana în care avea încredere. Nu exista diferenţă între interesele sau acţiunile» noastre, indiferent de situaţie. Mulţi presupuneau că trebuie să existe o oarecare competiţie, când unul sau celălalt ajungea, la un moment dat, să primească recenzii mai bune, un avans mai mare, că viaţa noastră privată trebuia să fie un câmp minat cu invidii profesionale şi resentimente. Iar asta era atât de departe de cum stăteau lucrurile de fapt, încât luam insistenţa generală asupra acestei situaţii drept semn al unei anumite lacune în înţelegerea căsniciei la nivel popular.

Acesta a fost încă unul dintre lucrurile pe care le-am discutat.

Ce-mi aduc aminte din apartament, în noaptea în care m-am întors singură de la spitalul New York, era cât de tăcut era totul.

În punga de plastic pe care mi-o dăduseră la spital erau o pereche de pantaloni reiaţi, o cămaşă de lână, o curea şi cred că nimic altceva. Crăcii pantalonilor fuseseră tăiaţi, cred că de paramedic! Era sânge pe bluză. Cureaua era împletită. Ţin minte că i-am pus celularul la încărcat pe biroul lui şi clipsul de argint pentru bani în cutia din dormitor în care ne ţineam paşapoartele, certificatele de naştere şi dovezile serviciului de jurat. Privesc acum

clipsul şi văd că avea la el atunci: un permis de conducere emis de statul New York, valabil până pe 25 mai 2004, un card Chase, un card American Express, un card MasterCard Wells Fargo; un card de la Muzeul Metropolitan, unul de la Writers Guild of America West (era în sezonul de dinaintea votului Academiei şi putea vedea filme gratuit cu un astfel de card, s-o fi dus să vadă vreun film, nu-mi amintesc), un card Medicare, unul de metrou şi unul emis de Medtronic cu menţiunea „Port un pacemaker Kappa 900 SR", seria dispozitivului, telefonul medicului care l-a implantat şi data implantului, 3 iunie 2003. Ţin minte că am pus laolaltă banii pe care îi avusese el în buzunar cu cei din poşeta mea, am netezit bancnotele, le-am aşezat în ordine, cele de douăzeci, apoi cele de zece, de cinci şi de un dolar. Îmi amintesc că, făcând asta, m-am gândit că ar vedea că mă descurc.

Când l-am văzut în spaţiul delimitat de perdele din camera de gardă de la spitalul New York avea un dinte din faţă ciobit, presupun că de la cădere, pentru că avea şi vânătăi pe faţă. A doua zi, când l-am identificat la Frank E. Campbell, vânătăile nu se mai vedeau. Mi-am dat seama că la estomparea lor s-a referit cioclul când eu am spus că nu vreau îmbălsămare şi el a răspuns: „În cazul acesta doar o să-l aranjăm". Discuţia cu el rămâne confuză. Am ajuns la Frank E. Campbell atât de hotărâtă să evit orice reacţie nepotrivită (lacrimi, furie, amuzament involuntar într-o situaţie critică), încât mi-am blocat orice răspuns. La moartea mamei, cioclul care i-a luat trupul de acasă a lăsat pe patul ei un trandafir artificial. Mi-a povestit fratele meu, ofensat până în rărunchi. Aş fi ştiut ce să fac în cazul trandafirilor artificiali.

Îmi amintesc că am luat o decizie rapidă asupra sicriului. În biroul în care am semnat actele era o pendulă care nu mergea. Nepotul lui John, Tony Dunne, care era cu mine, i-a spus cioclului că pendula e oprită. Acesta, ca şi când i-ar fi făcut plăcere să desluşească prezenţa

elementului de decor, ne-a explicat că nu merge de mulţi ani, dar a fost păstrată ca „un fel de amintire” a firmei precedente. Părea că pendula e lecţia de învăţat. M-am concentrat asupra Quintanei. Puteam să reduc la tăcere cioclul, dar nu puteam să mă opresc din a auzi *îţi zace tatăl colo-n mare*! *Ochii lui – mărgăritare*[1] în timp ce mă gândeam la Quintana.

Opt luni mai târziu l-am întrebat pe administratorul clădirii dacă mai are registrul ţinut de portari în noaptea de 30 decembrie. Ştiam că există un registru, fusesem preşedinta consiliului proprietarilor timp de trei ani, registrul de la intrare era printre procedurile obligatorii. A doua zi, mi-a trimis pagina pentru 30 decembrie. Conform acesteia, în seara aceea portari au fost Michael Flynn şi Vasile Ionescu. Nu mai ţineam minte asta. Vasile Ionescu şi John obişnuiau să se distreze în lift cu un joculeţ între un exilat din România lui Ceauşescu şi un catolic irlandez»

din West Hartford, Connecticut, pe baza aprecierii comune a fonfleurilor politice. „Deci unde e bin Laden?”, întreba Vasile când John intra în lift, ideea fiind să primească un răspuns şi mai improbabil: „Ar putea fi bine Laden în penthouse?” „În căsuţă?” „În sala de fitness?” Când am văzut numele lui Vasile în registru m-am gândit că nu-mi amintesc dacă iniţiase jocul lor când ne-am întors de la Beth Israel North în seara de 30 decembrie. Registrul pentru seara aceea arăta doar două intrări, mai puţine decât de obicei, chiar şi într-o perioadă a anului în care cei mai mulţi locatari se îndreptau spre destinaţii mai blânde:

NOTĂ: *Paramedici sosiţi la 9*: *20 P.M. pentru DL Dunne*.

DL Dunne a fost dus la spital la 10: *05 P.M. NOTĂ*: *Bec ars în liftul de persoane A-B*.

Liftul A-B era al nostru, cel cu care au urcat paramedicii la 9: 20 P.M., cel cu care l-au dus pe John (şi pe mine) jos la ambulanţă, la 10: 05 P.M., era liftul cu care

1 Pasaj din Cântecul lui Ariei, din piesa Furtuna, de William Shakespeare. (N.t.)

m-am întors singură în apartamentul nostru la o oră neînregistrată. N-am observat vreun bec ars în lift. Nici că paramedicii s-au aflat în apartamentul nostru timp de patruzeci şi cinci de minute. De fiecare dată descriam intervalul acesta „cincisprezece sau douăzeci de minute”. *Dacă au stat atât de mult înseamnă că el trăia*? l-am întrebat pe un medic pe care îl cunoşteam. „Câteodată se străduiesc atât de mult”, mi-a zis. A trecut ceva până să-mi dau seama că nu-mi răspunsese în niciun fel la întrebare.

Când am primit certificatul de deces avea înscrisă data morţii: 10: 18 P.M., 30 decembrie 2003.

Am fost întrebată, înainte de a pleca de la spital, dacă aş fi de acord cu autopsia. Am răspuns că da. Am citit mai apoi că procedura de cerere a acordului pentru autopsie este considerată delicată în spitale, uneori cea mai sensibilă şi dificilă etapă a rutinei declanşate de un deces. Înşişi medicii, conform unor studii (de exemplu Katz, J.L. şi Gardner, R., în articolul „The Intems Dilema: The Request for Autopsy Consent”, *Psychiatry în Medicine 3*: *197 – 20*3, 1972), simt o mare anxietate în legătură cu această cerere. Ei ştiu că autopsia este esenţială pentru învăţarea şi predarea medicinei, dar mai ştiu şi că procedura trezeşte o teamă primitivă. Dacă persoana care m-a întrebat dacă aprob autopsia la Spitalul New York a trăit asemenea anxietate, aş fi scutit-o de ea: eu chiar am vrut autopsia. Chiar am vrut autopsia, deşi am văzut câteva, în timpul unei documentări. Ştiam exact ce se întâmplă, pieptul spintecat ca la puiul de pe bancul măcelarului, faţa jupuită, cântarul în care sunt puse toate organele. Am văzut detectivi de la omucideri ferindu-şi privirea în timpul unei autopsii. Cu toate astea, voiam una. Aveam nevoie să ştiu cum şi de ce şi când s-a întâmplat. De fapt, am vrut să fiu în sală când o fac (urmărisem toate celelalte autopsii cu John, i-o datoram pe asta, îmi intrase în cap că el ar fi fost în încăpere dacă eu m-aş fi aflat pe masă), dar n-am fost convinsă că pot să-mi susţin cererea raţional, aşa că n-am mai întrebat.

Dacă ambulanţa a plecat din faţa clădirii noastre la 10: 05 P.M. şi decesul a fost declarat la 10: 18 P.M., cele treisprezece minute din acest interval au fost doar contabilitate, birocraţie, asigurarea că procedurile spitalului au fost îndeplinite şi hârţogăraia făcută, iar persoana potrivită era acolo ca să finalizeze totul, să informeze persoana care se ţine tare.

Finalizarea, am aflat mai târziu, se numea „declarare”, ca în „Declarat decedat: 10: 18 P.M”.

Trebuia să cred că a fost mort în tot acest timp.

Dacă nu credeam că a fost mort în tot acest timp, m-aş fi putut gândi că aş fi fost în stare să-l salvez.

Am continuat oricum să gândesc aşa până am văzut raportul autopsiei, un exemplu de gândire aberantă, variaţia atotputernică.

Cu o săptămână sau două înainte să moară, pe când cinam într-un restaurant, John m-a rugat să scriu ceva în carnetul meu pentru el. Întotdeauna avea la el cartonaşe pe care lua notiţe, cartonaşe de şapte pe cincisprezece centimetri cu numele lui tipărit pe ele, care se puteau strecura uşor într-un buzunar interior. La cină se gândise la ceva şi voia să nu uite, dar când a căutat în buzunar n-a mai găsit niciun cartonaş. *Am nevoie să notezi ceva*, mi-a zis. Era ceva pentru cartea lui nouă, nu pentru a mea, a subliniat, pentru că pe atunci eu mă documentam pentru o carte cu referinţe din sport. Aceasta este nota pe care mi-a dictat-o: *rAntrenorii obişnuiau ca după meci să iasă şi să spună*: «*Aţi jucat grozav*». *Acum ies cu poliţia, ca şi când ar fi un război şi ei sunt armata. Militarizarea sporturilor*” Când i-am dat nota a doua zi, mi-a zis: „Poţi s-o foloseşti dacă vrei”.

Ce-a vrut să spună?

Ştia că n-o să mai scrie cartea?

A avut vreo premoniţie, un semn? De ce a uitat să-şi ia cartonaşele de notiţe la cină în seara aceea? Nu mă atenţionase el, când mi-am uitat carnetul de notiţe, că abilitatea de a nota când îţi vine ceva în minte face

diferenţa între a fi capabil să scrii şi a fi incapabil să scrii? A fost ceva în seara aceea care i-a spus că timpul în care mai e capabil să scrie se apropie de sfârşit?)

Într-o vară, pe când locuiam în Brentwood Park, am intrat într-o rutină de a ne opri din lucru la ora 4: 00 după-amiaza ca să ne ducem la piscină. El stătea în apă citind (a recitit de câteva ori *Alegerea Sofiei* în vara aceea, încercând să-şi dea seama cum e), iar eu grădinăream. Era o grădină mică, miniaturală chiar, cu alei pietruite şi o tufă de trandafiri, cu straturi de flori mărginite cu cimbru, santolina şi iarbă moale. Îl convinsesem pe John cu câţiva ani înainte să transformăm gazonul în această grădină. Spre surpriza mea, căci nu se mai arătase până atunci interesat de grădini, a privit rezultatul ca pe un dar aproape mistic. În jur de ora 5: 00 în acele după-amiezi înotam şi apoi ne duceam în bibliotecă înfăşuraţi în prosoape, ca să ne uităm la *Tenko*, un serial BBC difuzat atunci, despre câteva englezoaice destul de previzibile (una era imatură şi egoistă, alta părea să fi fost creată cu gândul la *Mrs. Miniver*) prizoniere ale japonezilor în Malaezia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. După fiecare episod *Tenko* ne duceam sus şi mai lucram câte o oră sau două, John în biroul lui de la capătul scărilor şi eu în veranda închisă cu geamuri de vizavi, care devenise biroul meu. La 7: 00 sau 7: 30 ieşeam la cină, cel mai adesea la Morton’s. Morton’s era potrivit în vara aceea. Aveau mereu quesadilla cu creveţi, pui cu fasole neagră. Aproape de fiecare dată ne întâlneam cu vreun cunoscut. Încăperea era răcoroasă, lustruită şi întunecată, dar puteai să vezi apusul afară.

Pe-atunci lui John nu-i plăcea să conducă noaptea. Avea un motiv, am aflat mai târziu, pentru care dorea să petreacă mai mult timp la New York, o dorinţă care la momentul acela a rămas un mister pentru mine. Într-o seară din vara aceea m-a rugat să conduc spre casă de la o cină la Anthea Sylbert, din Camino Palmero, Hollywood. Mi-aduc aminte cât de special mi s-a părut. Anthea locuia

la mai puţin de o stradă de casa de pe Franklin Avenue în care am trăit din 1967 până în 1971, aşa că nu era o chestiune de explorare a unor noi vecinătăţi. Mi-am dat seama, când porneam motorul, că aş fi putut număra pe degete ocaziile în care am condus cu John în maşină; singura dată pe care mi-am putut-o aminti atunci a fost când l-am dus din Las Vegas la Los Angeles. Moţăise în scaunul din dreapta al maşinii Corvette pe care o aveam atunci. După un moment a spus, foarte rar: „Aş lua-o mai încet”. N-aveam idee cu cât conduceam şi m-am uitat la vitezometru: conduceam cu 190 de kilometri pe oră.

Totuşi.»

Traversarea deşertului Mojave era un lucru. Nu mă mai rugase niciodată să conduc eu spre casă de la o cină în oraş: seara din Camino Palmero era fără precedent. Ca şi faptul că după cele patruzeci de minute până la destinaţie, în Brentwood Park, a spus că am condus „bine”.

A pomenit acele după-amiezi cu piscina, grădina şi *Tenko* de mai multe ori în anul dinaintea morţii.

Philippe Ariès sublinia în *The Hour of Our Death* că trăsătura esenţială a morţii, aşa cum apare în *Cântecul lui Roland*, este aceea că, fie accidentală sau bruscă, „te avertizează de sosirea ei”. Gawain este întrebat: „Ah, bunul meu stăpân, crezi că vei muri curând?” Gawain răspunde: „Îţi spun că nu voi mai trăi două zile”. Ariès notează: „Nici medicul său, nici prietenii şi nici preoţii (aceştia din urmă sunt absenţi şi uitaţi) nu ştiu la fel de bine ca el. Doar cel aflat pe moarte ştie cât mai are de trăit”.

Te aşezi la cină.

„Poţi s-o foloseşti dacă vrei”, a spus John când i-am dat nota pe care mi-o dictase cu una sau două săptămâni înainte.

„Sz *apoi – s-a dus*”.

Doliul, când vine, nu e deloc aşa cum ne aşteptăm. Nu a fost ca atunci când mi-am pierdut părinţii: tatăl meu

a murit cu puţin timp înainte de cea de-a 85-a sa aniversare şi mama cu o lună înainte de cea de-a 91-a, ambii după nişte ani în care starea lor s-a deteriorat treptat. Ce am simţit de fiecare dată a fost tristeţe, singurătate (singurătatea copilului abandonat la orice vârstă), regret pentru vremurile trecute, pentru lucrurile nespuse, pentru incapacitatea mea de a împărtăşi ori de a fi prezentă şi, în cele din urmă, durerea, neputinţa şi umilinţa fizică pe care fiecare dintre ei le-a îndurat. Am înţeles inevitabilitatea fiecăreia dintre cele două morţi. Toată viaţa mea am aşteptat (temându-mă, îngrozindu-mă, anticipând) aceste evenimente. Au rămas distante când s-au întâmplat, departe de cotidianul vieţii mele. După ce a murit mama am primit o scrisoare de la un prieten din Chicago, fost preot din ordinul Maryknoll, care a intuit exact ceea ce simţeam. Moartea unui părinte, mi-a scris el, „dislocă lucruri înăuntrul nostru, în ciuda faptului că ne pregătim pentru ea, în ciuda vârstei noastre, ne provoacă reacţii care ne iau prin surprindere şi care ar putea elibera amintiri şi emoţii pe care le credeam îngropate de mult. În această perioadă nedeterminată pe care o numim doliu, am putea la fel de bine să fim într-un submarin tăcut pe fundul oceanului, conştienţi de presiunea adâncurilor, când aproape, când departe, pulsând de amintiri”.

Tata era mort, mama era moartă, aş fi avut nevoie de un timp ca să-i jelesc, dar tot m-aş fi trezit dimineaţa să trimit rufele la spălătorie.

Tot aş fi plănuit un meniu pentru masa de Paste.

Tot mi-aş fi amintit să-mi reînnoiesc paşaportul.

Doliul e diferit. Doliul nu ştie ce-i distanta. Durerea vine»

În valuri, paroxisme, revelaţii subite care-ţi taie genunchii, îţi iau vederea şi îţi tulbură curgerea zilelor. Aproape oricine a trăit durerea pomeneşte fenomenul acesta al „valurilor”. Eric Lindemann, fost şef al Departamentului de Psihiatrie de la Massachusetts General Hospital în anii ’40 şi care a intervievat multe

rude ale celor ucişi în incendiul din Coconut Grove în 1942, a definit foarte precis acest fenomen, într-un studiu faimos din 1944: „episoade de disconfort/stres somatic apar în valuri care durează de la douăzeci de minute la o oră fiecare, cu senzaţie de nod în gât, înecare cu respiraţie sacadată, nevoia de a ofta şi un gol în stomac, lipsa tonusului muscular şi un stres intens, descris ca tensiune sau durere mentală”.

Nod în gât.

Înecare, nevoia de a ofta.

Astfel de episoade au început pentru mine în dimineaţa de 31 decembrie 2003, la şapte sau opt ore după eveniment, când m-am trezit singură în apartament. Nu-mi amintesc să fi plâns în noaptea precedentă; am intrat în momentul acela într-un soi de şoc, iar singurul gând pe care mi-am dat voie să-l am a fost acela că trebuie să fac anumite lucruri. Fusesem nevoită să fac anumite lucruri cât a fost echipajul de ambulanţă în living. Am avut nevoie, de exemplu, de o copie a istoricului medical al lui John, ca s-o iau cu mine la spital. A trebuit să sting focul, pentru că urma să plec. A fost nevoie să fac anumite lucruri şi la spital. A trebuit, de exemplu, să stau la coadă. A trebuit să mă concentrez pe găsirea unui pat cu telemetrie, în caz că el ar fi putut fi transferat la Columbia Presbyterian.

Odată ce m-am întors de la spital, a trebuit să fac alte lucruri. Nu pot să le identific pe toate, dar îmi amintesc câteva dintre ele: trebuia, înainte de orice, să-l anunţ pe Nick, fratele lui lohn. Părea mult prea târziu ca să-l sun pe Dick, fratele mai mare al lui John în Cape Cod (se ducea devreme la culcare, nu stătea prea bine cu sănătatea, n-am vrut să-l trezesc cu veşti proaste), dar aveam nevoie să-i spun lui Nick. Nu m-am gândit cum să fac asta. Doar m-am aşezat pe pat şi am luat telefonul, am format numărul lui din Connecticut. A răspuns. I-am spus. După ce am închis, în ceea ce pot descrie doar ca un nou tipar neuronal de a forma numere şi a spune cuvinte, am ridicat din nou receptorul. Nu puteam s-o sun pe Quintana (era acolo

unde o lăsaserăm câteva ore mai devreme, inconştientă, la terapie intensivă în Beth Israel North), dar puteam să-l sun pe Gerry, cu care se măritase în urmă cu cinci luni, şi l-aş mai fi putut suna pe fratele meu, Jim, care era în casa lui din Pebble Beach. Gerry a spus că vine la mine. I-am răspuns că nu e nevoie, o să fiu bine. Jim a spus că se urcă într-un avion. I-am zis că nu e nevoie să se gândească la asta, o să mai vorbim dimineaţă. Încercam să mă gândesc ce să fac în continuare, când a sunat telefonul. Era Lynn Nesbit, agenta mea şi a lui John, prietenă de pe la sfârşitul anilor ’60. Nu eram prea lămurită de unde aflase, dar ştia (avea legătură cu un prieten comun cu care ea şi Nick tocmai vorbiseră) şi mă suna dintr-un taxi cu care se îndrepta spre casa noastră. Cumva eram uşurată (Lynn ştia să se ocupe de lucruri, avea să ştie ce aveam eu de făcut), dar pe de altă parte eram dezorientată: cum aveam să mă descurc în prezenţa cuiva? Ce urma să facem, să stăm în living cu seringile, electrozii EKG şi sângele încă pe podea, ar fi trebuit să reaprind focul, să pregătesc ceva de băut, poate şi de mâncare?

Eu mâncasem?

În clipa în care m-am întrebat dacă mâncasem, am avut idee de ce va urma: mi-am dat seama în noaptea aceea că, dacă mă gândesc la mâncare, îmi vine să vomit.

Lynn a ajuns.

Am stat în partea din living în care nu erau seringile, electrozii EKG şi sângele.

Mi-aduc aminte că în timp ce vorbeam cu Lynn mă gândeam (şi asta era ceea ce nu puteam verbaliza atunci) că sângele trebuie să fi apărut în urma căzăturii lui: se prăbuşise în faţă, atunci trebuie să-şi fi ciobit dintele pe care l-am remarcat în camera de gardă, iar dintele ar fi putut să-i zdrelească interiorul gurii.

Lynn a luat telefonul şi m-a anunţat că-l sună pe Christopher.

Asta era o nouă confuzie: Christopher pe care-l ştiam eu era Christopher Dickey, dar el trebuia să fi fost atunci la

Paris sau în Dubai şi oricum Lynn ar fi zis Chris, nu Christopher. Mintea mi-a fugit dintr-odată către autopsie. Poate că avea loc chiar în timp ce noi stăteam acolo. Apoi mi-am dat seama că Lynn vorbea cu Christopher Lehmann-Haupt, care făcea necrologurile în *The New York Times*. Îmi amintesc că am fost şocată. Am vrut să spun *nu încă*, dar gura mi-era uscată. Puteam să accept „autopsia" dar nu mă gândisem la noţiunea de „necrolog". Spre deosebire de „autopsie", care era între mine şi John şi spital, „necrolog" însemna că totul se întâmplase. M-am gândit, fără să-mi dau seama cât de ilogic era, dacă se întâmplase şi în Los Angeles. Încercam să determin la ce oră murise şi dacă în Los Angeles se făcuse ora aceea. (Era timp pentru reversibilitate? Am fi putut sfârşi altfel după ora Pacificului?) Mi-amintesc că am simţit nevoia să nu las pe nimeni de la *The Los Angeles Times* să afle ce s-a întâmplat din *The New York Times*. L-am sunat pe Tim Rutten, cel mai bun prieten al nostru de la *The Los Angeles Times*. Nu mai ţin minte ce am făcut după aceea, eu şi cu Lynn. Mi-o amintesc spunând că avea să rămână peste noapte, dar am refuzat, i-am spus că o să fiu bine singură.

Şi am fost.

Până dimineaţa. Când, doar pe jumătate trează, am încercat să-mi dau seama de ce sunt singură în pat. Era un sentiment apăsător. Era acelaşi sentiment cu care mă trezeam după ce eu şi John ne certam. Ne certaserăm? Pe ce temă, cum începuse, cum să ne-mpăcăm dacă nu mai ştiam de la ce a pornit?

Apoi mi-am amintit.

Timp de câteva săptămâni, acesta avea să fie ritualul meu de trezire.

Mă trezesc şi simt căderea întunericului, nu lumina.

Unul dintre cele câteva versuri din poemele lui Gerard Manley Hopkins pe care John le înşira în lunile ce-au urmat sinuciderii fratelui său mezin, un fel de rozariu improvizat.

O, mintea, mintea are munţi; stânci prăvălitoare Teribile, abrupte, inaccesibile omului. De ţinut deoparte fie ca nimeni s-atârne acolo.

Mă trezesc şi simt căderea întunericului, nu lumina.

Şi am cerut să fiu

Acolo unde furtuni nu vin.

Văd acum că încăpăţânarea cu care am vrut să petrec acea primă noapte singură a fost mult mai complicată decât a părut, un instinct primar. Desigur, ştiam că John era mort. Evident că deja îi anunţasem pe fratele lui, pe fratele meu şi pe soţul Quintanei. *The New York Times* ştia. *The Los Angeles Times* ştia. Cu toate astea, eu nu eram deloc pregătită să accept vestea asta ca definitivă: la un anumit nivel credeam că ceea ce s-a întâmplat rămăsese reversibil. De aceea aveam nevoie de singurătate.

După acea primă noapte n-am mai fost singură vreme de câteva săptămâni (Jim şi soţia lui, Gloria, au venit din California a doua zi, Nick s-a întors în oraş, Tony şi soţia lui, Rosemary, s-au întors din Connecticut, José n-a mai plecat la Las Vegas, asistenta noastră, Sharon, s-a întors de la schi, casa n-a mai fost goală), dar avusesem nevoie de ea.

Aveam nevoie să fiu singură pentru ca el să se poată întoarce. Acesta a fost pentru mine începutul anului gândirii magice.

Puterea doliului asupra minţii a fost intens studiată. Jelirea, ca act, ne spune Freud în lucrarea *Doliu şi melancolie* din 1917, „produce mari devieri de la comportamentul normal de viaţă”[2]. Totuşi, remarcă el, durerea rămâne una dintre cele mai ciudate tulburări: „nu o putem privi ca o stare patologică ce ar necesita un tratament medical”. În schimb contăm pe faptul că „trece după o anumită perioadă”. Privim „orice interferenţă cu ea ca inutilă şi nesigură”. Melanie Klein ajungea la o

2 S. Freud, „Doliu și melancolie“, în idem, Opere esențiale, voi. 3, Ed. Trei, București, 2010, p. 195. (N.t.)

concluzie asemănătoare în lucrarea sa din 1940, *Doliul şi relaţia sa cu stările maniaco-depresive*. „Îndoliatul este de fapt bolnav, dar pentru că această stare psihică este frecvent întâlnită şi ne pare atât de firească, nu etichetăm doliul drept boală… Ca să-mi formulez mai exact concluziile, aş spune că, în doliu, subiectul trece printr-o stare maniaco-depresivă modificată şi trecătoare şi o învinge…”[3]

Remarcaţi sublinierea „şi o învinge”.

La mine s-a întâmplat spre finalul verii, luni bune după noaptea în care am avut nevoie să rămân singură pentru ca el să se întoarcă, înainte să recunosc că în timpul iernii şi al primăverii au fost ocazii în care n-am putut să gândesc logic. Raţionam precum copilaşii, ca şi cum gândurile sau dorinţele mele aveau puterea să schimbe povestea, să transforme finalul, în cazul meu, gândirea de acest fel a fost disimulată, neremarcată S.

de altcineva, ascunsă chiar şi mie, dar a fost, de asemenea, rétrospectiv, crucială şi constantă. Retrospectiv pot să văd semnele, avertismentele pe care ar fi trebuit să le remarc atunci. A fost, de exemplu, chestiunea necrologurilor. N-am putut să le citesc. A început în 31 decembrie, la apariţia primului, şi a durat până la 29 februarie, noaptea premiilor Oscar din 2004, când am văzut o imagine a lui John în montajul „In Memoriam”. La vederea fotografiei am înţeles pentru prima dată de ce necrologurile mă tulburau atât de mult.

I-am lăsat pe alţii să creadă că el e mort.

L-am lăsat pe el să fie îngropat de viu.

Un alt avertisment: la un moment dat mi-am dat seama (la sfârşit de februarie-început de martie, după ce Quintana ieşise din spital, dar înainte de înmormântarea care a fost amânată până la însănătoşirea ei) că ar trebui să dau hainele lui John. Mulţi îmi spuseseră, evident bine

3 M. Klein, „Doliul și relația sa cu stările maniaco-depresive“, în Iubire, vinovăție ți reparație ți alte opere, Ed. Trei, București, 2012, p. 551. (N.t.)

intenţionaţi, într-o formă care masca nevoia de a mă ajuta, că trebuie să-i dau hainele. Am rezistat. N-am idee de ce. Mi-am amintit cum, după moartea tatii, am ajutat-o pe mama să sorteze hainele lui în grămezi pentru sărmani şi pentru magazinul de binefacere la care era voluntară sora mea vitregă, Gloria. După ce a murit mama, eu, Gloria, Quintana şi nepoatele mele am făcut la fel cu hainele ei. Făcea parte din comportamentul de după moartea cuiva, era parte din ritual, un soi de datorie.

Am început. Am golit un raft pe care John înghesuise bluze, tricouri, haine pe care le purta când mergeam în Central Park, dimineaţa devreme. Ne plimbam în fiecare dimineaţă. Nu întotdeauna împreună, deoarece rutele noastre favorite erau diferite, dar ţineam minte traseul celuilalt şi ne intersectam la ieşirea din >

parc. Hainele de pe raftul acela îmi erau la fel de familiare ca şi când ar fi fost ale mele. M-am detaşat de asta. Am păstrat anumite lucruri (o bluză decolorată pe care o purta de obicei, un tricou Canyon Ranch pe care Quintanai la adus din Arizona), dar pe cele mai multe din raft le-am pus în sacoşe pe care le-am dus vizavi, la Biserica episcopală St. James. Încurajată, am deschis un dulap şi am umplut alte sacoşe cu adidaşi New Balance, pantofi, pantaloni scurţi Brooks Brothers, pungi întregi cu şosete. Am dus sacoşele la St. James. Într-o zi, câteva săptămâni mai târziu, am adunat alte sacoşe şi m-am dus cu ele în biroul lui John, unde îşi ţinea alte haine. Nu eram încă pregătită să mă ocup de costume, cămăşi şi jachete, dar am crezut că aş putea să mă ocup de pantofi, pentru început.

M-am oprit de cum am intrat în cameră.

Nu puteam să-i dau pantofii.

Am încremenit pentru o clipă, apoi mi-am dat seama de ce: ar fi avut nevoie de ei dacă se întorcea.

Recunoaşterea acestui gând în niciun caz nu l-a şters.

Încă n-am încercat să stabilesc (prin dăruirea pantofilor, de exemplu) dacă gândul şi-a pierdut puterea.

Gândindu-mă mai bine, văd autopsia în sine ca exemplu al acestui mod de a raţiona. Orice altceva aş fi avut în minte când am

autorizat autopsia cu atâta hotărâre, era însoţit şi de un anumit grad de nebunie care îmi spunea că o autopsie ar putea arăta că tot ceea ce a fost în neregulă era ceva foarte simplu. Ar fi putut fi ceva de genul unui blocaj tranzitoriu sau o aritmie. Ar fi putut avea nevoie de un reglaj fin – o schimbare a medicaţiei, să zicem, sau resetarea pacemakerului. În cazul acesta, spunea raţionamentul meu, ei ar fi putut să-l repare.

Mi-am amintit cât de mult mă şocase un interviu, din timpul campaniei din 2004, în care Teresa Heinz Kerry vorbea despre moartea subită a primului ei soţ. După prăbuşirea avionului în care era soţul ei, John Heinz, spunea ea, a simţit foarte acut că „avea nevoie” să părăsească Washingtonul şi să se întoarcă la Pittsburgh.

Bineînţeles că „avea nevoie” să se întoarcă la Pittsburgh.

Pittsburgh, nu Washington, era locul în care el s-ar fi putut întoarce.

Autopsia nu a avut loc de fapt în noaptea în care John a fost declarat decedat.

N-a avut loc până la ora 11: 00 a doua zi. Mi-am dat seama acum că autopsia putea avea loc numai după ce necunoscutul de la spitalul New York m-a sunat, în dimineaţa de 31 decembrie. Cel care m-a sunat nu era „asistentul meu social”, nici „medicul soţului meu”, nici prietenul de pe pod, aşa cum eu şi John ne-am fi spus unul altuia. „Nici prietenul de pe pod” era o expresie din familie, generată de felul în care mătuşa lui, Harriet Burns, descria revederea unor străini recent întâlniţi, ca atunci când a văzut în faţă la Friendly în West Hartford acelaşi Cadillac Seville care îi tăiase faţa pe Podul Bulkeley. „Prietenul nostru de pe pod”, ar fi spus ea. M-am gândit la John spunând „nu e prietenul nostru de pe pod” în timp ce-

l ascultam pe bărbatul de la telefon. Îmi amintesc discursul de compasiune, oferta de ajutor. Părea că evită un anumit subiect.

Mă sunase, spunea, ca să mă întrebe dacă aş fi de acord cu donarea unor organe ale soţului meu.

Mi-au trecut multe lucruri prin cap în momentul acela. Primul cuvânt care mi-a apărut a fost „nu”. Simultan, mi-am amintit-o pe Quintana spunând, în timpul unei cine, că s-a declarat donator de organe când şi-a reînnoit carnetul de conducere. L-a întrebat pe John dacă făcuse la fel. El a zis că nu. Au discutat despre asta.

Am schimbat subiectul.

Nu puteam să mă gândesc la niciunul dintre ei mort.

Bărbatul de la telefon continua să vorbească. M-am gândit: dacă ar fi ca ea să moară azi, la terapie intensivă la Beth Israel North, ar apărea şi întrebarea asta? Ce-aş face? Ce-aş face acum?

M-am auzit spunându-i celui de la telefon că fiica mea şi a soţului meu este inconştientă. M-am auzit spunându-i că nu mă simt în stare să iau o asemenea decizie înainte ca fiica noastră să afle că el a murit. La vremea aceea, mi s-a părut un răspuns rezonabil.

Numai după ce am închis mi-am dat seama că nu era deloc rezonabil. Gândul acesta a fost imediat (şi folositor – observaţi mobilizarea instantanee a celulelor cognitive albe) înlocuit de altul: fusese ceva în acel apel care nu se potrivea. Era o contradicţie. Bărbatul vorbise despre donarea de organe, dar la momentul acela nu ar fi putut fi recoltate: John nu fusese conectat la aparate. Nu era conectat la aparate când l-am văzut în spaţiul separat de perdele din camera de gardă. Nu era conectat la aparate când a venit preotul. Niciun organ nu mai funcţiona.

Atunci mi-am amintit: medicina legală din Miami-Dade. Eu şi John fuseserăm acolo într-o dimineaţă din 1985 sau 1986. Era cineva de la banca oculară care eticheta cadavrele pentru recoltare de cornee. Trupurile din locul acela nu fuseseră conectate la aparate. Omul de la spitalul

New York, aşadar, vorbea doar despre cornee, ochi. *Atunci de ce n-a zis aşa*? *De ce a fost evaziv cu mine*? *De ce să nu suni şi să zici „ochii lui”*? Am luat din cutia din dormitor clipsul de argint pe care mi-l dăduse asistentul social cu o seară înainte şi m-am uitat la carnetul de conducere. *Ochi*: *Albaştri*, scria acolo. *Restricţii*: *Lentile de corecţie*.

9 7 9 9

De ce să mă suni şi să nu-mi spui ce vrei de fapt?

Ochii lui. Ochii lui albaştri. Ochii lui albaştri imperfecţi.

Şi tot ce vreau să ştiu e

Cum ţi-ar plăcea băiatul cu ochi albaştri Domnu’ Moarte.

N-am putut să-mi amintesc în dimineaţa aceea cine a scris aceste rânduri. Credeam că E.E. Cummings, dar nu eram sigură.

N-aveam niciun volum de-al lui, dar am găsit o antologie de poezie într-un raft din dormitor, o carte veche a lui John, publicată în 1949, când se afla probabil la Portsmouth Priory, şcoala benedictină cu internat din Newport, unde fusese trimis după moartea tatălui său.

(*Moartea tatălui său*: *subită*, *cardiac*, *abia trecuse de 50 de ani*. *Ar fi trebuit să reţin avertismentul*.)

Dacă se întâmpla să fim prin apropiere de Newport, John mă ducea la Portsmouth ca să ascultăm cânturile gregoriene de la vecernie. Era ceva ce-l tulbura. Pe forzaţul antologiei era scris numele *Dunne*, cu litere mici şi ordonate, apoi, cu acelaşi scris cu cerneală albastră de stilou, ghidul de studiu: *1*) *Care este semnificaţia poemului şi care a fost experienţa*? *2*) *La ce gânduri şi reflecţii ne provoacă această experienţă*? *3*) *Ce stare*, *sentiment*, *emoţie este stârnită sau este creată de întregul poem*? Pun cartea la loc pe raft. Vor trece nişte luni până să-mi amintesc să confirm că versurile erau de E.E. Cummings. Vor trece nişte luni şi până să-mi dau seama că furia mea faţă de acel apelant necunoscut de la spitalul New York reflecta o altă versiune a fricii primitive care nu fusese

stârnită în mine de întrebarea despre autopsie.

Care e semnificaţia şi care experienţa?

La ce gând sau reflecţie ne trimite experienţa?

Cum să se întoarcă dacă îi iau organele, cum să se întoarcă dacă nu mai are pantofi?

Din multe puncte de vedere păream raţională. Observatorului obişnuit i s-ar fi părut că înţeleg pe deplin ireversibilitatea morţii. Am autorizat autopsia. Am aranjat incinerarea. Am aranjat ca apoi cenuşa să-i fie dusă la Catedrala St. John the Divine. După ce Quintana se va fi trezit şi va fi îndeajuns de bine ca să asiste, am depune cenuşa lui John în capela de la altarul central, unde eu şi fratele meu depuseserăm cenuşa mamei. Am aranjat ca pe placa de marmură cu numele ei să fie inscripţionat şi numele lui John. În fine, pe 23 martie, la aproape trei luni de la moartea lui, i-am văzut urna depusă în casetă, placa de marmură peste ea şi s-a ţinut slujba.

Au fost cânturi gregoriene, pentru John.

Quintana a cerut să fie în latină. Şi John ar fi vrut la fel. Am avut o singură trompetă.

Un preot catolic şi unul episcopalian.

Au vorbit Calvin Trillin, David Halberstam şi Susan Traylor, cea mai bună prietenă a Quintanei. Susanna Moore a citit un fragment din *East Cocker*[4], partea despre cum „am învăţat să domesticim cuvintele / Doar pentru ceea ce nu mai trebuie rostit sau într-un fel în care / Nu mai suntem dispuşi a-l spune”[5], Nick a citit Catullus[6], *La moartea fratelui*. Quintana, în rochie cernită şi încă slăbită, dar cu vocea fermă, a citit un poem pe care l-a scris pentru tatăl ei, în biserica în care se cununase cu opt luni înainte.

Am făcut-o. Am conştientizat, am acceptat că era mort. Am făcut asta în cel mai public mod pe care l-aş fi

4 Poem din suita Patru Cvartete, de T.S. Eliot (1940), dar și numele satului în care a fost dusă cenușa poetului. (N.t.)

5 T.S. Eliot —Versuri din „East Cocker“, în Opere poetice. 1909-1962, Ed. Hum. Fiction, 2011. (N.t.)

6G aius Valerius Catullus — poet latin, reprezentant al curentului neoteric. (N.t.)

putut concepe.

Şi totuşi, viziunea mea în această privinţă rămăsese suspect de fluidă. S-a întâmplat să cunosc un proeminent profesor de teologie la o cină, la sfârşitul primăverii-începutul verii. Cineva de la masă a ridicat problema credinţei. Teologul a vorbit despre ritual în sine ca formă a credinţei. Reacţia mea a fost neexprimată, dar negativă, vehementă, excesivă chiar şi pentru mine. Mai târziu mi-am dat seama că gândul meu imediat a fost: *Dar am îndeplinit ritualul*. *Am făcut tot*. Am fost la St. John the Divine, am avut cânturile în latină, preotul catolic şi pe cel episcopalian, „Că o mie de ani înaintea ochilor tăi sunt ca ziua de ieri, care a trecut”[7] şi *în paradisum deducant angelP*.

Şi tot nu l-au adus înapoi.

„Să-l aduc înapoi” fusese, în ultimele luni, preocuparea mea ascunsă, un truc magic. Până la sfârşitul verii mi-am dat seama clar de asta. „Mi-am dat seama clar” nu m-a făcut să renunţ la hainele care i-ar fi putut folosi.

În vremuri tulburi, am învăţat încă din copilărie, citeşte, învaţă, caută, du-te la literatură. Informaţia însemna control. Ţinând cont de faptul că doliul a rămas una dintre cele mai comune suferinţe, literatura care îi e dedicată părea remarcabil de subţire. Era jurnalulţ mut de C.S. Lewis după moartea soţiei sale, *A Grief Observând*. Mai erau pasaje rătăcite într-un roman sau altul, de exemplu descrierea lui Thomas Mann din *Muntele vrăjit* despre cum a trăit Hermann

Castorp moartea soţiei sale: „Mintea i se tulburase şi devenise cam sărac cu duhul; din pricina toropelii, comise greşeli în afaceri, ce făcură ca firma Castorp & fiul să sufere pagube simţitoare; iar în a doua primăvară după moartea soţiei se îmbolnăvi de o pneumonie, în timpul unei inspecţii la antrepozitele bântuite de vânturile portului, şi cum inima îi era zdruncinată, nu putu să suporte febra prea mare, astfel că muri după cinci zile, cu toate

7 Biblia, Psalmul 89—4, Rugăciunea lui Moise, ediția 1988. (N.t.)

îngrijirile ce i le dăduse doctorul Heidekind.”[8] Erau, în baletele clasice, momentele în care un îndrăgostit abandonat sau altul încearcă să-l găsească şi să-l readucă la viaţă pe celălalt, lumina albăstruie, tutuurile albe, *pas de deux* cu partenerul care prevesteşte întoarcerea definitivă printre morţi: *la danse des ombres*, dansul umbrelor. Erau anumite poeme, de fapt mai multe poeme. O zi-două m-am sprijinit pe Matthew Arnold, „Sirenul abandonat”:

Vocile copiilor scumpe trebuie să fie
(încă o chemare) pentru auzul mamei; *Vocile copiilor*, *nebune de durere – Sigur vor avea o revedere*!

În alte zile, mă ajuta W.H. Auden, cu versurile „Bluesul funerar” din *Escaladarea lui F6*:

Aruncaţi telefonul şi opriţi ceasornicele, iute, Daţi câinelui un os baban să nu mai latre-n curte, Trageţi capacul la pian şi-n surdina marşului funebru Chemaţi bocitoarele, şi scoateţi afară sicriul negru.[9]

Poemele şi dansurile umbrelor mi se păreau cele mai adecvate.

Dincolo sau sub asemenea reprezentări abstracte ale durerii şi furiei doliului, exista un corp de subliteratură, ghiduri cum să pentru a te descurca în asemenea condiţii, unele „practice”, altele „inspiraţionale”, cele mai multe inutile. (Nu bea prea mult, nu cheltui banii de asigurare pentru redecorarea livingului, alătură-te unui grup de suport.) Mai rămânea literatura de specialitate, studiile făcute de psihiatri, psihologi şi sociologi care au venit după Freud şi Melanie Klein, şi destul de curând spre acest gen de literatură m-am îndreptat. Am aflat multe lucruri pe care deja le ştiam, iar la un moment dat asta era o promisiune de confort, o validare, o opinie externă asupra faptului că nu-mi imaginam ceea ce părea să mi se întâmple. Din *Doliul: reacţii, consecinţe şi tratamente*, compendiul din 1984 al Institutului de Medicină din cadrul

8 T. Mann, Muntele vrăjit, Ed. Rao, 2014. (N.t.)

9 W.H. Auden, „Bluesul funerar“, Qpoem.com, trad. Petru Dimofte. (N.tj

Academiei Naţionale de Ştiinţe am aflat, de exemplu, că cele mai frecvente răspunsuri imediate la moarte erau şocul, amorţeala şi lipsa de încredere: „La nivel subiectiv, supravieţuitorii s-ar putea simţi ca şi când sunt înfăşaţi într-un cocon sau într-o pătură; alţii ar putea arăta stăpânire de sine. Pentru că realitatea morţii încă nu le-a pătruns percepţia, supravieţuitorii pot părea că aparent acceptă pierderea”.

Aşadar, am găsit efectul „persoanei care se ţine destul de tare”.

Am citit în continuare. La delfini, am aflat din *Studiul Harvard asupra doliului la copii în Spitalul General Massachusetts* al lui J. William Worden, a fost remarcat refuzul hranei după moartea unui semen. La gâşte, reacţia în faţa morţii este să zboare şi să strige, să caute până ce ele însele devin dezorientate şi se rătăcesc. Oamenii, am citit, deşi nu mai era nevoie să aflu, au arătat tipare de răspuns similare. Caută. Nu mai mănâncă. Uită să respire. Obosesc de la lipsa de oxigen, îşi încarcă sinusurile cu lacrimile nevărsate şi sfârşesc în cabinetul otorinolaringologului cu otite obscure. Îşi pierd concentrarea. „După un an am putut citi titlurile”, mi-a spus o prietenă al cărei soţ murise cu trei ani în urmă. Îşi pierd abilităţi cognitive în orice domeniu.

Ca Hermann Castorp, eşuează în afaceri şi suferă pierderi financiare importante. Îşi uită propriile numere de telefon şi se duc la aeroport fără acte de identitate cu poză. Cad la pat, se prăbuşesc şi, în cele din urmă, ca Hermann Castorp, mor.

Detaliul „morţii” a fost documentat în studiu după studiu.

Am început să iau cu mine un act de identitate, în plimbările matinale prin Central Park, în caz că avea să mi se întâmple şi mie.

Dacă telefonul suna cât eram la duş, nu mai răspundeam, ca să evit o alunecare fatală pe gresie.

Anumite studii, am aflat, erau celebre. Erau repere în

literatură, standarde, referinţe pentru tot ce citeam. Era, de exemplu, „Young, Benjamin and Wallis, *The Lancet 2*: *454 – 45*6, 1963”. Studiul, efectuat pe 4 486 de proaspeţi văduvi din Marea Britanie, a durat cinci ani şi a arătat că „pe o durată de şase luni s-au înregistrat mai multe decese în rândul văduvilor decât în cel al persoanelor căsătorite”. Mai era „Rees and Lutkins, *British Medical Journal 4*: *13 – 1*6, 1967”. Un studiu de şase ani asupra a 903 rude îndoliate versus 878 de persoane neîndoliate din grupul de control, a arătat „mortalitate semnificativ mai mare în rândul văduvilor în primul an”. Am găsit explicaţia funcţională pentru aceste rate crescute ale mortalităţii în compendiul din 1984 al Institutului de Medicină: „Cercetările de până acum au arătat că, la fel ca în cazul altor factori de stres, doliul determină frecvent schimbări în sistemele endocrin, imunitar, nervos autonom şi cardiovascular; toate acestea fiind în mod esenţial influenţate de funcţionarea creierului şi de neurotransmiţători”.

Existau, cum am aflat din acest gen de literatură, două feluri de durere. Genul de preferat, cel asociat cu „creştere” şi „dezvoltare” era „durerea fără complicaţii” sau „doliul normal”. O astfel de durere, conform *Manualului Merck*, ediţia a 16-a, ar putea fi în mod obişnuit însoţită de „simptome ale anxietăţii precum insomnie, nelinişte, hiperactivitate a sistemului nervos autonom”, dar care „de obicei nu conduc la depresie clinică, exceptând cazurile în care persoanele respective sunt înclinate către tulburări de stare”. Al doilea fel era „durerea complicată”, cunoscută în literatură ca „doliu patologic” şi se spunea că apare în diverse situaţii. Una dintre acestea, citată de mai multe ori, era cea în care supravieţuitorul şi decedatul fuseseră neobişnuit de dependenţi unul de celălalt. „Îndoliatul a fost foarte dependent de decedat în privinţa susţinerii, a stimei de sine, a plăcerii?” Acesta era unul dintre criteriile de diagnosticare sugerate de Dr. David Peretz de la

Departamentul de Psihiatrie al Universităţii Columbia. „Îndoliatul s-a simţit neajutorat fără persoana dispărută după apariţia separării forţate?”

Am reflectat la aceste întrebări.

Odată, în 1968, când a trebuit să petrec, în mod neaşteptat, o noapte în San Francisco (aveam ceva de făcut, ploua, din cauza asta s-a amânat un interviu de seara pentru a doua zi dimineaţa), John a zburat de la Los Angeles ca să putem cina împreună. Am mâncat la Ernie’s. După aceea John a luat „Zborul de la miezul nopţii” de la PSA[10], care costa 13 dolari. O facilitate dintr-o epocă în care în California era posibil să zbori de la Los Angeles la San Francisco, Sacramento ori San José pentru 26 de dolari dus-întors.

M-am gândit la PSA.

Toate avioanele PSA aveau zâmbete pictate pe bot, sub cabina piloţilor. Însoţitoarele de zbor purtau haine în stilul lui Rudy Gemreich de un roz tare şi fuste mini portocalii. PSA reprezenta o perioadă din viaţa noastră în care majoritatea lucrurilor pe care le făceam păreau lipsite de consecinţe, eram detaşaţi, o stare în care niciunul nu se gândea de două ori dacă să zboare şapte sute de mile doar pentru o cină. Starea aceasta a luat sfârşit în 1978, când un Boeing 727 al PSA s-a ciocnit cu un Cessna 172 deasupra oraşului San Diego şi au murit 144 de oameni.

Când s-a întâmplat, mi-am dat seama că am sfidat soarta cu PSA.

Înţeleg acum că eroarea nu poate fi atribuită companiei PSA.

Când avea doi sau trei ani, Quintana a zburat cu PSA la Sacramento, în vizită la părinţii mei, şi spunea că „merge pe zâmbet”. John obişnuia să noteze ce spunea ea pe bucăţi de hârtie şi să le pună în cutia neagră pictată pe care o primise de la mama lui. Cutia asta, care se află încă împreună cu bucăţile ei de hârtie pe un birou din livingul meu, are pictat un vultur american şi cuvintele „E Pluribus

10 PSA Airlines — companie aeriană regională în Statele Unite. (N.t.)

Unum”[11]. Mai târziu, John a folosit câteva dintre zicerile ei într-un roman, *D*utch *Shea*, *Jr*. Le-a atribuit fiicei lui Dutch Shea, Cât, ucisă apoi de explozia unei bombe plasate de IRA, în timp ce lua cina cu mama ei într-un restaurant pe strada Charlotte, în Londra. Iată un pasaj din ce a scris:

„Unde tu fost?” ar spune ea, şi „Unde s-a dus dimineaţa?” Le nota şi le îngrămădea în micul sertar secret al biroului de arţar pe care el şi Lee îl primiseră drept cadou de nuntă de la Barry Stukin… Cât în uniforma de şcoală. Cât, care-şi numea baia „îmbăietoare” şi fluturii dintr-un experiment de grădiniţă „zbuturi”. Cât, care compusese primul ei poem la şapte ani: „O să mă mărit / C-un băiat Harry numit / E bun la călărit / Şi la despărţit”.

Omul Fărâmat era în sertar. Omul Fărâmat spunea Cât la frică, moarte şi necunoscut. Am avut un vis urât cu

Omul Fărâmat, ar fi spus ea. Nu-l lăsa pe Omul Fărâmat să mă prindă. Dacă vine Omul Fărâmat, o să mă ţin tare de gard şi n-o să-l las să mă ia… Se întreba dacă Omul Fărâmat a apucat s-o sperie pe cât înainte ca ea să moară.

Înţeleg acum ce n-am priceput în 1982, când a apărut *D*utch *Shea*, *Jr*. \ *e* un roman despre durere. Literatura de specialitate ar fi spus că Dutch Shea trăia un doliu patologic. Indiciul care duce la acest diagnostic este: e obsedat de momentul morţii lui Cât. Îşi aminteşte şi reaminteşte scena, ca şi când repetiţia ar putea duce la un final diferit: restaurantul de pe strada Charlotte, salata de andive, espadrilele lila ale lui Cât, bomba, capul lui Cât în căruciorul de desert. Îşi torturează fosta soţie, pe mama lui Cât, cu aceeaşi întrebare obsedantă: de ce era la baie când a explodat bomba? în cele din urmă, ea îi spune:

Nu prea a contat vreodată că eu sunt mama lui Cât, dar eu am crescut-o. Am avut grijă de ea în ziua când a avut primul ciclu şi îmi amintesc că, atunci când era mică, spunea că dormitorul meu e a doua ei cameră drăguţă şi

11 Citat latin care înseamnă „Unul, dintre mulți“ și care este prezent și pe sigiliul Statelor Unite, alături de vulturul american. (N.t.)

spunea buzzghetti la spaghetti şi pe oamenii care ne vizitau îi numea saluţi. Spunea unde tu fost şi unde s-a dus dimineaţa şi tu i-ai zis lui Thayer, nenorocitule, că vrei pe cineva care să-ţi amintească de ea. Aşa că mi-a spus că e însărcinată, a fost un accident, şi ea voia să ştie ce să facă şi eu m-am dus la toaletă fiindcă ştiam c-o să plâng şi nu voiam să fac asta în faţa ei, trebuia să scap de lacrimi ca să par stăpână pe situaţie şi apoi am auzit bomba şi, când am ieşit, o parte din ea era în vasul cu îngheţată şi alta pe stradă şi tu, nenorocitule, tu vrei pe cineva care să-ţi amintească de ea.

Cred că John ar fi spus că *Dutch Shea, Jr.* era un roman despre credinţă.

Când l-a început ştia deja care vor fi ultimele cuvinte, nu doar ultimele cuvinte ale romanului, ci ultimele gânduri ale lui Dutch Shea, înainte să se împuşte: „Cred în cât. Cred în Dumnezeu”. *Credo in Deum*. Primele cuvinte ale Catehismului catolic.

Era despre credinţă sau despre durere?

Credinţa şi durerea sunt unul şi acelaşi lucru?

Eram neobişnuit de dependenţi unul de celălalt în vara în care înotam şi ne uitam la *Tenko* şi ne duceam să cinăm la 9 *y*

Mortons?

Sau eram doar neobişnuit de norocoşi?

Dac-aş fi singură ar mai veni la mine pe un zâmbet?

Mi-ar mai spune să fac o rezervare la Ernie’s?

PSA şi zâmbetul nu mai există, a fost vândut la US Airways şi avioanele au fost revopsite.

Ernie’s nu mai există, dar a fost recreat pentru scurtă vreme de Alfred Hitchcock, pentru *Vertigo*. James Stewart o vede prima dată pe Kim Novak la Ernie’s. Mai târziu ea cade din clopotniţa (de asemenea recreată, un efect) Misiunii San Juan Bautista.

Ne-am cununat la San Juan Bautista.

Într-o după-amiază de ianuarie când apăruseră bobocii în livezile de lângă autostrada 101.

Când încă mai erau livezi pe lângă 101.

Nu. Întoarcerea în trecut te pocneşte. Bobocii din livezile de pe lângă autostrada 101 reprezentau o cale greşită.

Vreme de câteva săptămâni după ce s-a întâmplat am încercat să mă ţin pe calea cea dreaptă (calea cea îngustă, care nu are decât un sens, nu te poţi întoarce) repetându-mi ultimele două versuri din *Rose Aylmer*, elegia scrisă de Walter Savage Landor în 1806, în memoria fiicei Lordului Aylmer, moartă la 20 de ani în Calcutta. Nu mă mai gândisem la *Rose Aylmer* de când eram studentă la Berkeley, dar acum îmi pot aminti nu doar poemul, dar şi mare parte din ceea ce s-a discutat la cursul în care l-am analizat. *Rose Aylmer* funcţiona, ne spunea profesorul, pentru că slăvirea bombastică şi prin urmare insignifiantă a decedatei din primele patru versuri („Ah, ce folos rasei suverane! / Ah, în toate formele divine! / Fiecare virtute şi fiecare graţie! / Rose Aylmer, toate îţi aparţin ţie”) este dusă brusc şi oarecum şocant către exprimarea „mieros înţeleaptă” din ultimele două versuri, unde se sugerează că jalea are locul, dar şi limitele sale: „O noapte de amintiri şi suspine / îţi este închinată de mine”.

«O *noapte* de amintiri şi suspine»” a repetat profesorul, ţin minte. „O *noapte*. O singură noapte. Poate să fie toată noaptea, dar el nu spune *toată noaptea*, ci *o noapte*, nu e o chestiune de-o viaţă, ci una de nişte ore”.

Mieroasa înţelepciune. În mod evident, din moment ce *Rose Aylmer* mi-a rămas întipărit în memorie, în studenţie am crezut că oferă o lecţie de supravieţuire.

30 decembrie 2003.

Am văzut-o pe Quintana la etajul şase de la terapie intensivă de la Beth Israel North.

Unde avea să mai rămână încă douăzeci şi patru de zile.

Dependenţa neobişnuită (o fi vreun alt nume pentru „mariaj”? „soţ şi soţie”? „mamă şi copil”? „nucleul familiei”?) nu este singura situaţie în care poate apărea

doliul complicat sau patologic. O alta, citesc în literatura de specialitate, este cea în care procesul de jelire este întrerupt de „factori circumstanţiali”, cum ar fi „întârzierea înmormântării” sau „o boală ori încă un deces în familie”. Citesc explicaţia doctorului Vamik D. Volkan, profesor de psihiatrie la Universitatea Virginia din Charlottesville despre ceea ce numeşte „terapia de reîndurerare”, o tehnică dezvoltată la Universitatea Virginia pentru tratarea „jelitorilor patologici cronici”. Conform doctorului Volkan, într-o astfel de terapie se ajunge într-un punct în care:

…ajutăm pacientul să revadă împrejurările morţii – cum s-a produs, reacţia pacientului la veste şi la vederea trupului neînsufleţit, evenimentele de la înmormântare etc. Dacă terapia funcţionează bine, în acest moment apare de obicei furia; la început este difuză, apoi direcţionată spre ceilalţi şi în final către persoana dispărută. Abreacţia – ceea ce Bibring [E. Bibring, 1954, „Psychoanalysis and the Dynamic Psychotherapies”, *Journal of the American Psychoanalytic Association* 2: 745 fi.] numeşte „eliberare emoţională” – poate avea loc şi demonstrează pacientului prezenţa impulsurilor sale reprimate. Înţelegând psihodinamica implicată în nevoia pacientului de a-l ţine în viaţă pe cel decedat, putem explica şi interpreta apoi relaţia care a existat între pacient şi persoana dispărută.

Dar de unde mai exact capătă Dr. Volkan şi echipa sa din Charlottesville înţelegerea unică a „psihodinamicii implicate în nevoia pacientului de a-l ţine în viaţă pe cel decedat”, abilitatea specială de a „explica şi interpreta relaţia care a existat între pacient şi persoana dispărută?” V-aţi uitat la *Tenko* cu mine şi „cel dispărut” în Brentwood Park, ne-aţi însoţit la cină, la Morton’s? Aţi fost cu mine şi cu „persoana decedată” la Punchbowl în Honolulu cu patru luni înainte să se întâmple? Aţi adunat cu noi boboci de frangipani şi i-aţi lăsat pe mormintele morţilor anonimi de la Pearl Harbor? Aţi răcit cu»

noi când ne-a prins ploaia în Jardin du Ranelagh din

Paris cu o lună înainte să se întâmple? Aţi renunţat să vedeţi Monet ca să cinaţi la Conti, ca noi? Eraţi cu noi când am plecat de la Conti şi am cumpărat termometrul, aţi stat lângă noi la hotel Bristol, când niciunul nu se pricepea să convertească gradele Celsius în Fahrenheit?

Aţi fost acolo?

Nu.

Ne-aţi fi putut ajuta cu termometrul, dar n-aţi fost acolo. N-am nevoie să „revăd împrejurările morţii”, am fost acolo. N-am primit „veştile”, n-am „văzut” trupul. Am fost acolo. Mă surprind, mă opresc.

Îmi dau seama că-mi îndrept furia iraţională spre complet necunoscutul Dr. Volkan din Charlottesville.

Persoanele aflate sub şocul unei boli reale nu sunt doar afectate mental, ci şi dezechilibrate fizic. Indiferent de cât de calme şi echilibrate pot părea, nimeni nu rămâne normal în asemenea împrejurări. Circulaţia deficitară le dă frisoane, stresul îi face iritabili, insomniaci. Întorc spatele celor cărora de obicei le caută compania. Nimeni n-ar trebui să-şi impună prezenţa cu forţa pe lângă aceşti oameni, iar persoanele prea acaparatoare şi extra-emotive, oricât de apropiate sau de dragi, ar trebui ţinute la distanţă. Deşi iubirea prietenilor şi simpatia pentru necazul lor constituie o mare alinare pentru astfel de persoane, ele trebuie protejate de orice ar fi capabil să le solicite nervos, deoarece au deja o astfel de tulburare, aşadar, nimeni din preajma lor nu ar trebui să se supere dacă i se sugerează că nu e de folos sau nu e bine primit. În astfel de momente, pentru unii compania altora e o alinare, în timp ce alţii se feresc şi de cei mai apropiaţi prieteni.

Pasajul este din 1922, *din codul despre eticheta* scris de Emily Post, Capitolul XXIV, „Funeralii”, care duce cititorul de la momentul morţii („Imediat ce decesul s-a produs, cineva, de obicei infirmiera, trage draperiile la camera decedatului şi roagă personalul să facă la fel în toate celelalte camere”) până la indicaţii de aşezare a celor

care participă la înmormântare: „Intraţi cât de discret cu putinţă în biserică şi, cum nu sunt uşieri în astfel de locuri, vă aşezaţi acolo unde credeţi că vă este» >

locul. Doar prietenii foarte apropiaţi se pot aşeza mai aproape de altarul central. Dacă sunteţi mai degrabă o cunoştinţă trebuie să staţi undeva mai în spate, doar dacă nu e vorba despre o înmormântare restrânsă într-o biserică foarte mare, caz în care puteţi să staţi pe rândurile din spatele grupului”.

Tonul acesta de o precizie fără cusur nu dă greş niciodată. Accentul rămâne pe practic. Cei îndoliaţi trebuie îndemnaţi „să stea într-o cameră însorită”, de preferat una cu şemineul în funcţiune. Mâncare, „dar foarte puţină”, le poate fi oferită pe o tavă: ceai, cafea, supă clară, o feliuţă de pâine prăjită, un ou poşat. Lapte, dar doar încălzit: „Laptele rece nu e bun pentru cineva care este deja înfrigurat”. În privinţa următoarelor mese, „bucătarul poate sugera ceva care să le fie pe plac – dar să fie oferit câte puţin din când în când, căci deşi stomacul poate fi gol, cerul-gurii refuză gândul mâncării şi digestia nu se face cum trebuie”. Cel îndoliat este încurajat să facă economii cu ţinuta de doliu: cele mai multe haine, inclusiv pantofi şi pălării de pai, se pot „vopsi perfect”. Eventualele cheltuieli ar trebui verificate în avans. Un prieten ar trebui lăsat să se ocupe de casă în timpul funeraliilor. Va trebui să aibă grijă ca locuinţa să fie aerisită, mobila care fusese mutată să ajungă la locul ei, iar focul să fie aprins pentru întoarcerea familiei. „E bine să prepare şi un ceai cald sau o supă”, sfătuieşte doamna Post, „care să le fie adusă fără a fi întrebaţi dacă doresc sau nu. Cei care trec printr-o suferinţă mare nu vor mâncare, dar dacă le este înmânată, o vor consuma mecanic şi acum au cea mai mare nevoie de ceva

cald care să le pornească digestia şi să le reactiveze circulaţia”.

Era uimitoare această înţelepciune realistă,

înţelegerea instinctivă a tulburărilor fiziologice („schimbări în sistemele endocrin, imunitar, nervos autonom şi cardiovascular”) catalogate mai târziu de către Institutul de Medicină. Nu sunt sigură ce m-a determinat să caut codul de etichetă al lui Emily Post din 1922 (aş putea presupune că vreo amintire legată de mama, care mi-a dat să citesc un exemplar pe când eram înzăpeziţi într-o casă închiriată, cu patru camere, în Colorado Springs, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial), dar când am găsit-o pe internet, m-a atras instantaneu. Pe măsură ce citeam, mi-am amintit cât de frig mi-a fost la spitalul New York în noaptea morţii lui John. Credeam că mi-era frig pentru că era 30 decembrie şi venisem cu picioarele goale în papuci, purtând doar bluza şi fusta din în care mă schimbasem ca să prepar cina. Acesta era unul dintre motive, dar mi-era frig şi pentru că nimic nu mai funcţiona cum trebuie în corpul meu.

Doamna Post ar fi înţeles asta. Ea a scris într-o lume în care doliul era încă recunoscut, permis, la vedere. Într-o serie de conferinţe susţinute la John’s Hopkins în 1973 şi reunite mai târziu în volumul *Western Attitudes toward Death*: *From the Middle Ages to the Present*, Philippe Ariès observa că pe la 1930, în majoritatea ţărilor occidentale, dar mai ales în Statele Unite, a avut loc o revoluţionare a atitudinilor acceptate faţă de moarte. „Moartea”, scria el, „atât de prezentă în trecut încât era familiară, va fi ştearsă, va dispărea. Va deveni ruşinoasă şi interzisă”. În lucrarea sa din 1965, *Death, Grief, and Mourning*, socioantropologul britanic Geoffrey Gorer a descris respingerea doliului în public ca rezultat al presiunii crescânde a noii „datorii etice de a te simţi bine”, un nou „imperativ de a nu face nimic din ce ar diminua distracţia altora”. Observa că atât în Anglia, cât şi în Statele Unite, tendinţa contemporană era să „trateze doliul ca un răsfăţ morbid şi să confere admiraţie socială îndoliaţilor» care-şi ascund durerea atât de bine încât nimeni n-ar putea ghici ce li s-a întâmplat”.

O modalitate prin care durerea se ascunde este dată de faptul că acum moartea se întâmplă discret. În vechea tradiţie în care scria doamna Post, actul morţii nu fusese încă profesionalizat. Nu implica, în mod obişnuit, spitale. Femei mureau la naştere. Copii mureau de febră. Cancerul era netratabil. La vremea la care ea scria cartea de etichetă, mai rămăseseră puţine case ocolite de epidemia de gripă din 1918. Moartea era aproape, acasă. Aşteptarea generală era ca adultul obişnuit să trateze competent, dar sensibil, cu sfârşitul său. Când moare cineva, am învăţat eu în California, pui ceva la cuptor. Laşi preparatul lângă uşă. Te duci la înmormântare. Dacă familia e catolică te duci >

şi la rozariu, dar nu te vaiţi şi nu îngenunchezi, cerând atenţia familiei. Până la urmă, cartea lui Emily Post s-a dovedit a fi la fel de acută ca orice altă lectură de specialitate, în asimilarea acestui alt fel de moarte, şi atât de prescriptivă în privinţa tratamentului durerii. N-o să uit inteligenţa instinctivă a prietenei care, în fiecare zi din acele prime săptămâni, îmi aducea câte o casoletă de 250 de grame cu congee[12] de ghimbir şi ceapă verde, din Chinatown. Congee puteam să mănânc. Congee era tot ce puteam să mănânc.

Am mai învăţat ceva, crescând în California. Ca să te asiguri că o persoană a murit, îi ţii în dreptul gurii şi al nasului o oglindă. Dacă nu se abureşte, persoana e moartă. Mama mea m-a învăţat asta. Am uitat în noaptea morţii lui John. *Mai respira*? m-a întrebat dispecerul. *Veniţi odată*, am zis eu.

30 decembrie 2003.

Am văzut-o pe Quintana la etajul al şaselea, terapie intensivă, la Beth Israel North.

Ne-am notat cifrele de pe aparate.

I-am ţinut mâna umflată.

Tot nu ştim ce o să fie cu ea, a spus un medic de la terapie intensivă.

12 Congee — o budincă chinezească. (N.t.)

Am venit acasă. Terapia intensivă nu mai e accesibilă vizitatorilor în tura de seară după ora 7: 00 P.M., aşa că trebuie să fi fost trecut de 8: 00.

Am discutat dacă să cinăm undeva în oraş sau să rămî→

nem acasă.

Am spus că pot aprinde focul, am putea cina acasă.

Nu-mi amintesc ce am vrut să mâncăm. Ţin minte că am aruncat ce am găsit pe farfurii şi prin bucătărie când am venit de la spitalul New York.

Te aşezi la masă şi viaţa, aşa cum o cunoşteai, se sfârşeşte.

Într-o bătaie de inimă.

Sau în absenta ei.

În ultimele luni am petrecut mult timp încercând să ţin socoteala şi, când asta nu-mi reuşea, să reconstitui succesiunea evenimentelor care au precedat şi au urmat celor ce s-au întâmplat în acea noapte. „La un moment dat între joi, 18 decembrie 2003 şi luni, 22 decembrie 2003” a început o asemenea reconstituire, când „Q s-a plâns că se simte groaznic, are simptome de gripă, deşi simte şi ceva în gât”. Această reconstituire, precedată de numele şi numerele de telefon ale medicilor cu care am vorbit, nu doar la Beth Israel, dar şi la alte spitale din New York şi din alte oraşe, a continuat. Ideea este asta: luni, pe 22 decembrie, s-a dus cu febră 39, 4° C la camera de gardă a spitalului Beth Israel North, care în acea perioadă avea reputaţia de a fi cea mai puţin aglomerată din zona Upper East Side a Manhattanului, şi a fost diagnosticată cu gripă. I s-a spus să stea la pat şi să bea lichide. Nu i-au făcut vreo radiografie pulmonară. Pe 23 şi 24 decembrie, febra i-a oscilat între 38, 8 şi 39, 4° C. S-a simţit prea rău ca să vină la cina din Ajunul Crăciunului. Ea şi Gerry au anulat planurile de a petrece Crăciunul şi zilele de după împreună cu familia lui, în Massachusetts.

În ziua de Crăciun, o joi, ne-a sunat de dimineaţă şi ne-a spus că are probleme respiratorii. Parcă respira

superficial, chinuit. Gerry a dus-o înapoi la camera de gardă de la Beth Israel North, unde radiografia a arătat infiltrat dens purulent în lobul inferior al plămânului drept. Pulsul îi era crescut, peste 150. Era extrem de deshidratată. Leucocitele ei erau la o valoare apropiată de zero. I s-a administrat Ativan, apoi Demerol. Pneumonia ei, i-au spus lui Gerry în camera de gardă, era „de 5 pe o scală de până la 10, ceea ce se cheamă «pneumonie dusă pe picioare»”. Nu era „ceva serios” (asta ar fi putut fi ceea ce-mi doream să aud), dar pentru orice eventualitate a fost internată la etajul şase, la terapie intensivă, pentru a fi monitorizată.

Până să ajungă la terapie intensivă era deja agitată. I s-au administrat alte sedative şi apoi a fost intubată. Temperatura îi urcase la peste 40° C. Îşi primea oxigenul doar din tubul respirator, de acum nu mai era în stare să respire singură. A doua zi spre finalul dimineţii, vineri, 26 decembrie, s-a descoperit că pneumonia îi cuprinsese ambii plămâni şi că era în expansiune, în ciuda administrării intensive de azitromicină, gentamicină, clindamicină şi vancomicină. Se presupunea, sau era deja clar, din moment ce presiunea sangvină îi scăzuse, că era pe cale să intre sau intrase deja în şoc septic. I-au cerut lui Gerry să autorizeze încă două proceduri invazive, primul pas – inserţia unei linii arteriale – şi apoi o a doua linie care să ajungă în apropierea cordului, cu scopul de a rezolva problema tensiunii arteriale. I-au dat neosinefrin pentru a-i ridica presiunea sangvină la 90 + cu 60 +.

Sâmbătă, pe 27 decembrie, ni s-a spus că i s-a dat un medicament absolut nou de la Eli Lilly, numit Xigris, care îi va fi administrat în următoarele 96 de ore, adică patru zile. „Asta costă douăzeci de mii de dolari”, a spus asistenta în timp ce schimba perfuzia. Am privit fluidul care picura într-unul dintre multele tuburi care o ţineau în viaţă pe Quintana. Am căutat Xigris pe internet. Un site spunea că rata de supravieţuire pentru pacienţii în şoc septic trataţi cu Xigris era de 69 la sută, faţă de 56 la sută la cei care nu

primiseră medicamentul. Pe un alt site, un newsletter de business spunea că Xigris, „uriaşul adormit” al lui Eli Lilly, „se lupta să depăşească problemele pe care le are pe piaţa sepsis”. Era oarecum un unghi pozitiv din care puteam privi situaţia: Quintana nu era copila delirant de fericită în primele cinci luni de mariaj şi ale cărei şanse de supravieţuire pentru următoarea zi sau pentru două zile ar putea fi calibrate undeva între 56 şi 69 la sută, ea era „piaţa sepsis”, sugerând că avea de făcut o alegere de consum. Până duminică, 28 decembrie, ne-am putut da seama de efectele „uriaşului adormit” al pieţei sepsis: pneumonia nu se redusese, dar neosinefrinul care îi susţinea presiunea sangvină fusese scos şi aceasta se menţinea la 95/40. Luni, pe 29 decembrie, asistenta unui medic mi-a spus că după weekend el a considerat „încurajatoare” starea Quintanei. Am întrebat ce anume i s-a părut încurajator în starea ei, luni dimineaţa. „Era încă în viaţă”, mi-a replicat asistenta.

Marţi, pe 30 decembrie, la ora 1: 02 P.M. (conform afişajului de la computer), am scris aceste rânduri, anticipând conversaţia cu încă un specialist pe care urma să-l sun:

Vreun efect asupra creierului – de la deficitul de oxigen? De la febra mare? O posibilă meningită?

Câţiva medici au menţionat că „nu ştiu dacă e provocată de vreo structură sau vreun blocaj”. Vorbesc despre o posibilă malignitate?

Presupunerea că infecţia este bacteriană – deşi la analize nu a fost evidenţiată vreo bacterie – e vreo cale de a afla dacă nu e viral?

Cum se transformă „gripa” în infecţie generalizată?

Ultima întrebare – *Cum se transforma „gripa „în infecţie generalizată*? a fost adăugată de John. Până pe 30 decembrie a părut obsedat de punctul ăsta. Pusese întrebarea de mai multe ori în ultimele trei sau patru zile doctorilor, asistentelor, până şi infirmierelor; în final, cu cea mai mare disperare mi-a adresat-o şi mie. Nimeni nu i-

a dat vreun răspuns pe care să-l considere satisfăcător. Era ceva ce părea să-i sfideze puterea de înţelegere. Ceva în asta sfida şi înţelegerea mea, dar eu mă prefăceam că pot să fac faţă. Cam aşa:

A fost internată la terapie intensivă în noaptea de Crăciun.

E în spital, ne tot spuneam unul altuia în noaptea de Crăciun. Era îngrijită. Avea să fie bine acolo unde era.

Toate celelalte lucruri păreau normale.

Aveam un foc în şemineu. Ea avea să fie bine.

Cinci zile mai târziu, totul părea încă normal în afara secţiei de terapie intensivă de la Beth Israel North: aceasta era partea peste care niciunul dintre noi nu putea trece (deşi doar John recunoştea), ca atunci când îţi concentrezi atenţia asupra cerului albastru din care s-a prăbuşit un avion. În livingul apartamentului încă mai erau cadourile pe care le deschiseserăm în noaptea de Crăciun. În fosta cameră a Quintanei, dedesubt şi pe masă, încă mai erau cadourile pe care nu le-a putut deschide pentru că era la terapie intensivă în noaptea de Crăciun. Pe masa din sufragerie încă mai erau teancul de farfurii şi argintăria pe care le folosiserăm în seara de Ajun. Tot acolo era şi o factură venită în ziua aceea de la American Express, pentru călătoria din noiembrie la Paris. Când am plecat noi la Paris, Quintana şi Gerry plănuiau prima lor cină de Ziua Recunoştinţei. Îi invitaseră pe mama, sora şi cumnatul lui. Foloseau porţelanurile primite la nuntă. Quintana venise să ia paharele rubinii de cristal ale mamei. I-am sunat de la Paris, de Ziua Recunoştinţei. Puseseră un curcan la cuptor şi făceau piure de napi.

„Şi apoi – dusă”.

Cum se transformă „gripa” în infecţie generalizată?

Acum văd întrebarea asta ca pe un strigăt de furie neputincioasă, un alt fel de a spune *cum de s-a putut întâmpla aşa ceva când totul era normal*? Quintana zăcea într-o rezervă la terapie intensivă, cu degetele şi faţa

umflate de la retenţia de lichid, cu buzele crăpate de febră şi strânse în jurul tubului respirator, cu părul transpirat şi lipit de cap; cifrele de pe aparatul care monitoriza respiraţia arătau în noaptea aceea că primeşte doar 45% din oxigenul necesar. John i-a sărutat obrajii umflaţi. „Mai mult decât înc-o zi”, i-a şoptit, o altă expresie din familia noastră. Era o replică dintr-un film, *Robin şi Marian*, regizat de Richard Lester. „Te iubesc mai mult decât chiar înc-o zi”, îi spunea Andrey Hepburn în rolul domniţei Marian lui Sean Connery, care-l interpreta pe Robin Hood, după ce băuseră amândoi din poţiunea fatală. John a şoptit asta de fiecare dată când am plecat de la terapie intensivă. În drum spre ieşire am încercat să-l facem pe unul dintre medici să stea de vorbă cu noi. Am întrebat dacă scăderea procentului de oxigen însemna că se face bine.

A fost o pauză.

Apoi medicul de la terapie intensivă a spus: „Încă nu suntem siguri încotro se-ndreaptă”.

Se-ndreaptă doar spre bine, mi-aduc aminte că am gândit.

Medicul de la terapie intensivă mai spunea ceva. „E într-o stare chiar foarte rea”.

Am recunoscut declaraţia lui ca pe o expresie codată a faptului că ea urma să moară, dar am insistat: *Se-ndreaptă doar spre bine*. *Doar spre bine*, *pentru că trebuie să fie bine*.

Cred în cât.

Cred în Dumnezeu.

„Te iubesc mai mult decât înc-o zi”, avea să spună Quintana trei luni mai târziu, stând în rochia neagră în biserica St. John the Divine. „Aşa cum îmi spuneai tu mie”.

Ne-am căsătorit într-o joi după-amiaza, pe 30 ianuarie 1964, Ia misiunea catolică San Juan Bautista din comitatul San Benito, California. John purta un costum bleumarin de la Chipp. Eu purtam o rochie mini albă de mătase pe care o cumpărasem de la Ransohoffs în San Francisco, în ziua în care John Kennedy a fost asasinat. 12:

30 P.M. în Dallas însemna că era încă dimineaţă în California. Eu şi mama am aflat ce s-a întâmplat abia când am ieşit de la Ransohoffs ca să prânzim şi atunci ne-am întâlnit cu cineva din Sacramento. Din moment ce erau doar vreo treizeci sau patruzeci de persoane în ziua aceea la biserică (mama lui John, fratele lui mai mic, Stephen, fratele lui, Nick, cu soţia, Lenny, şi fetiţa lor de patru ani, părinţii mei, fratele meu, cumnata mea, bunicul, câţiva veri şi prieteni de familie din Sacramento, colegul de cameră al lui John de la Princeton, poate încă vreo persoană sau două), n-am vrut să-mi fac intrarea în mod tradiţional, ci doar să stau acolo şi să ne cununăm. Ţin minte că Nick a spus, încurajator: „Să apară vedetele”: el avea un plan, dar organistul care l-a materializat n-avea, aşa m-am trezit deodată mergând spre altar la braţul tatii şi suspinând în spatele ochelarilor fumurii. La finalul ceremoniei am plecat spre cabana de la Pebble Beach. Totul foarte simplu: mici gustări, şampanie, o terasă care se deschidea spre Pacific. Am considerat luna de miere cele câteva nopţi pe care le-am petrecut la ferma San Ysidro din Montecito şi apoi, plictisiţi, am plecat spre hotelul Beverly Hills.

M-am gândit la nunta noastră în ziua căsătoriei Quintanei.

Şi nunta ei a fost simplă. A purtat o rochie lungă albă, un voal şi pantofi scumpi, dar părul îi era strâns în coadă la spate, ca în copilărie.

Am stat în cor la St. John the Divine. Tatăl ei a condus-o spre altar. Acolo era Susan, cea mai bună prietenă a ei din California, de când avea trei ani. Mai era şi cea mai bună prietenă de la New York. Şi verişoara ei, Hannah. Şi verişoara Kelley din California, care a citit o parte din slujbă. Mai erau şi copiii fiicei vitrege a lui Gerry, care au citit cealaltă parte. Copiii cei mai mici, fetiţe, purtând ghirlande de flori, desculţe. Sandvişuri cu năsturel, şampanie, limonadă, şervete în culoarea piersicii asortate cu sorbetul care a însoţit tortul, păuni pe pajişte. Şi-a aruncat pantofii scumpi şi şi-a dat jos vălul. „Nu-i aşa

c-a fost perfectă”, a spus când seara s-a încheiat. Eu şi tatăl ei am încuviinţat. A plecat cu Gerry la St. Barths, iar eu şi John la Honolulu.

26 iulie 2003.

Patru luni şi 29 de zile mai târziu să fie internată la terapie intensivă, la Beth Israel North.

Cu cinci luni şi patru zile înainte ca tatăl ei să moară.

Evitam să mă uit la amintirile de la începutul căsătoriei noastre, atârnate pe pereţii holului, în prima săptămână sau în primele două săptămâni după moartea lui, seara, când extenuarea protectoare mă lovea şi îmi lăsam rudele şi prietenii discutând în living, sufragerie sau în bucătărie şi mă duceam spre dormitor, unde închideam uşa. De fapt, nu era nevoie să mă uit la ele, nici nu puteam să le evit chiar dacă nu le priveam: le ştiam pe de rost. Era o fotografie cu noi doi, din locaţia filmului *The Panic în Needle Park*. Era prima noastră poză împreună. Am fost cu filmul la festivalul de la Cannes. A fost prima mea vizită în Europa şi am călătorit first class pe cheltuiala studiourilor Twentieth Century Fox; m-am urcat în avion desculţă, aşa era pe vremea aia, în 1971. Mai este o fotografie cu mine, John şi Quintana la Fântâna Bethesda în Central Park în 1970, John şi Quintana, de patru ani, mâncând batoane de îngheţată. Toată toamna aceea fuseserăm în New York, lucrând la un film cu Otto Preminger. „Este în biroul domnului Preminger care nu are păr”, i-a răspuns Quintana pediatrului care o întrebase unde e mama ei. Mai era şi o fotografie cu noi trei pe terasa casei pe care am avut-o în Malibu în anii ’70. Poza asta a apărut în revista *People*. Când am văzut-o am înţeles că Quintana profitase de o pauză a şedinţei foto ca să-şi dea, pentru prima dată, cu tuş de ochi. Mai era o poză pe care i-o făcuse Barry Farrell soţiei lui, Marcia, stând într-un scaun de rattan din casa din Malibu şi ţinându-şi în braţe fetiţa de zece luni, Joan Didion Farrell.

Barry Farrell era mort acum.

Era o fotografie a Katharinei Ross, făcută de Conrad

Hall în timpul perioadei Malibu, când ea a învăţat-o pe Quintana să înoate aruncând o scoică tahitiană în piscina vecinilor şi spunându-i fetei că scoica va fi a ei dacă o aduce înapoi. Era o vreme, la începutul anilor ’70, când Katharine şi Conrad, Jean şi Brian Moore, eu şi John făceam schimb de plante, câini, reţete, ne ajutam reciproc şi de cel puţin două ori pe săptămână ne adunam la vreunul dintre noi acasă, la cină.

Îmi amintesc că făceam sufleuri, toţi. Sora lui Conrad, Nancy din Papeete, i-a arătat lui Katharine cât de uşor se fac şi Katharine mi-a arătat mie şi lui Jean. Secretul era să le abordezi mai puţin strict decât cereau cărţile de bucate. Katharine ne-a adus păstăi de vanilie tahitiană, în legături strânse cu fir de rafie.

O vreme am făcut cremă de zahăr ars cu vanilie, dar nimănui nu-i plăcea să prepare caramelul.

Plănuiam să închiriem casa lui Lee Grant, care avea vedere spre Zuma Beach, şi să deschidem acolo un restaurant, „Casa lui Lee Grant”. Katharine, Jean şi cu mine urma să gătim pe rând, iar John, Brian şi Conrad s-ar fi ocupat de servire. Planul de supravieţuire din Malibu a fost abandonat după ce Katharine şi Conrad s-au despărţit, Brian avea de terminat un roman, iar eu şi John am plecat la Honolulu să rescriem un scenariu. Am muncit mult în Honolulu. Nimeni de la New York nu putea să nimerească diferenţa de fus orar, aşa că lucram liniştiţi toată ziua, fără să sune telefonul. La un moment dat, tot prin anii ’70, am vrut să cumpăr o casă acolo şi l-am dus pe John la mai multe vizionări, dar perspectiva de a locui în Honolului se părea şi mai descurajantă decât cea a traiului în Kabala.

Conrad Hall e mort acum.

Brian Moore e mort acum.

Dintr-una dintre primele case, o hardughie pe Franklin Avenue din Hollywood pe care am dat, pentru numeroasele dormitoare, terasele însorite, copacii de avocado şi terenul de tenis cu zgură, o chirie de 450 de dolari pe lună, erau nişte versuri pe care Earl McGrath le

scrisese la a cincea noastră aniversare şi pe care noi le înrămaserăm:

Asta-i povestea lui John Gregry Dunne care, cu soţia lui, doamna Didion Do.

Era-nsurat legal cu o familie de unu şi locuia pe Franklin Avenue. Trăiau cu frumoasa lor copilă Quintana Supranumită şi Didion D Didion Dunne

Şi Didion Do.

Şi Quintana sau Didion D.

O frumoasă familie de-o Dunne Dunne Dunne

(*Vreau să zic o familie tri*) *Trăia într-un stil mai bine zis altu' Pe Franklin Avenue.*

Oamenii care au pierdut recent pe cineva arată într-un anumit fel, recognoscibil poate doar de cei care au văzut aceeaşi expresie pe propriile feţe. Am observat asta la mine şi observ acum la alţii. Este o expresie de o vulnerabilitate nesfârşită, goliciune, vid. Este privirea cuiva care iese din cabinetul oftalmologului în lumina puternică a zilei cu pupilele dilatate, ori privirea cuiva care poartă ochelari şi este forţat să-i dea jos brusc. Oamenii aceştia care au pierdut pe cineva arată goliţi pentru că se cred invizibili. Şi eu m-am simţit invizibilă pentru o vreme, eterică. Părea c-aş fi trecut unul dintre acele râuri legendare care despart viii de morţi, intrând într-un loc unde puteam fi văzută doar de cei care suferiseră recent aceeaşi pierdere. Am înţeles pentru prima dată puterea imaginii râurilor Styx, Lethe, luntraşul cu mantia şi vâsla lui. Am înţeles pentru prima dată sensul tradiţiei suttee[13]. Văduvele nu se aruncă în rugul aprins din durere. Rugul aprins era, în schimb, reprezentarea exactă a locului în care durerea lor (nu familia, nu comunitatea, nu obiceiurile, ci *durerea lor*) le ducea. În noaptea în care a murit

John mai aveam 31 de zile până la cea de-a patruzecea noastră aniversare. V-aţi dat seama deja că

13 Tradiție hindusă, acum considerată ilegală, în care soția se lăsa incinerată alături de soț, pentru a-și duce menirea până la capăt. (N.t.)

„mieroasa înţelepciune” din ultimele două versuri ale lui *Rose Aylmer* era irosită în cazul meu.

Voiam mai mult decât o noapte de amintiri şi suspine. Voiam să urlu.

Îl voiam înapoi.

Acum câţiva ani, într-o zi luminoasă de toamnă, plimbându-mă spre est pe 57th, între Sixth şi Fifth Avenue, am avut ceea ce credeam la vremea aceea că se cheamă apăsarea morţii. Era efectul luminii: sclipiri de raze fugare, frunze îngălbenite căzând (dar de unde? Oare erau copaci pe strada aceea?), o baie de auriu, sclipitoare, rapidă, reflexii luminoase. După aceea am căutat acelaşi efect în alte zile luminoase, dar nu l-am mai trăit niciodată. M-am întrebat dacă n-o fi fost vreun atac sau o criză de vreun fel. Cu câţiva ani înainte de asta, în California, am visat o imagine despre care, când m-am trezit, am ştiut că era cea a morţii: o insulă îngheţată, îi vedeam contururile ascuţite de deasupra, dinspre Insulele Channel, doar că acum era toată din gheaţă translucidă, de un alb-albăstrui care strălucea în soare. Spre deosebire de visele în care cel care visează îşi anticipează moartea, se simte condamnat inexorabil la moarte, dar încă nu a ajuns la final, acesta nu era aşa. Insula de gheaţă şi luminile de pe West 57th păreau, dimpotrivă, transcendentale, mai frumoase decât aş putea spune, dar cu toate acestea nu aveam nicio îndoială că văzusem moartea.

De ce, dacă acestea erau imaginile morţii pentru mine, am rămas atât de incapabilă în acceptarea morţii lui? Poate pentru că nu am fost în stare să înţeleg că moartea i s-ar putea întâmpla lui? Poate pentru că o percepeam mai degrabă ca pe propria moarte?

Viaţa se schimbă cu repeziciune.

Viaţa se schimbă într-o clipă.

Te aşezi la masă şi viaţa, aşa cum o cunoşteai, se sfârşeşte. Problema autocompătimirii.

Vedeţi cât de devreme a apărut în peisaj chestiunea autocompătimirii.

Într-o dimineaţă de primăvară de după moartea lui, am luat *The New York Times* şi l-am deschis direct la pagina de cuvinte încrucişate, un mod de a-mi începe ziua care devenise aproape un obicei, felul în care ajunsesem să citesc ori mai degrabă să nu citesc ziarul. Până atunci nu avusesem răbdare să rezolv cuvinte încrucişate, dar acum îmi imaginam că exerciţiul acesta mi-ar fi încurajat întoarcerea la un ritm cognitiv productiv. Definiţia care mi-a atras atenţia în acea dimineaţă era la 6 vertical, „Uneori te simţi…”. Am găsit imediat răspunsul evident, unul lung, care să umple multe căsuţe şi să-mi arate competenţa în acea zi: „… un copil orfan”.

Copiii orfani au cu adevărat greutăţi – *Copiii orfani au cu adevărat atât de multe greutăţi* – Nu.

6 vertical avea doar patru litere.

Am abandonat rebusul (nerăbdarea moare ultima) şi a doua zi am căutat soluţia. 6 vertical era „dusă”. „Dusă?” Dusă? Uneori te simţi… *dusă*? Cât de mult mă extrăsesem din lumea răspunsurilor normale?

Notă: cel mai frecvent ales răspuns („… orfan”) a fost un vaiet de autocompătimire.

N-avea să fie un mod uşor de a eşua în a înţelege să repar.

Lumină ameţitoare, ce repede-a pierit!

Unde sunt tata şi Eleanor?

Nu acum, căci de şapte ani au murit.

Ci când au fost pe pământ.

Şi nu mai sunt? *Şi nu mai sunt*?

— Delmore Schwartz *„Agale ne plimbăm în astăzi de-aprilie”* El credea c-o să moară. Mi-a spus-o de mai multe ori. L-am ignorat. Era deprimat. Terminase romanul *Nothing Lost*, care ajunsese în starea incertă din intervalul dintre finalizare şi publicare, şi era în curs de a se lăsa pradă unei predictabile crize de încredere în legătură cu noua carte pe care o începea, o reflecţie asupra semnificaţiei patriotismului, care încă nu-şi găsise startul. Avusese de-a face, pe tot parcursul anului, cu o serie de

probleme de sănătate enervante. Ritmul lui cardiac se transforma, din ce în ce mai des, în fibrilaţie atrială. Un ritm sinusal normal putea fi restabilit prin cardioversie, o procedură în ambulatoriu prin care i se administrau şocuri electrice timp de câteva minute, cât el era sub anestezie generală; însă o schimbare a stării fizice cum ar fi fost o banală răceală sau un zbor mai lung cu avionul îi tulbura din nou ritmul. La ultima asemenea procedură, în aprilie 2003, a avut nevoie nu de unul, ci de două seturi de şocuri electrice. Frecvenţa crescândă a cardioversiei electrice indica faptul că nu mai era o opţiune viabilă. În iunie, după nişte examinări medicale, a suferit o intervenţie cardiacă radicală, ablaţia cu radiofrecvenţă a nodului atrio-ventricular şi apoi implantarea a unui pacemaker Medtronic Kappa 900 SR.

Pe durata verii, exaltat de plăcerea apropierii nunţii Quintanei şi de aparenta eficienţă a pacemakerului, starea psihică i s-a îmbunătăţit. În toamnă s-a prăbuşit din nou. Îmi amintesc o ceartă despre eventualitatea plecării la Paris, în noiembrie. Eu n-am vrut să mergem, am zis că avem prea multe de făcut şi prea puţini bani. El mi-a spus că simţea că, dacă nu ne ducem în noiembrie la Paris, n-o să mai apuce să-l vadă vreodată. Am luat asta drept un şantaj. Bine, am zis, mergem. El a plecat de la masă. Timp de două zile nu prea am mai vorbit.

Până la urmă ne-am dus la Paris în noiembrie.

Îţi spun că nu voi mai trăi două zile, declară Gawain.

În urmă cu câteva săptămâni, la Consiliul pentru Relaţii Externe de la intersecţia 68th şi Park, am remarcat o persoană vizavi de mine citind *The International Herald Tribune*. Încă un exemplu de derapaj pe calea greşită: nu mai sunt la Consiliul pentru Relaţii Externe de la intersecţia 68th şi Park, ci stau în faţa lui John la micul dejun din sala de mese a hotelului Bristol din Paris, în noiembrie 2003. Fiecare citeşte *The International Herald Tribune*, exemplarele hotelului, cu cartoline capsate, care conţin informaţii despre vreme. Cartolinele pentru fiecare

dintre acele zile de noiembrie în Paris arătau umbrele. Ne-am plimbat prin ploaie în Grădinile Luxemburg. Ne-am refugiat de ploaie intrând în Saint Sulpice. Se ţinea o slujbă şi John a luat cuminecătura. Am răcit după ploaia care ne-a prins în Grădina Ranelagh. În timpul zborului de întoarcere la New York, fularul lui John şi rochia mea de jerseu miroseau a lână udă. La decolare m-a ţinut de mână până ce avionul a intrat în modul de croazieră.

Întotdeauna mă ţinea de mână.

Unde a dispărut gestul acesta?

Într-o revistă văd o reclamă Microsoft cu imaginea peronului staţiei de metrou Porte des Lilas din Paris.

Ieri am găsit în buzunarul unei jachete purtate mai rar un bilet folosit de metrou din acel noiembrie la Paris. „Doar episcopalienii iau cuminecătura”, m-a corectat el pentru ultima oară când plecam de la Saint Sulpice. De patruzeci de ani mă corecta în privinţa asta. Episcopalienii „luau”, catolicii „primeau”. Era, îmi explica el, o diferenţă de atitudine.

Nu unde sunt acum, morţi de şapte ani, Dar unde erau atunci?

Ultima cardioversie: aprilie 2003. Cea în care a avut nevoie de două seturi de electroşocuri. Îmi amintesc explicaţiile medicului pentru administrarea lor sub anestezie. „Pentru că altfel sare de pe masă”, zicea. 30 decembrie 2003: tresărirea neaşteptată când echipa de pe ambulanţă a folosit padelele de defribilare, când el era întins pe podeaua din living. Să fi fost o bătaie de inimă sau doar electricitate?

În noaptea în care a murit sau în precedenta, în taxiul care ne ducea de la Beth Israel North la apartament, a spus câteva lucruri care pentru prima dată m-au pus în imposibilitatea de a-i desfiinţa starea depresivă, o etapă normală în viaţa unui scriitor.

Tot ce a făcut n-avea niciun rost, zicea el.

Am încercat să-l contrazic.

S-ar putea să nu fie în ordine, mi-am spus, dar nici

starea în care tocmai o lăsasem pe Quintana nu era.

A spus că romanul n-avea nicio valoare.

S-ar putea să nu fie în ordine, mi-am spus, dar nici neajutorarea cu care tatăl îşi privea copilul nu era în ordine.

A spus că articolul care tocmai îi apăruse în *The New York Review*, o recenzie a biografiei lui Natalie Wood de Gavin Lambert, n-avea nicio valoare.

S-ar putea să nu fie normal, dar ce fusese normal în ultimele zile?

A spus că n-are habar ce caută în New York. „De ce mi-am pierdut vremea cu un articol despre Natalie Wood”.

Nu era o întrebare.

„Ai avut dreptate cu Hawaii”, a adăugat.

Ar fi putut însemna că avusesem dreptate cu o zi sau două mai devreme, când am spus că, după ce se face Quintana bine (acesta era codul nostru pentru „dacă trăieşte”), am putea închiria o casă pe plaja Kailua şi s-ar putea recupera acolo. Sau s-ar fi putut referi la faptul că am avut dreptate în anii 1970 când am vrut să cumpărăm o casă în Honolulu. Am preferat să mă gândesc la prima variantă, dar cred că el se referea la a doua. A spus lucrurile astea în taxi, între Beth Israel North şi apartamentul nostru, fie cu trei ore înainte să moară, fie cu douăzeci şi şapte de ore înainte să moară, încerc să-mi amintesc exact când şi nu pot.

De ce mă tot frământă ce era normal şi ce nu, când nimic nu era normal?

Să încerc o ordonare cronologică acum.

Quintana a fost internată la terapie intensivă la Beth Israel North pe 25 decembrie 2003.

John a murit pe 30 decembrie 2003.

Abia în dimineaţa de 5 ianuarie 2004 i-am spus Quintanei că el a murit, la terapie intensivă în Beth Israel North, după ce medicii îi scoseseră tubul de respirat şi i-au redus sedativele la o doză care să-i permită să-şi revină treptat. N-am plănuit să o anunţ în acea zi. Doctorii îmi

spuseseră că va fi trează pentru scurte intervale, la început parţial, şi în primele zile va fi capabilă să absoarbă doar puţină informaţie. Dacă se trezea şi mă vedea doar pe mine, s-ar fi întrebat unde e tatăl ei. Am discutat îndelung despre asta cu Gerry şi Tony. Am hotărât că doar Gerry ar trebui să fie lângă ea când se trezeşte. Ea s-ar fi concentrat asupra lui, asupra vieţii lor împreună. Ar fi fost posibil ca nici măcar să nu întrebe de tatăl ei. Eu aş fi putut s-o văd mai târziu, poate după câteva zile. I-aş fi putut spune atunci. Ar fi fost mai puternică.

Cum stabiliserăm, Gerry i-a stat alături când s-a trezit prima dată. Cum nu stabiliserăm, o asistentă i-a spus că mama ei este pe hol.

Şi când o să intre, a vrut ea să ştie.

Am intrat.

„Unde-i tata?”, a şoptit când m-a văzut.

După trei săptămâni de intubare, corzile vocale îi erau atât de inflamate, încât şoaptele abia se auzeau. I-am spus ce s-a întâmplat. Am accentuat istoricul problemelor cardiace, necazul care în cele din urmă ne-a ajuns, sfârşitul neaşteptat, dar de fapt inevitabil. A plâns. Eu şi Gerry am ţinut-o pe rând în braţe. A adormit la loc.

„Cum e tata”, a şoptit în aceeaşi seară, când am revăzut-o.

Am luat-o de la capăt. Atacul de cord. Istoricul. Sfârşitul aparent subit.

„Dar cum se simte *acum* a şoptit ea, încercând să se facă auzită.

Înţelesese partea cu atacul subit, dar nu şi finalul.

I-am spus din nou. Până la urmă i-am spus şi a treia oară, în alt salon de terapie intensivă, la UCLA.

Cronologia.

Pe 19 ianuarie 2004 a fost mutată de la etajul şase terapie intensivă de la Beth Israel North într-o rezervă de la etajul al doisprezecelea. Pe 22 ianuarie 2004, încă prea slăbită ca să stea în picioare sau să se ridice fără ajutor şi cu febră de la o infecţie intraspitalicească luată la terapie

intensivă, a fost externată de la Beth Israel North. Eu şi Gerry am instalat-o în fosta ei cameră din apartamentul meu. Gerry s-a dus să ia medicamentele de pe reţeta pe care o primise la externare. Ea s-a dat jos din pat ca să-şi mai ia o pătură din dulap şi s-a prăbuşit la podea. N-am putut s-o ridic şi am fost nevoită să aduc pe cineva din clădire ca să o aşezăm la loc în pat.

În dimineaţa de 25 ianuarie 2004 s-a trezit, era încă în apartamentul meu, dar avea dureri intense în piept şi febră crescândă. În aceeaşi zi a fost internată la spitalul Milstein de la Columbia Presbyterian cu diagnosticul de embolie pulmonară, care îi fusese pus la urgenţă, în acelaşi loc. Din cauza faptului că stătuse atâta vreme imobilizată, ştiu acum, dar n-aveam habar atunci, că aceasta era evoluţia previzibilă care ar fi putut fi diagnosticată înainte de externarea de la Beth Israel cu ajutorul aceluiaşi fel de radiografie care i s-a făcut în timpul investigaţiilor de urgenţă la Presbyterian. După internarea la Milstein i-au făcut şi radiografii la picioare, pentru a vedea dacă nu se formaseră cumva cheaguri. A început un tratament cu anticoagulante pentru a preveni formarea unor astfel de cheaguri şi dizolvarea celor existente.

Pe 3 februarie 2004 a fost externată de la Presbyterian, dar tot mai lua anticoagulante. A început recuperarea fizică, pentru mobilitate şi ca să mai prindă puteri. împreună cu ea, cu Tony şi Nick, am organizat slujba de înmormântare pentru John. Slujba a fost la ora 4: 00 într-o marţi după-masa, pe 23 martie 2004, la Catedrala St. John the Divine; la ora 3: 00, în prezenţa familiei, urna cu cenuşa lui John a fost aşezată în capela de lângă altarul central. După slujbă, Nick aranjase o recepţie la Union Club. După care vreo treizeci sau patruzeci de oameni au venit înapoi la apartamentul meu şi al lui John. Am aprins focul. Am băut ceva, apoi am cinat. Quintana, deşi foarte fragilă, a stat dreaptă la slujbă, în rochia sa neagră, şi a râs cu verii ei la cină. Peste o zi şi jumătate, în dimineaţa

de 25 martie, ea şi Gerry urmau să-şi reia viaţa de cuplu, zburând spre California ca să se plimbe pe plaja Malibu câteva zile. I-am încurajat să facă asta. Îmi doream să văd din nou culorile Malibu pe faţa şi în părul ei.

A doua zi, pe 24 martie, singură în apartament, după ce îndeplinisem sarcina înmormântării soţului şi îmi văzusem fiica ieşită din criză, am pus deoparte farfuriile şi am îndrăznit să mă gândesc la ce mi-ar trebui ca să-mi pot continua viaţa. Am sunat-o pe Quintana ca să-i urez vacanţă plăcută. Urma să plece foarte devreme în dimineaţa următoare. Părea îngrijorată. Era mereu agitată înaintea unei călătorii. Încă de când era copilă, alegerea lucrurilor de pus în bagaj părea să-i activeze frica de a nu pierde şirul, organizarea. Crezi că o să fiu bine în California, a zis. I-am răspuns că da. Cu siguranţă o să fie bine în California. Plecarea în California ar fi fost de fapt primul pas din restul vieţii ei. Mi-a trecut prin minte că a-mi face ordine în birou ar fi fost primul pas din restul vieţii mele. M-am apucat să fac asta. Şi am continuat şi în ziua următoare, joi, pe 25 martie. Din când în când de-a lungul zilei tăcute m-am gândit că e posibil să fi intrat într-un nou anotimp. În ianuarie, urmărisem de la fereastra spitalului Beth Israel North sloiuri duse de curenţi pe East River. În februarie, vedeam mici blocuri de gheaţă purtate de Hudson, de la fereastra Columbia Presbyterian. Acum, în martie, gheaţa se dusese, eu făcusem ce trebuia să fac pentru John, iar Quintana avea să se întoarcă restabilită din California. Pe măsură ce se instala după-amiaza (avionul ei va fi aterizat, ea ar fi luat o maşină pe care ar fi condus-o pe autostrada Pacificului), mi-o imaginam deja plimbându-se pe plaja Malibu cu Gerry, în lumina delicată a soarelui de martie. Am tastat pe site-ul Accu Weather codul poştal din Malibu, 90265. Era soare, nu-mi amintesc temperatura maximă sau pe cea minimă, dar cred că mi s-au părut satisfăcătoare, era o zi bună în Malibu.

Pe dealuri ar fi muştar sălbatic.

Ea l-ar putea duce să vadă orhideele din canionul Zuma.

L-ar putea duce să mănânce peşte prăjit la graniţa cu Ventura.

A aranjat să-l ducă la prânz, într-o zi, la Jean Moore's, s-ar duce în locurile în care şi-a petrecut copilăria. I-ar putea arăta de unde a adunat scoici pentru masa de Paşte. I-ar putea arăta unde se găsesc fluturi, unde a învăţat să joace tenis, unde au învăţat-o salvamarii de pe plaja Zuma să înoate contra valului. Pe masa din biroul meu era o fotografie cu ea pe la şapte sau opt ani, cu părul lung şi decolorat de la soarele de Malibu. Lipit pe spatele ramei era un bilet scris cu creionul, lăsat într-o zi pe blatul bucătăriei noastre din Malibu: *Mamă dragă, când ai deschis uşa, eu am fost cea care a fugit XXXXXX – Q*

La ora 7: 10 în acea seară mă schimbam ca să cobor la o cină cu prietenii din clădire. Spun „la ora 7: 10" pentru că atunci a sunat telefonul. Era Tony. Zicea că ajunge imediat. Am reţinut ora pentru că trebuia să cobor la 7: 30, dar urgenţa lui Tony m-a împiedicat. Soţia lui, Rosemary Breslin, şi-a petrecut ultimii cincisprezece ani cu o afecţiune hematologică nediagnosticabilă. Imediat după moartea lui John a început un protocol experimental care a fragilizat-o din ce în ce mai mult şi a necesitat internări repetate la Memorial-Sloan Kettering. Ştiam că ziua aceea lungă la catedrală şi cina cu familia au fost epuizante pentru ea. L-am întrerupt pe Tony chiar când era pe cale să închidă. L-am întrebat dacă Rosemary era din nou la spital. Mi-a zis că nu era vorba de Rosemary. Era Quintana care, chiar în timp ce noi vorbeam, la 7: 10 ora New York-ului şi 4: 10 în California, era supusă unei intervenţii neuro-chirurgicale de urgenţă la centrul medical UCLA din Los Angeles.

Au coborât din avion.

Şi-au recuperat bagajul comun.

Gerry căra geanta către ghişeul de închiriere de maşini, traversând benzile de sosire înaintea Quintanei. S-

a uitat înapoi. Nici acum n-am idee ce l-a făcut să privească înapoi. Nu m-am gândit niciodată să întreb. Îmi imaginez că e ca atunci când auzi pe cineva vorbind şi apoi nu-l mai auzi, aşa că te întorci. *Viaţa se schimbă într-o clipă. Clipa obişnuită*. Ea zăcea întinsă pe asfalt. A fost chemată o ambulanţă. Au dus-o la UCLA. Gerry spunea că a fost trează şi lucidă în ambulanţă. Abia la urgenţe a început criza şi şi-a pierdut coerenţa. Au alertat secţia de chirurgie. I-au făcut un Computer Tomograf (CT). Până au dus-o în sala de operaţie, una dintre pupilele ei rămăsese imobilă. Cealaltă a intrat în aceeaşi stare în drum spre sală. Am auzit asta de mai multe ori, de fiecare dată pentru a sublinia gravitatea stării ei şi natura critică a intervenţiei: „O pupilă era imobilă şi a doua a devenit la fel în timp ce o duceau în sală”.

Prima oară când am auzit asta n-am ştiut ce semnificaţie) să acord celor spuse. A doua oară am ştiut. Sherwin B. Nuland, în *How We Die*, descria că văzuse, pe când era student în anul al treilea la Medicină, un pacient cardiac ale cărui „pupile erau fixate în poziţia de dilatare maximă care înseamnă moarte cerebrală, evident că nu va mai răspunde la lumină vreodată”. Tot în *How We Die*, Dr. Nuland descria încercările repetate ale echipei de resuscitare de a aduce la viaţă un pacient care suferise un atac de cord în spital: „Bărbaţi şi femei tenace văd cum pupilele pacientului devin neresponsive la lumină şi apoi se măresc până devin cercuri mari, fixe, de o întunecime impenetrabilă. Ezitant, echipa îşi încetează eforturile… camera e plină de rămăşiţele bătăliei pierdute…” Oare asta văzuse echipajul de pe ambulanţa de la spitalul New York Presbyterian în ochii lui John, când el zăcea pe podeaua livingului nostru, pe 30 decembrie 2003? Oare asta văzuseră neurochirurgii de la UCLA în ochii Quintanei pe 25 martie 2004? „întunecime impenetrabilă”? „Moarte cerebrală”? La asta s-au gândit? Privesc la prinţul analizei de CT din acea zi la UCLA şi mă apucă ameţeala:

Scanarea arată hematom subdural de emisfer drept,

sângerarea activă neputând fi exclusă. Hematomul determină efect de masă la nivelul emisferului drept, cu hernierea subfalciformă şi a uncusului, cu deviere de 19 mm a liniei mediane dinspre stânga spre dreapta, la nivelul ventriculului trei. Ventriculul lateral drept este aproape în totalitate şters, iar ventriculul stâng prezintă o uşoară deprimare. Există o compresie moderată la nivel medular, iar cisternele perimezencefalice sunt şterse. Se observă o lamă fină posterioară şi hematoame subduraletentoriale stângi. O mică sângerate intraparenchimatoasă, care sugerează o contuzie, este observată în lobul frontal drept, porţiunea inferolaterală. Amigdala cerebeloasă se situează la nivelul foramen magnum. Nu sunt vizualizate fracturi craniene. Hematom parietal drept al scalpului, de dimensiuni mari.

25 martie 2004. Ora 7: 10 seara în New York.

S-a întors din locul despre care doctorii spuneau „tot nu ştim încotro se îndreaptă" şi acum e acolo din nou.

Din ce ştiam, se îndreptase deja în direcţia greşită.

I-ar fi putut spune lui Gerry şi el ar fi putut încerca să absoarbă informaţia înainte să mă sune.

Ea ar fi putut fi deja în drum spre morga spitalului.

Singură. Pe o targă. Cu rotile.

Mi-am imaginat deja scena asta, cu John.

A sosit Tony.

A repetat ce-mi spusese la telefon: primise un telefon de la Gerry, care era la UCLA. Quintana era în operaţie. Gerry putea fi sunat în sala de aşteptare a spitalului, care pe atunci se suprapunea cu sala de aşteptare de la chirurgie (UCLA construia un spital nou, acesta era supraaglomerat şi depăşit).

L-am sunat pe Gerry.

Unul dintre chirurgi tocmai ieşise cu veşti pentru el. Echipa chirurgicală era acum „destul de încrezătoare" că Quintana va „ieşi din operaţie", deşi nu puteau estima în ce stare.

Ţin minte că atunci mi-am dat seama că acesta

trebuia să fie un raport mai optimist: informaţiile anterioare din sală erau că echipa „nu era chiar sigură că ea va ieşi din operaţie”.

Îmi amintesc că am încercat şi nu am reuşit să înţeleg expresia „a ieşi din operaţie”. Adică în viaţă? spuseseră „în viaţă” şi Gerry nu a putut să-mi repete? *Orice s-ar întâmpla*, îmi amintesc că m-am gândit: *fără îndoială că „va ieşi din operaţie”*.

Era în jur de 4: 30 în Los Angeles, 7: 30 în New York. Nu eram singură în ce fază ajunseseră cu operaţia. Îmi dau seama acum – conform raportului CT, care arată că scanarea a avut la loc la „3: 06” în Los Angeles – că probabil era în operaţie de vreo jumătate de oră. Am scos un ghid *OAG*[14] ca să văd dacă ar fi fost vreun zbor de noapte spre Los Angeles. Delta avea unul la 9: 40, de pe aeroportul Kennedy. Eram pe cale să sun la compania aeriană când Tony a spus că nu crede că ar fi bine să fiu în avion pe durata operaţiei.

Îmi amintesc tăcerea.

Îmi amintesc că am lăsat deoparte ghidul *O A.G.*

L-am sunat pe Tim Rutten în Los Angeles şi l-am rugat să meargă la spital şi să stea cu Gerry. L-am sunat pe contabilul nostru din Los Angeles, Gil Frank, a cărui fiică fusese operată în urmă cu câteva luni de urgenţă la neurochirurgie la UCLA; a zis că se duce şi el la spital.

A fost tot ce am putut face ca să fiu mai aproape de locul acela.

Am pus masa în bucătărie şi am ciugulit cu Tony nişte *coq au vin* rămas de la cina de familie de după slujbă. A ajuns şi Rosemary. Am stat la masa din bucătărie şi am încercat să ne facem un fel de „plan”. Foloseam expresii ca „eventualitatea” cu delicateţe, ca şi când vreunul dinte noi trei n-ar fi ştiut ce erau. Ţin minte că l-am sunat pe Earl McGrath ca să văd dacă aş putea sta în casa lui din Los

14 Ghid carc conține orarele de zbor ale tuturor companiilor aeriene active la nivel mondial.
(Af.r.)

Angeles. Îmi amintesc că am spus „dacă-mi va fi necesar”, o altă construcţie delicată. El mi-a tăiat-o scurt: urma să zboare la Los Angeles a doua zi cu avionul unui prieten, aş fi putut merge cu ei. Pe la miezul nopţii, Gerry a sunat şi ne-a spus că se terminase operaţia. Urmau să facă al doilea CT ca să vadă dacă rămăseseră hemoragii neoprite. Dacă mai era vreuna, ar fi putut intra din nou în operaţie. Dacă nu erau, aveau de gând să treacă la următoarea procedură, adică plasarea unui filtru în vena cavă, pentru a preveni migrarea cheagurilor către inimă. Pe la 4: 00 dimineaţa la New York a sunat din nou, spunând că la CT nu s-au detectat alte hemoragii şi că instalaseră filtrul. Mi-a spus ce îi ziseseră chirurgii despre operaţia în sine. Mi-am luat notiţe:

„Sângerare arterială, sânge care ţâşneşte ca un gheizer, sânge peste tot în cameră, niciun factor de coagulare”.

„Creier deplasat spre stânga”.

Când m-am întors la New York de la Los Angeles, seara târziu pe 30 aprilie, am găsit însemnările pe reversul unei liste de cumpărături, lângă telefonul din bucătărie. Acum ştiu că expresia tehnică pentru „creier deplasat spre stânga” este „deplasarea liniei mediane” – un factor semnificativ în prognosticul rezervat, dar chiar şi atunci ştiam că nu era bine. Ce credeam că aveam»

nevoie să cumpăr în acea zi de martie, cu cinci săptămâni în urmă, erau nişte sticle de Evian, melasă, supă de pui şi fainã din seminţe de in

Citeşte, învaţă, gândeşte, caută în literatură.

Informaţia înseamnă control.

În dimineaţa de după operaţie, înainte de a pleca spre Teterboro ca să mă urc în avion, am căutat pe internet „pupile imobile şi dilatate”. Am aflat că prescurtarea este „FDF”[15]. Am citit rezumatul unui studiu făcut de cercetătorii din Departamentul de neurochirurgie de la clinica universitară din Bonn. Studiul urmărise

15 FDF — Factor de degradare a fibrinogenului. (N.t.)

nouăzeci şi nouă de pacienţi care fie se prezentaseră cu, fie suferiseră una sau două FDF. Rata de mortalitate fusese estimată la 75%. Din cei 25% rămaşi în viaţă douăzeci şi patru de luni mai târziu, 15% aveau ceea ce scala Glasgow[16] defineşte ca „evoluţie nefavorabilă”, iar 10% „evoluţie favorabilă”. Am transformat procentele: din cei nouăzeci şi nouă de pacienţi, şaptezeci şi patru muriseră. Dintre supravieţuitori, la finalul celor doi ani, cinci erau în stare vegetativă, zece erau afectaţi sever, opt erau independenţi şi doi îşi reveniseră complet. Am mai aflat că pupilele imobile şi dilatate indică rănirea sau comprimarea celui de-al treilea nerv cranian şi a mezencefalului. „Al treilea nerv” şi „mezencefal” erau cuvinte pe care aveam să le aud mai des decât mi-aş fi dorit în săptămânile care-au urmat.

Eşti bine, îmi amintesc că i-am şoptit Quintanei când am văzut-o prima oară la terapie intensivă, la spitalul UCLA. *Sunt aici, o să fii bine*. Era rasă pe jumătate de cap, pentru operaţie. Am văzut tăietura lungă şi capsele metalice care o ţineau închisă. Respira din nou doar prin tubul endotraheal. *Sunt aici. Totul e bine*.

„Când trebuie să pleci”, m-a întrebat în ziua în care a putut vorbi, în cele din urmă. Pronunţa cuvintele cu dificultate, cu fata încordată.

I-am spus că nu mă mişc de-acolo până nu plecăm împreună.

Fata i s-a relaxat. A adormit din nou.

Mi-am dat seama, în cursul acelor săptămâni, că asta a fost cea mai importantă promisiune pe care i-am făcut-o, de când am adus-o acasă de la spitalul St. John din Santa Monica. N-o să plec. O să am grijă de ea. O să fie bine. Mi-am mai dat seama că asta era o promisiune pe care n-o s-o pot ţine. N-am să pot avea mereu grijă de ea. N-am să pot să nu plec niciodată. Nu mai era un copil. Era un adult. În

16 Cea mai utilizată scală (scor) pentru caracterizarea bolnavului care este sau poate ajunge în stare gravă din cauza unei afecțiuni neurologice sau ca urmare a unei intervenții neurochirurgicale. (N.t.)

viaţă se întâmplă lucruri pe care mamele nu au cum să le prevadă sau să le repare. Dacă nu va dispărea prematur, aşa cum era să se întâmple la Beth Israel şi cum s-ar putea întâmpla la UCLA, eu o să mor înaintea ei. Îmi amintesc că în timpul unor discuţii în birourile avocaţilor m-a izbit cuvântul „predecedat” Cuvântul ăsta nu are cum să se aplice. După acele discuţii văd expresia „dezastru mutual” într-o nouă şi favorabilă lumină. Cu toate astea, în timpul unui zbor turbulent între Honolulu şi Los Angeles mi-am imaginat un astfel de dezastru mutual şi am respins ideea. Avionul s-ar prăbuşi. În mod miraculos, noi două am supravieţui impactului, am pluti în Pacific, atârnate de resturile aeronavei. Dilema mea era asta: fiind în perioada delicată şi sângele atrăgând rechinii, aş fi nevoită să o abandonez, să înot mai departe, să o las singură.

Aş putea face asta?

Toţi părinţii simt la fel?

Când mama era pe patul de moarte, la nouăzeci de ani, mi-a spus că e gata să moară, dar că nu poate. „Tu şi Jim aveţi nevoie de mine”, a zis. Eu şi fratele meu eram trecuţi de şaizeci de ani pe-atunci.

Eşti bine.

Sunt aici.

În cursul acelor săptămâni la UCLA am remarcat că mulţi oameni, fie din New York, din California sau din alte părţi, împărtăşeau un obicei mental atribuit de regulă celor care aveau succes. Credeau cu tărie în capacitatea lor de a se descurca. Credeau cu tărie în puterea numerelor de telefon pe care le aveau la îndemână, în medicul potrivit, în donatorul principal, în persoana care le-ar obţine o favoare de la stat sau în justiţie. Capacitatea lor de a se descurca era de fapt excepţională. Puterea numerelor de telefon era de fapt supremă. Şi eu am împărtăşit, în cea mai mare parte a vieţii mele, aceeaşi încredere în abilitatea mea de a controla evenimentele. Dacă mama mea ar fi fost spitalizată în Tunis, aş fi putut aranja la consulatul american să primească ziarele de

limbă engleză şi să fie urcată într-un avion Air France care să o ducă la fratele meu la Paris. Dacă Quintana ar fi rămas blocată în aeroportul din Nisa, aş fi putut aranja cu cineva de la British Airways să o urce într-un avion de-al lor ca să ajungă la Londra, la vărul ei. Totuşi, pentru că m-am născut temătoare, dintotdeauna am avut, la un anumit nivel, conştiinţa

2 *if* că unele evenimente din viaţă rămân în afara capacităţii mele de a le controla sau de a le gestiona. Unele evenimente pur şi simplu se întâmplă. Acesta era unul dintre ele. *Te aşezi la masa şi viaţa, aşa cum o cunoşteai, se sfârşește*.

Mulţi dintre cei cu care am vorbit în primele zile în care Quintana zăcea inconştientă la UCLA nu păreau a avea conştiinţa aceasta. Instinctul lor iniţial era că acel eveniment poate fi gestionat. Ca să facă asta, aveau nevoie doar de informaţie. Aveau nevoie doar să ştie cum s-a întâmplat. Aveau nevoie de răspunsuri. Aveau nevoie de „prognostic”.

Eu n-aveam răspunsuri.

N-aveam prognostic.

Nu ştiam cum s-a întâmplat.

Erau două posibilităţi şi am ajuns la concluzia că ambele erau irelevante. Una era că în cădere se lovise la cap şi de aici hemoragia intracraniană, un pericol generat de anticoagulantele pe care le primise pentru a preveni embolia. A doua era că hemoragia intracraniană avusese loc înainte de cădere şi, de fapt, o provocase. Cei care iau anticoagulante sângerează. Se învineţesc la o atingere. Efectul anticoagulantelor din sânge se măsoară cu o analiză numită IAR (International Normalizând Ratio), nivelul lor fiind greu de controlat. Sângele trebuie analizat la câteva săptămâni şi în anumite cazuri chiar la câteva zile. Trebuie făcute schimbări aproape imperceptibile şi complicate în dozare. IAR ideal pentru Quintana era 2.2, cu o zecime de punct în plus sau în minus. În ziua zborului ei spre Los Angeles s-a întâmplat ca INR-ul ei să fi fost 4,

un nivel la care pot apărea sângerări spontane. Stând de vorbă cu chirurgul-şef de la spitalul din Los Angeles, mi-a spus că este „sută la sută convins” că trauma a provocat hemoragia. Alţi medici cu care am vorbit erau mai puţin siguri. Unul dintre ei a sugerat că zborul în sine ar fi putut provoca îndeajuns de multe schimbări de presiune pentru a declanşa hemoragia.

Ţin minte că l-am tot presat pe chirurg, eu încercând (încă o dată) să gestionez situaţia, să obţin răspunsuri. Vorbeam cu el de la telefonul mobil, în curtea din faţa cafenelei centrului medical UCLA; se numea „Café Med”. Era prima mea vizită la Café Med şi am făcut cunoştinţă cu cel mai proeminent client obişnuit al ei, un tip mărunţel cu chelie (am presupus că e un pacient al Institutului de Neuropsihiatrie, cu permis de a se mişca în voie) care era obsedat să urmărească femei prin jurul cafenelei, alternând scuipatul cu proferarea de imprecaţii despre cât de dezgustătoare, cât de nenorocite, ce gunoaie erau. În acea dimineaţă s-a apucat să mă urmărească pe mine şi îmi era foarte greu să-mi dau seama ce-mi spune chirurgul. „A fost lovitura, a fost o ruptură de vas sangvin, am văzut-o”, mi s-a părut c-a zis. Asta nu părea să răspundă complet la întrebare – un vas de sânge rupt nu excludea posibilitatea ca el să se fi rupt înainte şi să provoace căderea – dar atunci, în curtea Café Med, cu piticul scuipând pe pantoful meu, am înţeles că răspunsul la întrebare nu conta. Se întâmplase. Acesta era adevărul.

În timpul apelului cu chirurgul, care a avut loc în prima zi pe care am petrecut-o în Los Angeles, am auzit şi alte lucruri, ţin minte.

Îmi aduc aminte că mi-a zis că s-ar putea să stea în comă zile sau săptămâni.

Îmi aduc aminte că spunea că trebuie să aşteptăm cel puţin trei zile înainte să-şi dea seama în ce formă era creierul ei. Chirurgul era „optimist”, dar nu era posibilă nicio predicţie. În următoarele trei-patru zile puteau apărea multe probleme urgente.

Ar putea căpăta o infecţie.

Ar putea face pneumonie sau embolie.

Ar putea apărea alte inflamaţii, care ar necesita reintrarea în operaţie.

După ce am închis, m-am întors în cafenea, unde Gerry bea o cafea cu Susan Traylor şi fiicele fratelui meu, Kelley şi Lori, îmi amintesc că m-am întrebat dacă să le spun despre problemele urgente de care îmi pomenise chirurgul. Privindu-i, mi-am dat seama că n-am niciun motiv să n-o fac: toţi patru fuseseră la spital înainte să ajung eu în Los Angeles. Toţi patru auziseră deja de problemele mai urgente.

În timpul celor douăzeci şi patru de nopţi din decembrie şi ianuarie petrecute de Quintana la terapie intensivă la Beth Israel North, am ţinut pe noptieră un exemplar din *Intensive care*: *A Doctors Journal* de Dr. John F. Murray, care în perioada 1966 – 1989 a condus secţia de pneumologie şi reanimare de la Facultatea de Medicină a Universităţii California din San Francisco. *Intensive care* descrie, zi după zi, patru săptămâni la terapie intensivă în spitalul general San Francisco, unde Dr. Murray era medicul responsabil de specialişti, pacienţi, rezidenţi şi studenţi. Am citit şi recitit memoriile sale. Am aflat multe lucruri care mi-au fost utile în echilibrarea interacţiunilor 9

zilnice cu medicii de la terapie intensivă din Beth Israel North. Am aflat, de exemplu, că era adesea dificil de stabilit momentul potrivit pentru extubare, scoaterea unui tub endotraheal. Am mai aflat că una dintre piedicile frecvente în extubare era edemul care apărea atât de des la terapie intensivă. Acest edem era mai rar rezultatul unei patologii existente, şi mai degrabă al unui exces în administrarea de fluide pe cale intravenoasă, o eroare de calibrate hidratare-suprahidratare, o neatenţie din exces de zel. Am aflat că mulţi tineri rezidenţi dau dovadă de aceeaşi 9 9 9

neatenţie când vine vorba de extubarea în sine: au

tendinţa să amâne procedura mai mult decât este necesar din cauza incertitudinii asupra evoluţiei ulterioare a pacientului.

Am ţinut minte aceste lecţii. M-am folosit de ele: o întrebare ezitantă aici, exprimarea unei dorinţe dincolo. M-am „întrebat” dacă n-ar putea fi „îmbibată” („Sigur că nu ştiu, ştiu doar cum arată”). Am folosit cu bună ştiinţă cuvântul „îmbibată”. Observasem o rigiditate când foloseam cuvântul „edem”. M-am „întrebat” mai departe dacă nu ar fi mai capabilă să respire dacă ar fi mai puţin îmbibată. („Desigur, nu sunt medic, doar că aşa pare logic.”) M-am „întrebat” din nou dacă administrarea supravegheată de diuretice n-ar putea să-i permită extubarea. („Evident că acesta este un remediu domestic, dar dacă m-aş fi simţit cum arată ea, aş fi luat un Laşix”). Cu un ghid ca *Intensive care* părea franc, intuitiv. Era un mod de a afla dacă a avut loc vreun progres. Ştiai că ai progresat când un doctor căruia îi făcuseşi vreo sugestie sau alta îţi prezenta, a doua zi, acelaşi plan ca fiind al său.

Acum era altceva. O anume frază sarcastică mi-a venit în minte în timpul concursului pe tema edemului de la Beth Israel North: *Nu e operaţie pe creier*. Aceasta era. Când medicii de la UCLA mi-au spus „parietal” şi „temporal”, n-aveam idee despre ce zone din creier îmi vorbesc, nu mai zic de ce însemnau. „Frontal drept” credeam că pot înţelege. „Occipital” credeam că se referă la „ochi”. Greşeam să presupun asta doar pentru că începeau cu „ºC”, ca în „ocular”. M-am dus la librăria centrului medical UCLA. Am cumpărat o carte descrisă pe copertă drept „un rezumat clar al neuroanatomei şi al implicaţiilor sale clinico-funcţionale”, şi „excelent pentru USMLE[17]”. Era scrisă de Dr. Stephen G. Waxman, şeful neurologiei de la Yale-New Haven, şi se numea *Clinical Neuroanatomy*. Am citit pe diagonală unele anexe, de exemplu „Anexa A: Examinarea Neurologică”, dar când am

17 United States Medical Licensing Examination (USMLE) este un examen de atestare a competențelor medicale. (N.t.)

început să citesc textul în sine n-am putut să mă gândesc decât la o călătorie în Indonezia, unde am fost teribil de dezorientată de incapacitatea mea de a detecta gramatica în Bahasa Indonesia, limba oficială folosită în semnele rutiere, firme şi afişe. Am rugat pe cineva de la ambasada americană să-mi spună care e diferenţa dintre verbe şi substantive. Bahasa era o limbă, mi-a spus, în care acelaşi cuvânt poate fi verb sau substantiv. *Clinical Neuroanatomy* părea încă un caz în care eram incapabilă să detectez gramatica. Am pus-o pe noptiera de lângă patul meu de la hotelul Beverly Wilshire, unde a stat în următoarele cinci săptămâni.

După continuarea studiului asupra *Clinical Neuroanatomy*, presupunând că mă trezeam dimineaţa înainte de primirea *The New York Times* cu rebusul lui sedativ, chiar şi „Anexa A: The Neurologic Examination" părea opac. Am observat la început indicaţiile evident familiare (întreabă pacientul cum îl cheamă pe preşedinte, pune-l să numere înapoi de la 100 din şapte în şapte), dar pe măsură ce zilele treceau, eu păream concentrată asupra unei poveşti misterioase, prezentată în Anexa A ca „povestea băiatului aurit", care poate fi folosită pentru a testa memoria şi înţelegerea. Pacientului i se poate spune o poveste, sugerează Dr. Waxman, apoi este rugat să o reia cu propriile cuvinte şi să-i explice înţelesul. „La încoronarea unuia dintre papi, în urmă cu vreo trei sute de ani, un băieţel a fost ales să joace rolul unui înger".

Aşa începe povestea „băiatului aurit".

Până acum destul de clar, deşi cu detalii potenţial tulburătoare (acum trei sute de ani? Să joace rolul unui înger?) pentru cineva ieşit din comă.

Continuă: „Pentru ca apariţia sa să fie cât de magnific posibilă, el a fost acoperit din cap până-n picioare cu foiţă de aur. Băiatul s-a simţit rău şi, deşi au făcut tot ce se putea pentru a-l salva, scoţându-i chiar şi folia de aur, el a murit în câteva ore".

Care era „înţelesul" poveştii „băiatului aurit"? Avea

legătură cu fragilitatea „papilor”? Cu şubrezenia autorităţii în general? Cu neputinţa specifică a medicinei (notaţi că „au făcut tot ce se putea pentru a-l salva”)? Ce sens ar putea avea să spui această poveste unui pacient imobilizat la terapie intensivă din secţia de neurologie într-un spital universitar important? Ce învăţăminte se puteau trage de aici? Au crezut că, dacă este o „poveste”, poate fi spusă fără consecinţe? A fost o dimineaţă în care „povestea băiatului aurit”, cu impenetrabilitatea sa absolută şi aparenta ignorare a sensibilităţii pacientului, a părut să reprezinte întreaga situaţie cu care mă confruntam. M-am întors la librăria centrului medical UCLA cu gândul să verific alte surse pentru o clarificare, dar nu mai era nicio trimitere la povestea băiatului aurit în primele câteva cărţi pe care le-am răsfoit pe loc. În loc să caut mai departe, am cumpărat câteva uniforme medicale, pentru că după-amiezile în Los Angeles erau deja destul de călduroase şi venisem cu hainele de iarnă târzie pe care le purtam la New York. Atât de profundă era izolarea în care mă aflam de la operaţie încât nu mi-am dat seama imediat că apariţia mamei unei paciente în uniformă medicală albastră pe holurile spitalului reprezintă o încălcare dubioasă a graniţelor.

În ianuarie, când priveam sloiurile cărate de curenţi pe râu de la fereastra din Beth Israel North, am remarcat prima dată ceea ce am ajuns să numesc „efectul vortex”. La îmbinarea dintre pereţi şi tavan în camera din care priveam râul se întâmpla să fie o bordură de tapet imprimat cu trandafiri, gen Dorothy Draper, rămas, presupun, din perioada în care Beth Israel North era Doctors Hospital. Eu nu fusesem niciodată acolo pe vremea aceea, dar pe când aveam vreo 20 de ani şi lucram pentru *Vogue* apărea în multe conversaţii. Fusese spitalul favorit al editorilor de la *Vogue* pentru naşterile lipsite de complicaţii şi pentru „odihnă”, un soi de resort spa medical al perioadei.

Asta părea a fi o direcţie bună de gândire.

Era mai bine decât să mă gândesc de ce mă aflu la Beth Israel North.

M-am aventurat mai departe:

Doctors' Hospital a fost locul unde X a făcut un avort plătit de biroul procurorului general. „X" era o femeie cu care am lucrat la *Vogue*. Nori seducători de fum de ţigară, Chanel No. 5 şi ghinionul au urmărit-o prin birourile Condé Nast, care la vremea aceea se aflau în clădirea Graybar. Într-o singură dimineaţă, când încercam să fac un articol care se numea „Oamenii vorbesc despre", ea a aflat că trebuie să avorteze şi că numele îi apare pe lista unei operaţiuni investigate de biroul procurorului general, pentru prostituţie. S-a arătat destul de veselă la auzul acestor veşti îngrozitoare (aşa mi s-au părut mie). A făcut o înţelegere; ea urma să recunoască faptul că fusese abordată pentru operaţiune, în schimb biroul procurorului general îi aranja să avorteze la Doctors' Hospital, o favoare deloc de neglijat într-o perioadă în care întreruperea unei sarcini era o acţiune clandestină şi potenţial letală, fiind făcută de către persoane al căror prim instinct, în caz de criză, era să dispară de la faţa locului.

Operaţiunea cu prostituate, avortul aranjat şi anii pe care i-am petrecut adunând informaţii pentru „oamenii vorbesc despre" încă păreau o direcţie bună de gândire.

Îmi amintesc că am folosit un astfel de incident în cel de-al doilea roman al meu, *Play It As It Lays*. Protagonista, un fost model pe nume Maria, era tulburată de recentul avort pe care-l făcuse.

Cu mult timp în urmă, Maria lucrase o săptămână în Ocho Ríos cu o fată care tocmai făcuse un avort. Îşi amintea cum i-a povestit fata despre asta, în timp ce stăteau împreună lângă o cascadă, aşteptând ca fotograful să decidă dacă lumina era destul de bună pentru şedinţa foto. Părea că fusese o perioadă dificilă pentru avorturi în New York, avuseseră loc arestări, nimeni nu mai voia să le facă. În cele din urmă, fata, o chema Ceci Delano, a

întrebat un prieten care lucra în biroul procurorului general dacă ştie pe cineva. „Quid pro quo”, i-a răspuns el şi, mai târziu în aceeaşi zi, Ceci Delano depunea mărturie în faţa unui juriu special că fusese abordată pentru o operaţiune cu prostituate şi era internată la Doctors’ Hospital, totul fiind aranjat şi plătit de biroul procurorului general.

Părea o poveste amuzantă, după cum o spunea ea, dimineaţa la cascadă şi seara la cină, când a repetat-o pentru fotograf, tipul de la agenţie şi stilistul din partea clientului. Maria încerca să pună în aceeaşi notă curajoasă ce se întâmplase în Encino, dar povestea lui Ceci Delano nu prea se aplică. Până la urmă era doar o snoavă din New York.

Părea că funcţionează.

Am evitat cel puţin două minute să mă gândesc de ce mă aflu la Beth Israel North.

Am avansat în perioada în care am scris *Play It As It Lays*. Casa dărăpănată închiriată în Bd. Franklin, din Hollywood. Lumânările votive de pe pervazurile ferestrelor livingului. Tufele de *te de limon* şi aloe care creşteau lângă uşa de la bucătărie. Şobolanii care mâncau avocado. Veranda însorită unde lucram. Privind-o pe Quintana cum fuge în grădină în bătaia sprinklerului.

Mă văd recunoscând că am trecut prin ape mai periculoase, dar nu mai e drum de întoarcere.

Am scris cartea când Quintana avea trei ani.

Când Quintana avea trei ani.

Asta era vortexul.

Quintana la trei ani. Noaptea în care şi-a băgat o sămânţă din grădină în nas şi am dus-o la Spitalul pentru Copii. Pediatrul specializat în seminţe înfipte în nas a venit în smoching. În noaptea următoare ea şi-a mai băgat o sămânţă în nas, dornică să repete interesanta aventură. Eu şi John plimbându-ne cu ea în jurul lacului în parcul MacArthur. Bătrânul care se legăna pe o bancă. „Copila

asta e copia perfectă a lui Ginger Rogers”, a strigat el. Am terminat romanul, semnasem un contract ca să încep o rubrică în *Life*, am dus-o pe Quintana la Honolulu. Ideea revistei *Life* pentru primul articol era că ar fi trebuit să mă prezint, „spune-le cititorilor cine eşti”. Plănuisem să-l scriu la Honolulu, în hotelul Royal Hawaiian, unde obişnuiam să luăm un apartament lanai la preţul pentru presă, 27 de dolari pe noapte. Când eram acolo au apărut ştirile despre My Lai[18]. M-am gândit la primul articol. Mi se părea că, date fiind împrejurările, ar fi trebuit să scriu din Saigon. Era într-o duminică. Primisem un card cu numerele editorilor *Life* şi cele ale unor avocaţi din oraşe din toată lumea. Am luat cârdul şi l-am sunat» >

pe editorul meu, Loudon Wainwright, să-i spun că mă duc la Saigon. Soţia lui mi-a răspuns la telefon. A zis că o să mă sune el înapoi.

„Se uită la un meci NFL”, mi-a zis John când am închis. „O să te sune în pauză”.

Aşa a fost. Mi-a zis că ar trebui să rămân unde sunt, cât despre Saigon, „se duc nişte tipi acolo”. Subiectul nu părea deschis unor negocieri. „E o lume în schimbare şi noi te putem integra în ea”, mi-a zis George Hunt, pe când încă mai era director editorial la revista *Life* şi mi-a oferit postul. Până ce am terminat eu *Play It As It Lays*, George Hunt ieşise la pensie şi alţii din echipa sa plecaseră.

„Te-am avertizat”, mi-a spus John. „Ţi-am zis cum va fi să lucrezi pentru *Life*. Aşa e? E ca şi când ai fi condamnat la o moarte lentă şi dureroasă?”

O pieptănam pe Quintana. Copia lui Ginger Rogers.

M-am simţit trădată, umilită. Ar fi trebuit să-l ascult pe John.

Am scris articolul de prezentare pentru cititorii mei. A apărut. Pe atunci părea un articol banal de opt sute de cuvinte care respecta tema dată, dar era, la finalul celui

18 Masacrul de la My Lai — uciderea în masă a unui număr estimat între 347 și 504 civili de către soldații americani, pe 16 martie 1968, în timpul războiului din Vietnam. (N.t.)

de-al doilea paragraf, un rând care ieşea cu totul din tiparele de prezentare ale revistei *Life* care sugera că la fel de bine aş fi putut fi răpită de extratereştri: „Suntem aici, pe o insulă în mijlocul Pacificului, în loc să depunem actele de divorţ”. Peste o săptămână eram în New York. „Ştiai c-o să scrie chestia aia?”, îl întrebau mulţi pe John, *sotto voce*.

A ştiut c-o să scriu chestia aia?

El mi-a editat articolul.

El a dus-o pe Quintana la Honolulu Zoo ca să-l pot rescrie.

El m-a dus cu maşina la un oficiu Western Union din centrul Honolulu ca să-l pot trimite.

La oficiul Western Union el a scris „*TOATE CELE BUNE, DI DION*” final. Asta pui la finalul oricărei telegrame, a spus. De ce, m-am mirat. Pentru că aşa se face, a zis el.

Vedeţi unde m-a absorbit acest vortex.

De la fâşia de tapet în stil Dorothy Draper din Beth Israel North la Quintana de trei ani şi că ar fi trebuit să-l ascult pe John.

Îţi spun că nu voi mai trăi două zile, a zis Gawain.

Orice întoarcere în timp te lovea ca o maşină care dădea peste tine.

În Los Angeles mi-am dat seama imediat că puteam controla potenţialul de declanşare a acestor vortexuri prin evitarea oricăror locuri pe care le-aş fi putut asocia cu Quintana sau John. Asta-mi cerea ingeniozitate. Eu şi John am trăit în comitatul Los Angeles din 1964 până în 1988. Între 1988 şi data morţii lui am petrecut perioade destul de lungi acolo, de obicei în acelaşi hotel în care stăteam şi acum, Beverly Wilshire. Quintana s-a născut în comitatul Los Angeles, la spitalul St. John’s din Santa Monica. A mers la şcoală acolo, mai întâi în Malibu, apoi la ceea ce mai era încă Şcoala de Fete Westlake din Holmby Hills (în anul de după plecarea ei s-a transformat în şcoală coeducaţională şi a devenit Harvard-Westlake).

Pentru motive care mi-au rămas nedesluşite, rareori

Beverly Wilshire declanşa efectul de vortex. Teoretic, fiecare hol era suprapopulat cu asocieri pe care încercam să le evit. Când trăiam în Malibu şi aveam întâlniri în oraş, o aduceam pe Quintana şi stăteam la Beverly Wilshire. După ce ne-am mutat la New York şi trebuia să fim în Los Angeles pentru vreun film, tot aici stăteam, uneori câteva zile, alteori săptămâni la rând. Ne instalam computerele şi imprimantele; aici ne ţineam întâlnirile. *Ce-ar fi dacă*, se întreba de fiecare dată cineva la întâlnirile acestea. Puteam lucra până la 8: 00 seara şi trimiteam paginile regizorului sau producătorului cu care colaboram şi apoi ne duceam să cinăm la un restaurant chinezesc pe Melrose, unde nu aveam nevoie de rezervare. Întotdeauna ceream să stăm în clădirea veche. Ştiam menajerele, manichiuristele, portarul care îi dădea lui John apa îmbuteliată, când ne întorceam de la plimbarea de dimineaţă. Deschideam uşa din reflex, seiful la fel şi potriveam duşul: am stat, de-a lungul anilor, în multe camere identice cu cea în care eram acum. Ultima oară am stat aici în octombrie 2003, singură, într-un turneu de promovare, cu două luni înainte de moartea lui John. Cu toate acestea, când Quintana era la UCLA, hotelul Beverly Wilshire părea singurul loc sigur în care aş putea sta, locul în care totul ar fi la fel, locul în care nimeni nu ar şti sau nu ar pomeni de evenimentele recente din viaţa mea; locul în care încă aş mai putea fi persoana care eram înainte ca toate acestea să se întâmple.

Ce-ar fi dacă.

În afara enclavei care era Beverly Wilshire îmi plănuiam rutele, rămâneam vigilentă.

În cele cinci săptămâni nu am condus nici măcar o dată în zona din Brentwood în care am trăit din 1978 până în 1988. Nu m-am uitat nici în stânga, nici în dreapta când m-am dus la dermatolog în Santa Monica şi din cauza unor lucrări a trebuit să ocolesc la trei străzi de casa noastră din Brentwood. În cinci săptămâni, nu am condus niciodată pe autostrada Pacificului spre Malibu. Când Jean Moore

mi-a oferit casa ei de pe autostrada Pacificului, foarte aproape de cea în care am trăit noi din 1971 până în 1978, am inventat motive ca să justific de ce e esenţial să rămân la Beverly Wilshire. Aş fi putut evita să conduc până la UCLA pe Bd. Sunset. Aş fi putut evita să trec de anul gândirii magice intersecţia Sunset cu Beverly Glen unde am cotit, vreme de şase ani, ca să mă duc la Şcoala de Fete Westlake. Aş fi putut evita să traversez orice intersecţie pe care nu o puteam anticipa, controla. Aş fi putut evita să ţin radioul din maşină pe posturi cu care obişnuiam să şofez, să evit să caut KRLA, un post care se autointitula „inima şi sufletul rock-and-rollului" şi care dădea, la începutul anilor 1990, piese de succes din 1962. Aş fi putut evita să aleg postul de radio creştin cu emisiuni în direct cu ascultătorii, pe care schimbam de câte ori hiturile din 1962 îşi pierdeau rezonanţa.

În loc, ascultam NPR, un show matinal cu efect sedativ numit „Morning Becomes Eclectic"[19]. Dimineaţă de dimineaţă la Beverly Wilshire am comandat acelaşi mic dejun, *huevos rancheros*, omletă dintr-un singur ou. În fiecare dimineaţă când plecam de la Beverly Wilshire conduceam spre UCLA pe acelaşi drum: din Wilshire, dreapta pe Glendon, stânga pe Westwood, dreapta pe Le Conte şi stânga la Tiverton. În fiecare dimineaţă observam aceleaşi bannere fluturând pe Wilshire: *„Centrul medical UCLA – 1 în West, 3 în ţara"*. De fiecare dată mă întrebam cine făcuse clasamentul. Nu m-am interesat niciodată. În fiecare dimineaţă înseram tichetul în mecanismul de la poartă şi de fiecare dată, dacă o făceam corect, aceeaşi voce feminină spunea: *„Bine – MA* venit la *U-C-L-A* în fiecare dimineaţă, dacă ajungeam la aceeaşi oră, găseam un loc de parcare afară, pe nivelul Piaza 4, lângă parapet. În fiecare după-amiază târziu conduceam înapoi la Beverly Wilshire, îmi preluam mesajele şi răspundeam la câteva

19 Program radio matinal difuzat pentru prima dată în 1977 în California, a cărui denumire face aluzie la una dintre piesele dramaturgului Eugene O'Neill, Mourning becomes Electra/ Din jale se întrupează Electra. (N. red.)

dintre ele. După prima săptămână Gerry a început să facă naveta Los Angeles-New York, încercând să lucreze măcar câteva zile pe săptămână; dacă era la New York, îl sunam ca să-i dau veştile sau să-i spun că nu e nimic nou.

Mă întindeam pe pat, mă uitam la ştirile locale. Stăteam la duş douăzeci de minute şi apoi ieşeam la cină.

Cât am fost în Los Angeles am cinat în afara hotelului în fiecare seară. Am cinat cu fratele meu şi soţia lui de câte ori)

veneau în oraş. M-am dus la Connie Wald în Beverly Hills. Avea trandafiri şi năsturel şi focuri aprinse în şemineuri mari, aşa cum avusese în toţi anii în care mergeam la ea cu John şi Quintana. Acum era acolo Susan Traylor. M-am dus şi la ea acasă, pe dealurile Hollywood. O ştiam pe Susan de când avea trei ani şi îl ştiam pe soţul ei, Jesse, de când el, Susan şi Quintana erau în clasa a patra la şcoala Point Dume, iar acum ei aveau grijă de mine. Am cinat în multe restaurante, cu mulţi prieteni. Am cinat destul de des cu Earl McGrath, a cărui bunătate intuitivă în asemenea situaţii îl îndemna să mă întrebe în fiecare dimineaţă» cum îmi petrecusem noaptea şi, dacă răspundeam oarecum vag, aranja o cină gratis pentru două, trei ori patru persoane la Orso, la Mortons sau la el acasă, pe Bd. Robertson.

După cină luam un taxi înapoi spre hotel şi comandam micul dejun, *huevos rancheros*. „Un singur ou”, sublinia vocea de la telefon. „Exact”, răspundeam eu.

Am plănuit aceste seri la fel de atent cum mi-am plănuit traseele.

Nu mi-am lăsat timp să mă sprijin pe promisiuni pe care nu le puteam ţine.

Eşti bine. Sunt aici.

În tăcerea de la „Morning Becomes Eclectic” de a doua zi mă felicitam.

Aş fi putut fi în Cleveland.

Totuşi.

Am pierdut şirul dimineţilor în care conduceam

bezmetic, orbită de lacrimi.

Santa Ana se întorsese.

Jacaranda se întorsese.

Într-o după-masă a trebuit să mă văd cu Gil Frank, la biroul lui de pe Wilshire, câteva străzi la est de hotelul Beverly Wilshire. În acest teritoriu neexplorat anterior (*terra cognita* de interes pentru mine era spre vest pe Wilshire, nu spre est) am dat cu ochii, surprinsă, de un cinematograf unde eu şi John am văzut în 1967 filmul *Absolventul*. Nu era nimic special ataşat de acea vizionare a filmului *Absolventul* din 1967. Fusesem în Sacramento. John mă aşteptase la aeroport. Părea prea târziu ca să mai facem cumpărături pentru cină şi prea devreme pentru restaurant, aşa că ne-am dus să vedem *Absolventul* şi apoi să cinăm la Frascati's. Frascati's nu mai era, dar cinematograful rămăsese, poate doar ca o capcană pentru cei nepregătiţi.

Erau multe asemenea capcane. Într-o zi am recunoscut o curbă de autostradă într-o reclamă TV şi mi-am dat seama că >

era în faţa porţii de la Palos Verdes Peninsula, la Portuguese Bend, pe unde eu şi John am dus-o pe Quintana acasă de la spitalul St. John's.

Avea trei zile.

I-am pus landoul lângă tufa de glicină din grădină.

Eşti bine. Sunt aici.

Nici casa, nici poarta nu au apărut în reclamă, dar brusc m-am simţit inundată de amintiri: coborând din maşină pe autostradă ca să deschid poarta, astfel încât John să poată intra; privind cum valurile se apropie şi inundă o maşină care era pe plajă pentru filmarea unei reclame; sterilizând biberoanele pentru laptele Quintanei în timp ce cocoşul spectaculos, de luptă, care trăia acolo, mă acompania de la o fereastră la alta. Cocoşul ăsta, botezat „Buck" de către proprietarul casei, fusese abandonat la marginea drumului, în opinia colorată a stăpânului, de către „mexicani fugari". Buck avea o

personalitate aparte şi surprinzător de atractivă, cam ca a unui labrador. Pe lângă Buck, în curte mai erau păuni, decorativi, dar goliţi de personalitate. Spre deosebire de Buck, păunii erau graşi şi se mişcau doar dacă era absolut necesar. La asfinţit ţipau şi încercau să zboare în cuiburile lor din măslini, un moment agitat, căci de multe ori cădeau. Chiar înainte de răsărit mai ţipau o dată. Într-o dimineaţă m-am trezit la ţipătul lor şi l-am căutat pe John. L-am găsit afară, în întuneric, culegând piersici necoapte dintr-un pom şi aruncându-le spre păuni, o abordare evident brutală şi contraproductivă de a rezolva o stare de iritare. Când Quintana avea o lună am fost evacuaţi. Era o clauză în contract, chiriaşi fără copii, dar proprietarul şi soţia lui au fost de acord, nu bebeluşul a fost motivul. Motivul a fost că am angajat ca bonă part time o adolescentă drăguţă, pe nume Jennifer. Proprietarul şi soţia lui nu doreau străini pe proprietate sau, cum ziceau ei, „în spatele porţii”, mai ales adolescente drăguţe pe nume Jennifer, care teoretic ar avea şi iubiţi. Am subînchiriat pentru câteva luni o casă din oraş, a văduvei lui Herman Mankiewicz, Sara, care urma să călătorească. A lăsat totul în casă, cu excepţia unui singur obiect, statueta Oscar primită de Herman Mankiewicz pentru scenariul filmului *Cetăţeanul Kane*. „O să daţi petreceri, musafirii or să se îmbete şi or să se joace cu ea”, ne-a zis când a pus-o deoparte. În ziua în care ne-am mutat, John era plecat cu San Francisco Giants, trebuia să scrie un articol despre Willie Mays pentru *The Saturday Evening Post*. Am împrumutat maşina break a cumnatei mele şi, cu Quintana şi Jennifer pe bancheta din spate, mi-am luat adio de la Buck, am pornit şi am lăsat poarta totemică să se închidă pentru ultima oară în spatele meu.

Toate astea şi nici măcar nu am condus până acolo.

Am avut nevoie doar de un cadru fugar dintr-o reclamă TV, în timp ce mă îmbrăcam să mă duc la spital.

În altă zi a fost nevoie doar să cumpăr apă îmbuteliată de la Rite-Aid de pe Canon ca să-mi aduc

aminte că The Bistro fusese pe Canon. În 1964 şi 1965, când locuiam în căsuţa cu plajă şi păuni, dar nu ne puteam permite nici măcar să lăsăm bacşiș valetului care parca maşinile la restaurant, nu mai pomenesc de faptul că nu ne permiteam să mâncăm în astfel de locuri, eu şi John obişnuiam să lăsăm maşina pe Canon şi să mâncăm la The Bistro. Am dus-o pe Quintana acolo în ziua adopţiei, încă nu împlinise şapte luni. Ne-au dat colţarul lui Sidney Korshak şi am pus coşul pe masă, ca decor central. La tribunal în ziua aceea a fost singurul bebeluş, de fapt singurul copil; în toate celelalte dosare părea să fie vorba despre adulţi care se adoptau unii pe alţii din motive de taxe. *„Que bonita, que hermosa”*[20] s-au entuziasmat picolii de la The Bistro când am intrat pentru prânz. Pe la şase sau şapte ani am dus-o acolo pentru cina aniversară. Purta ruana, un poncho lime pe care i-l cumpărasem din Bogotá. Când să plecăm, chelnerul i-a adus haina şi ea şi-a aruncat-o teatral peste umerii înguşti.

Que bonita, que hermosa, copia lui Ginger Rogers.

Eu şi John fuseserăm în Bogotá împreună. Fugiserăm de la un festival de film din Cartagena şi ne-am îmbarcat într-un zbor către Bogotá. În acelaşi avion mai era şi George Montgomery, un actor care fusese la festivalul de film. S-a dus în cabina piloţilor. De unde stăteam, l-am văzut vorbind cu echipajul, apoi s-a aşezat în scaunul pilotului.

L-am zgâlţâit pe John, care dormea. „Îl lasă pe George Montgomery să zboare peste Anzi”, i-am şoptit.

„Mai tare decât Cartagena”, mi-a răspuns John şi a adormit la loc.

În acea zi nu am putut să trec de Rite-Aid de pe Canon.

Cândva în iunie, după ce ieşise de la UCLA şi intrase într-a şasea din cele cincisprezece săptămâni ca pacient la Institutul Rusk pentru Medicină Recuperatorie din Centrul Medical Universitar New York, Quintana mi-a spus că

20 Ce drăguță, ce frumoasă — în spaniolă. (N.t.)

amintirile ei, atât despre UCLA, cât şi despre cum ajunsese la Rusk, erau „cu totul năclăite”. Putea să-şi aducă aminte câteva lucruri de la UCLA, da, la fel cum nu putea să-şi amintească nimic de dinainte de Crăciun (nu şi-a amintit discursul despre tatăl ei, ţinut la catedrală, nici, când s-a trezit prima oară la UCLA, că el murise), dar tot erau „năclăite”. Mai târziu a redefinit în „şterse”, dar nu era nevoie: ştiam exact ce a vrut să zică. În secţia de neuro de la UCLA spuneau „ezitant” ca în expresia „orientarea ei se îmbunătăţeşte, dar este încă ezitantă”. Când încerc să reconstitui acele săptămâni la UCLA, recunosc năclăirea propriei memorii. Sunt bucăţi de zile care par foarte clare, altele nu. Îmi amintesc foarte bine cum m-am certat cu doctorul în ziua în care a decis să facă traheostomia. Era deja intubată de o săptămână, zicea medicul. La UCLA nu se lasă tuburile mai mult de o săptămână. Am spus că la Beth Israel în New York a fost intubată trei săptămâni. Doctorul s-a uitat în altă parte. „Şi la Duke exista regula cu o săptămână”, a zis, ca şi când menţionarea numelui Duke ar încheia discuţia, în loc de asta, m-a înfuriat: *ce-nseamnă Duke pentru mine*, am vrut să zic, dar n-am făcut-o. *Ce e Duke pentru UCLA. Duke e în Carolina de Nord. UCLA în California. Dac-aş fi vrut părerea cuiva din Carolina de Nord, aş fi sunat acolo.*

Soţul ei e chiar acum în drum spre New York, am zis în loc. În mod sigur mai puteţi aştepta până aterizează.

Nu chiar, a zis medicul. Din moment ce e deja programat.

În ziua în care au decis să facă traheostomia au închis şi aparatul EEG.

„Totul arată bine”, tot ziceau. „Se va simţi mai bine după ce facem traheostomia. E deja deconectată de la EEG, poate n-aţi remarcat”.

Poate n-am remarcat?

Singurul meu copil?

Copilul meu inconştient?

Poate n-am remarcat în dimineaţa aceea când am

intrat la terapie intensivă că nu îi mai vedeam undele cerebrale? Că monitorul de deasupra patului ei era întunecat, mort?

Acum chestia asta era prezentată ca un progres, dar nu păruse aşa la prima vedere. Îmi amintesc că am citit în *Intensive care* că asistentele de la terapie intensivă de la Spitalul General San Francisco închideau monitoarele când un pacient era aproape mort, deoarece din experienţa lor ştiau că familia se va concentra mai mult asupra monitoarelor decât asupra muribundului. M-am întrebat dacă şi pentru Quintana făcuseră o astfel de evaluare. Chiar şi după ce m-au asigurat că nu era cazul, m-am surprins evitând cu privirea ecranul gol EEG. Mă obişnuisem să-i urmăresc undele cerebrale. Era un mod de a o auzi vorbind.

Nu vedeam de ce, din moment ce echipamentul zăcea acolo nefolosit, să nu ţină aparatul EEG în funcţiune.

Pentru orice eventualitate.

Am întrebat.

Nu-mi amintesc să fi primit vreun răspuns. Era într-o vreme în care puneam multe întrebări care nu primeau răspunsuri. Şi ce răspunsuri primeam, tindeau să fie nesatisfăcătoare, gen „E deja programat”.

Fiecare pacient din secţia de neuro avusese parte de o traheostomie, mi-au tot zis în acea zi. Fiecare pacient de acolo avea musculatura slăbită şi asta făcea problematică extragerea tubului. O traheostomie reduce riscurile afectării căilor aeriene. O traheostomie reduce riscul de pneumonie. Uitaţi-vă în stânga, uitaţi-vă în dreapta, ambii pacienţi au traheostomii. O traheostomie se poate face cu Fentamyl şi un relaxant muscular, ea va fi sub anestezie nu mai mult de o oră. O traheostomie nu va lăsa urme cosmetice, „doar un punct de cicatrice”, „ba chiar, cu trecerea timpului s-ar fi putut să nu mai existe nicio cicatrice”.

Tot subliniau ultimul argument, ca şi când motivul rezistenţei mele era cicatricea. Erau doctori, chiar dacă

tineri. Eu nu eram. *Ergo*, orice griji mi-aş fi făcut, trebuie să fi fost cosmetice, frivole.

De fapt, n-aveam habar de ce sunt atât de reticentă la traheostomie.

Acum cred că rezistenţa mea venea din aceeaşi superstiţie care mă alimenta de la moartea lui John. Dacă nu face traheostomie, ar putea fi bine dimineaţă, gata să mănânce, să vorbească, să plece acasă. Dacă nu face traheostomie, am putea să ne urcăm în avion înainte de weekend. Chiar dacă nu vor ca ea să zboare, aş putea s-o iau cu mine la Beverly Wilshire, am putea să ne facem manichiura, să stăm la piscină. Dacă tot nu i-ar da voie să zboare, aş putea s-o duc cu maşina în Malibu, să petrecem câteva zile de recuperare cu Jean Moore.

Dacă nu face traheostomie.

Era un gând dement, dar la fel eram şi eu.

Puteam auzi, prin perdelele imprimate din bumbac care separau paturile, cum ceilalţi pacienţi vorbeau cu partenerii, taţii, unchii, colegii absenţi. În patul din dreapta Quintanei era un bărbat care fusese rănit într-un accident pe un şantier de construcţii. Cei care au fost de faţă atunci au venit să-l vadă. Au stat în jurul patului şi au încercat să explice ce se întâmplase. Echipamentul, cabina, macaraua, am auzit un zgomot, l-am strigat pe Vinny. Fiecare avea versiunea lui. Fiecare versiune era puţin diferită de a celorlalţi. Era de înţeles, din moment *ce* fiecare martor văzuse scena din alt punct de vedere, dar îmi amintesc că am vrut să intervin să-i ajut să-şi alinieze poveştile; părea că e prea multă informaţie contradictorie pentru un om cu traumatism cerebral.

„Totul merge ca de obicei şi la un moment dat totul se duce naibii”, a zis unul.

Cel rănit n-a răspuns, nu c-ar fi putut, din moment ce avea o traheostomie.

În stânga Quintanei era un bărbat din Massachusetts care stătea în spital de câteva luni. Fusese cu soţia în Los Angeles ca să-şi viziteze copiii, căzuse de pe o scară, părea

că e în regulă. O perfectă zi obişnuită. Apoi a început să aibă probleme de exprimare. *Totul merge ca de obicei şi la un moment dat totul se duce naibii*. Acum avea pneumonie. Copiii veneau şi plecau. Soţia era mereu acolo, rugându-l încet, jelitor. Soţul nu răspundea: şi el avea traheostomie.

I-au făcut traheostomia Quintanei în prima zi de aprilie, într-o joi după-amiaza.

Până vineri dimineaţa sedativele din tubul de respirat fuseseră metabolizate ca să poată deschide ochii şi să-mi strângă mâna.

Sâmbătă mi-au spus că a doua zi sau luni va fi mutată de la terapie intensivă într-un salon de neuro-observare, de la etajul şapte. La UCLA etajele şase şi şapte erau pentru neurologie.

Nu mai ţin minte când a fost mutată, dar parcă la câteva zile după asta.

Într-o după-amiază, după ce fusese transferată acolo, m-am întâlnit cu femeia din Massachusetts în curtea Café Med.

Şi soţul ei părăsise terapia intensivă şi era acum mutat în ceea ce numeau „secţia de reabilitare subacuţi”. Ştim cu toţii că „secţia de reabilitare subacuţi” era ceea ce asigurătorii medicali şi spitalele numeau azil, dar nimeni nu pomenea asta. Ea şi-ar fi dorit să fie mutat în secţia de unsprezece locuri de reabilitare acuţi de la Neuropsihiatrie UCLA, dar n-a fost acceptat. Aşa s-a exprimat ea, „n-a fost acceptat”. Era îngrijorată de cum o să ajungă la secţia aceea – una dintre cele două cu locuri disponibile era lângă aeroportul Los Angeles, cealaltă în Chinatown – pentru că nu conducea. Copiii aveau slujbe, importante chiar, n-ar putea s-o ducă acolo mereu.

Am stat la soare.

Am ascultat-o. M-a întrebat despre fiica mea.

N-am vrut să-i spun că fiica mea se mută în secţia de unsprezece locuri de reabilitare acuţi de la Neuropsihiatrie.

La un moment dat mi-am dat seama că mă port ca un

câine de stână, încercând să încolţesc medicii, vorbind despre edem cu un internist, amintindu-i altuia să ceară o cultură de urină pentru a verifica dacă e totul în regulă hematologic în cateterul Foley, insistând pentru un Doppler ca să vedem dacă nu cumva o embolie provoacă durerile de picioare, repetând cu încăpăţânare – când ultrasunetele au arătat că de fapt avea din nou cheaguri – că vreau ca un specialist în coagulare să participe la consultaţii. Am scris numele specialistului pe care îl doream. M-am oferit să-l sun eu. Aceste eforturi nu m-au făcut agreabilă în ochii femeilor şi bărbaţilor din echipă („Dacă vreţi să conduceţi dumneavoastră cazul, eu mă retrag”, mi-a zis unul în cele din urmă), dar mă făceau să mă simt mai puţin neajutorată.

Îmi amintesc că la UCLA am învăţat numele multor teste şi scale. Testul Kimura Box. Testul de discriminare în doi paşi. Scala de comă Glasgow, scala de evaluare Glasgow. Înţelegerea mea asupra a ceea ce însemnau aceste teste şi scale a rămas obscură. Mai ţin minte că am învăţat, atât la UCLA cât şi înainte, la Beth Israel şi Columbia Presbyterian, numele multor bacterii intraspitaliceşti rezistente. La Beth Israel era *acinectobacter baumannii*, rezistentă la vancomicină. „Aşa ştii că e o infecţie spitalicească”, mi-a explicat un doctor de la Columbia Presbyterian. „Dacă e rezistentă la vane e din spital. Pentru că vane e folosit exclusiv în spitale”. La UCLA a fost MRSA, *staphylococcus aureus* meticilino-rezistent, diferit de MRSE, *staphylococcus epidermidis* meticilino-rezistent, de care crezuseră iniţial că are şi care alar – >

mase vizibil toată echipa medicală. „Nu pot să-ţi spun de ce, dar de vreme ce eşti însărcinată ar fi mai bine să vrei transferul”, i-a spus o terapeută alteia în timpul spaimei MRSE, uitându-se la mine ca şi cum n-aş putea înţelege. Erau multe alte nume de bacterii intraspitaliceşti, dar astea erau starurile. Orice bacterie apărea ca sursă a unei febre noi sau a unei infecţii urinare, cerea halate,

mănuşi, măşti. Provoca oftaturi adânci femeilor de serviciu care trebuiau să se costumeze înainte să intre în salon ca să golească un coş de gunoi. *Staphylococcus aureus* meticilino-rezistent la UCLA a determinat o infecţie în fluxul sangvin, o bacteriemie. Când am auzit asta m-am arătat îngrijorată, în faţa medicului care o examina pe Quintana, că o infecţie în sânge ar putea duce la septicemie.

„Ei bine, septicemie e un termen clinic”, a zis el în timp ce-şi continua consultul.

Am insistat.

„Are deja un anumit grad de septicemie”. Părea bucuros.

„Dar continuăm cu vane. Cât o ţine tensiunea arterială”.

Aşa. Ne întorceam la punctul în care trebuia să vedem dacă îi scade tensiunea arterială.

Ne întorceam să pândim şocul septic.

Urma să privim cum se duc sloiurile pe East River.

De fapt, la UCLA priveam o piscină. N-am văzut nici măcar o dată pe cineva înotând în ea, cu toate că apa era filtrată, curată (puteam să văd micile vârtejuri făcute de apa care intra în filtre şi bulele pe care le scotea la ieşire), strălucea în soare şi era înconjurată de mese de terasă cu umbrele. Într-o zi, privind-o, mi-am amintit cum mi-a venit ideea să pun lumânări plutitoare şi gardenii în piscina din spatele casei noastre din Brentwood Park. Urma să dăm o petrecere. Cu o oră înainte de începere eram deja îmbrăcată şi mi-a venit ideea cu gardeniile. Am îngenuncheat pe margine şi am aprins lumânările, apoi m-am folosit de băţul de adunat frunzele ca să ghidez gardeniile şi luminiţele pe suprafaţa apei. M-am ridicat, încântată de rezultat. Am pus băţul la loc. Când m-am întors spre piscină, gardeniile dispăruseră şi lumânările erau stinse, bolboroseli furioase se auzeau din zona filtrului. Lumânările nu puteau fi absorbite în filtru, pentru că era deja blocat cu gardenii. Am petrecut restul de

patruzeci şi cinci de minute până la începerea petrecerii curăţând filtrul de gardeniile murate şi pescuind lumânările, apoi uscându-mi rochia cu un foehn.

Până aici toate bune.

O amintire a casei din Brentwood Park în care nu apare John sau Quintana.

Din păcate, am trecut la alta. Eram singură în bucătăria casei, era la apus, la începutul serii, hrăneam câinele Bouvier pe care îl aveam atunci. Quintana era la Barnard. John petrecea câteva zile în apartamentul nostru din New York. Să fi fost spre finele lui 1987, perioada în care a început să spună că vrea să petrecem mai mult timp la New York. Am descurajat ideea. Brusc, o lumină roşie orbitoare a inundat bucătăria. M-am dus la fereastră. Era o ambulanţă în faţa casei de vizavi pe Marlboro Street, vizibilă după arborele de coral şi două grămezi de lemne din curtea noastră laterală. Era un cartier în care multe case, printre care şi cea de pe Marlboro Street, aveau două grămezi de lemne în curtea laterală. Am privit casa până ce toate luminile s-au stins şi ambulanţa a plecat. A doua zi dimineaţă, când plimbam câinele, un vecin mi-a spus ce s-a întâmplat. Două grămezi de lemne n-au împiedicat-o pe femeia din casa de pe Marlboro Street să devină văduvă la cină.

L-am sunat pe John la New York.

Lumina roşie părea un avertisment important.

I-am zis că poate are dreptate, ar trebui să petrecem mai mult timp la New York.

Privind piscina goală de la fereastra UCLA pot să-mi dau seama că se apropie vortexul, dar nu pot să-l învinge. Vortexul, de data asta, ar fi aspectul gen *întâlnire în Samarra73* al amintirii. Dacă n-aş fi sunat, Quintana s-ar mai fi mutat înapoi la Los Angeles după absolvirea şcolii Barnard? Dacă ar fi trăit în Los Angeles, ar mai fi trecut prin Beth Israel North, prin Presbyterian, ar mai fi fost azi la UCLA? Dacă n-aş fi interpretat aiurea semnificaţia luminii roşii la sfârşitul lui 1987, aş putea să mă urc în

maşină, să conduc spre vest pe San Vicente şi să-l găsesc pe John la casa din Brentwood Park? Stând în piscină? Recitind *Alegerea Sofiei”.*

Ar mai trebui să retrăiesc fiecare greşeală? Dacă mi-am amintit din întâmplare dimineaţa în care am condus de la casa de pe coline a lui Tony Richardson până la St. Tropez, unde am băut cafea pe stradă şi am cumpărat peştele pentru cină, ar trebui să-mi amintesc şi noaptea în care am refuzat să înot la lumina lunii pentru că Mediterana era poluată şi eu aveam o tăietură la picior? Dacă mi-am adus aminte de cocoşul de lupte de la Portuguese Bend ar trebui să-mi amintesc şi lungul drum de la cină spre casă şi câte nopţi am petrecut pe autostrada San Diego, unul sau celălalt spunând lucruri aiurea? Sau tăcând? Sau imaginându-şi că celălalt a tăcut? „Fiecare amintire şi aşteptare în care libidoul a fost legat de obiect este oprită, suprainvestită, cu ea având loc o detaşare a libidoului. Nu putem spune cu 23 Referire la romanul semnat de John O’Hara, o poveste tragică despre decăderea umană.

uşurinţă, cu o argumentare economică, de ce acest compromis al realizării particulare a imperativului realităţii este atât de extraordinar de dureros. E ciudat că această neplăcere a suferinţei ne apare ca fiind de la sine înţeleasă”. 24 Aşadar Freud a explicat ce vedea el ca „lucrarea” durerii care, aşa cum e descrisă, îmi sună suspect de mult ca vortexul.

În realitate, casa din Brentwood Park din care am văzut lumina roşie strălucitoare şi unde m-am gândit să evadăm mutându-ne la New York nu mai exista. A fost demolată şi înlocuită (cu o casă un pic mai mare) la un an după ce am vândut-o. În ziua în care s-a întâmplat să fim în Los Angeles şi am mers după intersecţia Chadbourne cu Marlboro şi nu mai era nimic în picioare în afară de coşul de fum care reprezenta un avantaj la impozit mi-am amintit cum îmi spunea agentul imobiliar ce important ar fi pentru cumpărători să primească de la noi exemplare

semnate ale cărţilor pe care le-am scris în acea casă. Aşa am făcut. *Quintana and Friends*, *Dutch Shea, Jr.* şi *The Red White and Blue* de la John. *Salvador*, *Democracy* şi *Miami* de la mine. Când am văzut terenul gol din maşină, Quintana a izbucnit în lacrimi, pe bancheta din spate. Prima mea reacţie a fost furia. Voiam cărţile înapoi.

Direcţia asta corectoare de gândire opreşte vortexul?

Nu cine ştie ce.

Într-o dimineaţă, când Quintana era încă în secţia auxiliară din cauză că febra persistentă necesita o ecocardiogramă care să elimine varianta unei endocardite, a ridicat mâna dreaptă pentru prima oară. A fost important pentru că pe partea dreaptă a corpului ei se puteau vedea efectele traumei. Mişcarea însemna

2 S. Freud, „Doliu şi melancolie”, în *idem*, *Opere esenţiale*, vol. 3, Ed. Trei, Bucureşti, 2010, p. 196. (Alr.)

că nervii traumatizaţi încă erau viabili. Mai târziu în aceeaşi» zi tot voia să coboare din pat şi s-a îmbufnat ca un copil când i-am zis că n-o ajut. Amintirea mea despre ziua aceea nu e deloc năclăită.

Spre final de aprilie au decis că trecuse îndeajuns de mult timp de la operaţie ca să poată călători cu avionul la New York. Până atunci problema fusese presurizarea, adică potenţialul pericol pe care îl reprezenta pentru provocarea de inflamaţii. Avea să aibă nevoie de personal calificat care s-o însoţească. Un zbor comercial era exclus. Au fost făcute aranjamente pentru transport medical: o ambulanţă de la UCLA la aeroport, o ambulanţă aeriană până la Teterboro şi încă o ambulanţă de la Teterboro la Spitalul Universitar New York, unde urma să facă neuroreabilitare, la Institutul Rusk. Între acesta şi UCLA urma să se poarte multe conversaţii. Multe informaţii au fost schimbate prin fax, a fost pregătit un CD cu scanările de computer tomograf. S-a stabilit o dată pentru ceea ce numeau de acum „transferul”: joi, 29 aprilie. Dimineaţa devreme în acea zi de joi, când eram pe cale să fac check out de la hotelul Beverly Wilshire, am primit un apel de

undeva din Colorado. Zborul fusese întârziat. Avionul era în Tucson, unde aterizase cu „probleme mecanice”. Mecanicii din Tucson se vor uita la el când vor veni la muncă, la ora 10: 00 MT (Mountain time). Până după-amiaza devreme PT (Pacific time) era clar că avionul n-o să zboare. Un alt avion avea să fie disponibil în dimineaţa următoare, dar era vineri, zi în care UCLA nu agrea transferurile. La spital am insistat la externări să fie de acord cu transferul de vineri.

Să amânăm transferul pentru săptămâna următoare însemna descurajare şi confuzie pentru Quintana, le-am zis, sigură pe mine.

Rusk n-avea nicio problemă cu internarea vineri noaptea, le-am zis, mai puţin sigură.

Nu mai aveam unde să stau peste weekend, am minţit.

Până la ora la care au fost de acord să o externeze vineri, Quintana adormise. Am stat o vreme la soare în piaţa din faţa spitalului şi am privit un elicopter care ateriza pe acoperiş, întotdeauna aterizau elicoptere pe acoperişul UCLA, arătându-ne că sunt suferinţe în tot sudul Californiei, scene îndepărtate cu carnagii pe autostradă, macarale prăbuşite, zile negre înainte pentru soţ, soţie, mamă sau tată care încă nu au răspuns la telefon (chiar dacă elicopterul a aterizat şi echipa de la traumatologie a dus pacientul la triaj). Mi-am amintit o zi din vara lui 1970, când eu şi John ne-am oprit la un semafor pe Bd. St. Charles din New Orleans şi am observat cum şoferul maşinii de lângă noi se prăbuşește peste volan. Claxonul îi suna. Câţiva pietoni au sărit să-l ajute. A apărut un poliţist. S-a făcut verde, am plecat mai departe. John n-a putut să-şi scoată imaginea aceasta din minte. Era acolo, tot zicea mai târziu. Era viu şi apoi era mort şi noi priveam. L-am văzut în clipa în care s-a întâmplat. Am ştiut înaintea familiei lui că e mort.

Doar o zi obişnuită.

„Şi apoi – s-a dus”.

Ziua zborului, când a venit, a părut a se derula cu frenezia inexorabilă a unui vis. Când am deschis televizorul la ştiri dimineaţa, era o acţiune de gherilă pe autostrăzi, camionagiii protestau faţă de preţul carburantului. Semitransportoare imense vandalizate fuseseră abandonate deliberat pe Interstate 5. Martorii declarau că primele care s-au oprit au fost cele cu echipele TV. SUV-uri aşteptau să ia camionagiii de pe autostrada blocată. Înregistrările pe care le vedeam semănau izbitor cu cele din Franţa anului 1968. „Evitaţi autostrada 5 dacă puteţi”, sfătuia crainicul, apoi avertiza că „sursele” (probabil aceleaşi echipe TV care i-au însoţit pe camionagii) le-au dezvăluit că vor fi blocate şi alte autostrăzi, adică 710, 60 şi 10. În condiţiile normale ale unui astfel de incident ar fi fost imposibil să ajungem de la UCLA la avion, dar până la ora la care a ajuns ambulanţa la spital, întregul eveniment francez părea să se fi dematerializat, iar faza aceea a visului a fost uitată.

Mai erau alte faze pe drum. Mi s-a spus că avionul va fi la aeroportul Santa Monica. Echipei de pe ambulanţă i s-a spus că e la Burbank. Cineva a sunat şi a aflat că e la Van Nuys. Când am ajuns la Van Nuys erau doar elicoptere, niciun avion. Înseamnă că veţi pleca cu un elicopter, a spus unul dintre asistenţii de pe ambulanţă, gata să scape de noi şi să-şi vadă de ale lui. Nu cred, am zis, e vorba de aproape cinci mii de kilometri. A ridicat din umeri şi a dispărut. Au găsit avionul, o aeronavă Cessna cu loc pentru doi piloţi, cei doi paramedici, locul unde era aşezată Quintana în centuri de siguranţă, iar eu am stat pe o banchetă lângă recipientele cu oxigen. Am decolat. Am zburat o vreme. Unul dintre paramedici avea un aparat foto şi tot poza ceea ce numea el Marele Canion. Am spus că eu cred că e Lake Mead, Hoover Dam. I-am arătat Las Vegas.

Paramedicul a continuat să facă poze.

A continuat să se refere la locul acela ca fiind Marele Canion.

De ce trebuie să ai tu dreptate mereu, mi-am adus aminte că-mi zicea John.

Era un reproş, o acuzaţie, în timpul unei dispute.

N-a înţeles vreodată că în mintea mea n-aveam niciodată >

dreptate. Odată, prin 1971, când ne mutam din Bd. Franklin în Malibu, am găsit un mesaj lipit de spatele unui tablou pe care îl dădeam jos de pe perete. Mesajul era de la cineva care-mi fusese apropiat înainte să mă căsătoresc cu John. Petrecuse câteva săptămâni cu noi în casa de pe Bd. Franklin. Mesajul era acesta: „N-ai avut dreptate". N-am ştiut în legătură cu ce, dar posibilităţile păreau infinite. Am ars acel mesaj. Nu i-am spus niciodată lui John despre el.

Bine, e Marele Canion, m-am gândit, schimbându-mi poziţia pe bancheta cu recipiente de oxigen astfel încât să nu mai pot vedea pe fereastră.

Mai târziu am aterizat într-un lan de porumb în Kansas, pentru realimentare. Piloţii au aranjat cu doi adolescenţi care aveau grijă de pistă: în timpul realimentării ei or să ia camioneta şi or să se ducă la McDonald's după hamburgeri. În timp ce aşteptam, paramedicii au sugerat să ne mişcăm puţin, pe rând. Când mi-a venit rândul, am stat încremenită o clipă pe asfalt, ruşinată că sunt liberă, afară, în timp ce Quintana nu putea fi, apoi m-am dus către locul unde se sfârşea pista şi începea lanul de porumb. Ploua slab, vremea era instabilă şi mi-am imaginat că vine o tornadă. Eu şi Quintana eram Dorothy. Eram amândouă libere. John descrisese o tornadă în *Nothing Lost*. Mi-am adus aminte cum, citind şpalturile finale în salonul Quintanei de la Presbyterian, am plâns când am ajuns la pasajul cu tornada. Protagoniştii, JJ. McClure şi Teresa Kean, văd tornada „la mare depărtare, întunecată, apoi lăptoasă, înconjurând soarele, mişcându-se ca un şarpe uriaş ridicat în aer". JJ. Îi spune Teresei să nu-şi facă griji, întinderea asta a mai fost lovită şi-nainte, tornadele nu lovesc niciodată de două ori în acelaşi loc.

Tornada s-a liniştit în cele din urmă, fără pagube, dincolo de graniţa cu Wyoming. În noaptea aceea, în hanul Step Right, la intersecţia Higginson cu Higgins, Teresa a întrebat dacă era adevărat că tornadele nu lovesc niciodată acelaşi loc de două ori. „Nu ştiu”, a zis JJ. „Părea logic. Ca fulgerul. Tu erai îngrijorată. Nu voiam să fii îngrijorată”. Era aproape o declaraţie de dragoste pe care JJ. era capabil să o facă.

Înapoi în avion, singură cu Quintana, am luat unul dintre hamburgerii aduşi de tineri şi l-am rupt în bucăţi, ca să-l pot împărţi cu ea. După câteva bucăţele a clătinat din cap. Avea voie mâncare solidă doar de o săptămână, aşa că nu putea mânca prea mult. Mai avea încă sonda nazogastrică, în caz că n-ar mai putea mânca deloc.

„O să reuşesc?” m-a întrebat atunci.

Am ales să cred că mă întrebase dacă o să reuşească să ajungă la New York. „Cu siguranţă”, i-am spus.

Sunt aici. Eşti bine.

Cu siguranţă va fi bine în California, mi-am amintit că-i spusesem cu cinci săptămâni în urmă.

În noaptea aceea, când am ajuns la Institutul Rusk, Gerry şi Tony aşteptau afară, să întâmpine ambulanţa. Gerry a întrebat cum a fost zborul. I-am spus că am împărţit un Big Mac într-un lan de porumb în Kansas. „Nu era Big Mac”, a zis Quintana. „Era Quarter Pounder”.

Mi s-a părut în ziua aceea în care am citit şpaltul final la *Nothing Lost* în salonul Quintanei de la Presbyterian că se strecurase o greşeală gramaticală în ultima propoziţie a paragrafului despre JJ. McClure, Teresa Kean şi tornada. N-am învăţat niciodată cu adevărat regulile gramaticale, bazându-mă, în schimb, pe ceea ce-mi suna corect, dar era ceva acolo despre care nu eram sigură că sună corect. Propoziţia din şpaltul final suna aşa: „Era aproape o declaraţie de dragoste pe care JJ. era capabil să o facă”. Aş fi adăugat o prepoziţie: „Era aproape *de* declaraţia de dragoste pe care JJ. era capabil să o facă”.

Am stat la fereastră privind cum plutesc sloiurile pe Hudson şi m-am gândit la propoziţie. *Era aproape o declaraţie de dragoste pe care*].]. *era capabil să o facă*. Nu era genul de propoziţie pe care, dacă ai scris-o aşa, s-o vrei greşită, dar nu era nici genul de propoziţie pe care, dacă ai scris-o aşa, s-o vrei modificată. Cum o scrisese el? La ce se gândise? Cum ar fi vrut-o? Decizia îmi aparţinea. Orice aş fi ales ar fi purtat amprenta abandonului, a trădării. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care am plâns atunci în salonul Quintanei. Când am ajuns acasă în seara aceea am verificat şpalturile mai vechi şi manuscrisul. Eroarea, dacă era o eroare, fusese acolo de la început. Am lăsat-o aşa cum era.

De ce trebuie să ai întotdeauna dreptate?

De ce trebuie să ai mereu ultimul cuvânt?

O dată în viaţa ta poţi să cedezi.

Când am zburat cu Quintana spre est în avionul Cessna care s-a oprit pentru realimentare în lanul de porumb din Kansas era 30 aprilie 2004. În mai, iunie şi jumătate din iulie, cât a stat la Institutul Rusk, nu am putut face prea multe pentru ea. Mă puteam duce pe Strada East 34th s-o văd după-amiezile târziu, şi cel mai adesea asta făceam, dar ea avea terapie de la 8: 00 dimineaţa la 4: 00 după-masa şi era extenuată pe la 6: 30 – 7: 00. Din punct de vedere medical era stabilă. Putea mânca, sonda nazogastrică era la locul ei, dar nu-i mai era necesară. Începuse să-şi recapete mobilitatea în mâna şi piciorul drept. Vederea la ochiul drept îi revenea şi putea citi. În weekend, când nu avea terapie, Gerry o scotea la masă şi la film în apropiere. Cinau împreună. Se întâlneau cu prietenii la picnicuri. Cât timp a fost la Rusk am putut avea grijă de plantele ei de pe pervaz, i-am găsit încălţările recomandate de terapeut, stăteam cu ea în sera din recepţia Rusk privind peştii koi din iaz, dar după plecarea de acolo nu am mai putut face nici măcar atât. Ajunsese într-un punct în care, pentru a-şi relua viaţa, dacă se recupera, trebuia să fie pe cont propriu.

M-am decis să petrec vara încercând să ajung în același punct.

Încă nu aveam concentrarea necesară ca să lucrez, dar puteam să-mi fac ordine acasă, să răspund la mesajele necitite.

Nu mi-am dat seama că abia atunci începeam doliul.

Până atunci am putut doar să jelesc, nu să ţin doliu. Jelitul era pasiv. Jelitul se întâmpla. Doliul, actul de a avea de-a face cu jelitul, cerea atenţie. Până acum avusesem toate motivele urgente să-mi abat atenţia pe care altfel i-aş fi acordat-o, am anulat gândul doliului şi m-am alimentat cu adrenalină pentru a duce crizele momentului. Am traversat un anotimp întreg în care singurele cuvinte pe care mi-am permis cu adevărat să le aud erau înregistrate: *Bine-2* venit la *U-C-L-A*.

Am început.

Printre scrisorile, cărţile şi revistele pe care le primisem în timp ce eram în Los Angeles se afla un volum gros cu titlul *Vieţile din *54*, pregătit pentru ceea ce de-acum era iminenta aniversare a 50 de ani a promoţiei lui John de la Princeton. Am căutat pagina lui John. Am citit: „William Faulkner a spus odată că necrologul unui scriitor ar trebui să sune aşa: «A scris cărţi, apoi a murit». Acesta nu e un necrolog (cel puţin nu la 19 septembrie 2002) şi eu încă mai scriu cărţi. Aşa că-i rămân fidel lui Faulkner".

Mi-am spus: acesta n-a fost un necrolog.

Cel puţin nu pe 19 septembrie 2002.

Am închis *Vieţile din „54*. Am redeschis-o câteva săptămâni mai târziu şi am răsfoit celelalte prezentări. Una era a lui Donald H. („Rummy") Rumsfeld, care notase: „După Princeton, anii mi-au trecut ca-n ceaţă, dar zilele mi-au părut focuri sacadate de mitralieră". M-am gândit la asta. O altă prezentare, o reflecţie pe trei pagini a lui Lancelot L. („Lon") Farrar Jr., începea aşa: „Probabil cea mai comună amintire a noastră de la Princeton a fost discursul lui Adlai Stevenson la banchetul seniorilor".

M-am gândit şi la asta.

Am fost măritată cu un absolvent al promoţiei ’54 timp de patruzeci de ani şi nu mi-a pomenit niciodată despre discursul lui Adlai Stevenson la banchetul seniorilor. M-am gândit la orice altceva mi-ar fi putut spune despre Princeton. Pomenise de multe ori sloganul înşelător pe care îl auzea în vorbele „Princeton în slujba naţiunii”, pe care universitatea îl adoptase dintr-un discurs al Woodrow Wilson. În afară de asta nu-mi aduc aminte nimic, poate doar ce a spus la câteva zile după căsătorie (De ce a spus-o? Cum am ajuns să vorbim despre asta?), că Nassoons[21] i-au părut mereu absurzi. De fapt, pentru că ştia că mă amuză, uneori îi imita pe cei din Nassoons cântând: mişcarea studiată cu care îşi strecurau o mână în buzunar, rotirea cuburilor de gheaţă în pahare imaginare, bărbia ridicată la poza din profil, zâmbetul satisfăcut.

Cum mi te-amintesc – îmi stăteai alături pe pârtia viscolită – Cu feţele-n bătaia vântului şi inimile pline de speranţă – Timp de patruzeci de ani cântecul acesta a fost printre glumele noastre şi nu-mi mai amintesc nici măcar titlul lui, darămite restul versurilor. A devenit un soi de urgenţă să găsesc versurile. Am găsit o singură referire pe internet, într-un necrolog din *Princeton Alumni Weekly*:

John MacFadyen ’46 *49: John MacFadyen a încetat din viaţă pe 18 februarie 2000, în Damariscotta, Maine, lângă satul Head Tide, unde avea o reşedinţă, împreună cu soţia sa, Mary-Esther. Cauza morţii sale a fost pneumonia, dar starea sa de sănătate a fost fragilă în ultimii ani, mai ales după pierderea soţiei sale, în 1977. John a venit la Princeton din Duluth, în vara «accelerată» a anului 1942. Talentat la muzică şi arte, a scris cântece pentru Triangle, printre care şi „Cum mi te-amintesc”, unul dintre favoritele corului Nassoons pentru multă vreme. John la pian era sufletul oricărei petreceri. Este memorabilă interpretarea partiturii „Străluceşte, micule licurici”, pe care a cântat-o răsturnat, de sub pian. După serviciul militar în Japonia, s-

21 Cor a capella exclusiv masculin al Universității Princeton, activ din 1941. (N.t.)

a întors la Princeton pentru un master în arte şi arhitectură. Este designerul uneia dintre clădirile Naţiunilor Unite, ca membru al echipei Harrison & Abramowitz din New York. John a primit Premiul Roma în arhitectură şi, proaspăt căsătorit cu Mary-Esther Edge, şi-au petrecut perioada 1952 – 1953 la Academia Americană de la Roma. Şi-a întrerupt activitatea în arhitectură, din care se remarcă designul Centrului de Arte Wolf Trap de lângă Washington, pentru a prelua funcţia de director executiv al consiliului artelor, în timpul anilor 1960, sub guvernatorul Nelson Rockefeller. Alături de copiii Camilla, Luke, William, John şi nepoţii săi, colegii deplâng pierderea unuia dintre cei mai importanţi membri ai promoţiei.

„Cum mi te-amintesc”, unul dintre favoritele corului Nassoons pentru multă vreme.

Dar moartea lui Mary-Esther?

Şi când anume şi sufletul cărei petreceri era când a cântat răsturnat, de sub pian „Străluceşte, micule licurici”?

Ce as da să pot discuta toate astea cu John?

Ce aş da să pot discuta orice cu John? Ce aş da să-i pot spune măcar un singur lucru care să-l facă fericit? Care ar fi acela? Dacă l-aş fi spus la timp ar fi avut efect?

Cu o noapte sau două înainte de moartea lui John, m-a întrebat dacă am idee câte personaje mureau în romanul pe care tocmai îl trimisese la tipar, *Nothing Lost*. Stătea în biroul lui şi făcea o listă a lor. Am adăugat un personaj pe care-l uitase. La câteva luni după ce a murit, am luat de pe biroul lui un clipboard ca să scriu ceva. Pe el, abia vizibil în creion, era lista, în scrisul de mână al lui John. Scria:

Teresa Kean
Parlance
Emmett McClure
Jack Broderick
Maurice Dodd
Patru oameni într-o maşină

Charlie Buckles

Percy – scaunul electric (Percy Darrow) Walden McClure

De ce era creionul atât de decolorat, m-am întrebat.

De ce ar folosi un creion care abia scrie?

Când a început să se vadă mort?

„Nu e alb sau negru”, îmi spusese un medic tânăr de la Centrul Medical Cedars Sinai din Los Angeles în 1982, despre distincţia dintre viaţă şi moarte. Stăteam în terapie intensivă la Cedars, privind-o pe Dominique, fiica lui Nick şi a lui Lenny, care fusese strangulată aproape mortal, cu o noapte înainte. Dominique zăcea la terapie intensivă ca şi când ar fi dormit, dar era în moarte cerebrală. Nu avea să-şi mai revină. Respira doar cu ajutorul aparatelor.

Dominique era fetiţa de patru ani de la nunta mea cu John.

Dominique era verişoara care organiza petrecerile Quintanei, a fost cu ea când şi-a cumpărat rochia pentru balul de absolvire şi stătea cu ea când noi eram plecaţi din oraş. *Trandafirii sunt roşii*, *violetele albastre*, scria pe o vază pe care Quintana şi Dominique o lăsaseră pe masa din bucătărie pentru noi, la întoarcerea dintr-o astfel de călătorie. *Doream să nu fiţi acasă şi Dominique la fel*. *Cu dragoste*, *La mulţi ani de Ziua Mamei*, *D & Q*.

Mi-aduc aminte că m-am gândit că medicul n-are dreptate. Cât timp era la terapie intensivă, Dominique era în viaţă. Nu putea să supravieţuiască fără suport, dar era în viaţă. Acesta era albul. Când i-ar fi închis aparatele care o ţineau în viaţă, era o chestiune de minute până sistemele ei ar fi cedat şi ea ar fi murit. Acesta era negrul.

Nu erau nuanţe intermediare în moarte, nu erau urme de creion.

Orice nuanţe, orice urme de creion, fuseseră lăsate „cu o noapte sau două înainte să moară” sau „cu o săptămână-două înainte”, în orice caz, în mod clar *înainte să moară*.

Era o graniţă.

M-am gândit foarte mult în timpul primăverii şi verii, după ce am venit de la UCLA, la finalitatea abruptă a acestei graniţe. Carolyn Lelyveld, o prietenă apropiată, a murit în luna mai, la Memorial-Sloan Kettering. Soţia lui Tony Dunne, Rosemary Breslin, a murit în iunie, la Columbia Presbyterian. În fiecare dintre aceste cazuri, expresia „după o lungă suferinţă" ar fi părut potrivită, aducând cu sine sugestia înşelătoare a eliberării, relaxării, finalului. În fiecare dintre aceste lungi suferinţe posibilitatea morţii a fost prezentă, în cazul lui Carolyn timp de câteva luni, iar în cel al lui Rosemary din 1989, de când avea 32 de ani. Cu toate acestea, văzându-le imaginea în niciun fel alterată, când s-a materializat, am suferit golul pierderii subite a momentului real. Era tot alb şi negru. Fiecare dintre ele a fost în ultima clipă vie, apoi moartă. Am înţeles că nu am crezut niciodată în cuvintele învăţate în copilărie pentru a fi confirmată ca episcopaliană: *Cred în Sfântul Duh*, *în Sfânta Biserică Catolică*, *Comuniunea Sfinţilor*, *iertarea păcatelor*, *învierea trupurilor şi în viaţa de apoi*, *amin*.

Nu credeam în învierea trupurilor.

Şi nu credeau nici Teresa Kean, Parlance, Emmett McClure, Jack Broderick, Maurice Dodd, cei patru oameni din maşină, Charlie Buckles, Percy Darrow sau Walden McClure.

Nici soţul meu catolic nu credea.

Mi-am imaginat că acest mod de a gândi e edificator, dar de fapt era atât de întortocheat încât se contrazicea în sine.

Nu cred în învierea trupului, dar tot credeam că în anumite împrejurări el s-ar întoarce.

El, cel care a lăsat urme palide înainte de a muri, creionul Numărul Trei.

Într-o zi mi s-a părut important să recitesc *Alcesta*[22]. Am citit-o la şaisprezece sau şaptesprezece ani, pentru un

22 Piesă de Euripide; Alcesta — prințesă venerată în mitologia greacă pentru iubirea față de soț. (N.t.)

eseu despre Euripide, dar mi-am amintit de ea ca fiind relevantă pentru chestiunea aceasta a „graniţei”. Mi-am amintit că grecii în general şi *Alcesta* în particular erau relevanţi în privinţa trecerii de la viaţă la moarte. O vizualizau, o dramatizau, au inventat apele întunecate şi luntrea într-o *mise en scène* distinctă. Am recitit *Alcesta*. Ce se întâmplă în piesă: Admetos, tânărul rege din Tesalia, a fost condamnat de Moarte la pedeapsa capitală. Apollo a intervenit, obţinând o promisiune de la Ursitoare că, dacă Admetos găseşte un muritor care să se supună pedepsei în locul lui, poate să mai trăiască. Admetos cere, în van, ajutorul prietenilor şi al părinţilor, „îmi spun că suntem multă vreme sub pământ şi că viaţa este scurtă, dar dulce”, îi spune tatăl lui, refuzând să-i ia locul.

Doar soţia lui Admetos, tânăra regină Alcesta, se oferă să facă asta. E o lungă tânguire în timp ce ea se apropie de moarte, dar nimeni nu sare s-o salveze. În cele din urmă, moare: „Văd luntrea şi văd perechea de vâsle / şi vameşul morţilor, Charon, / mă cheamă / cu mâna pe cârmă / La sine mă cheamă de zor”[23]. Admetos e copleşit de vinovăţie, ruşine şi autocompătimire: „O, vai, amară-i trecerea peste liman / ce mi-o vesteşti. Sărmano, ce năpastă grea!”[24] Oricum ar fi, se poartă rău. Îşi acuză părinţii. Insistă că Alcesta suferă mai puţin decât el. După câteva astfel de pagini (destule, de fapt), Alcesta, printr-o remarcabilă (chiar şi pentru 430 î.Hr.), dar cam stângace manevră *deus ex machina*, primeşte permisiunea de a se întoarce. Nu vorbeşte, dar ni se explică, din nou destul de stângaci, că este doar temporar, pentru autocorecţie: „Nu-ţi este îngăduit s-asculţi cuvântul ei / mai înainte să se cureţe deplin / de legăturile cu zeii din adâncuri / mai

23 Alcesta, pag. 20, în Alcesta, Medeea, Bachantele, Ciclopul de Euripide, traducere de Alexandru Pop, Editura pentru Literatură, 1965. (ACr.)

24A Icesta, pag. 20, în Alcesta, Medeea, Bachantele, Ciclopul de Euripide, traducere de Alexandru Pop, Editura pentru Literatură, 1965. (/V.£.)

înainte să răsară de trei ori lumina.”[25] Dacă ne luăm doar după text, piesa are un final fericit.

Nu aşa ţineam eu minte *Alcesta*, ceea ce sugerează că-mi venise, pe la şaisprezece sau şaptesprezece ani, să editez textul pe măsură ce-l citeam. Principalele divergenţe dintre text şi memoria mea apar spre final, când Alcesta se întoarce din morţi. Din ce ţin eu minte, Alcesta nu vorbeşte pentru că nu vrea să o facă. Admetos, cum îmi amintesc eu, insistă şi atunci, spre durerea lui, ea vorbeşte, dezvăluindu-i greşelile. Admetos, panicat, o reduce din nou la tăcere cerând să înceapă sărbătoarea. Alcesta tace, dar rămâne distantă, alta. De faţadă, Alcesta este din nou alături de soţ şi copii, regina din Tesalia, dar finalul (finalul „meu”) nu putea fi interpretat ca pozitiv.

În unele privinţe aceasta e o poveste mai bună (mai „elaborată”), una care cel puţin admite că moartea „îl schimbă” pe cel care a murit, dar deschide calea unor noi întrebări referitoare la graniţă. Dacă morţii chiar sunt meniţi a se întoarce, la întoarcere ce ar şti? Am putea să dăm ochii cu ei? Noi, cei care i-am lăsat să moară? Evidentele îmi spun că nu l-am lăsat pe John să moară, că nu am avut puterea să-l împiedic, dar eu cred asta? Dar el, oare?

Supravieţuitorii se uită înapoi şi văd prevestiri, mesaje care le-au scăpat.

Îşi aduc aminte de copacul care a murit, de pescăruşul care s-a găinăţat pe capota maşinii.

Trăiesc după simboluri. Văd semnificaţii în barajul de spam al unui computer nefolosit, în tasta Delete care nu mai funcţionează, îşi imaginează abandonul în decizia de a o înlocui. Pe robotul meu telefonic este încă vocea lui John. Faptul că de la început a fost vocea lui a fost pur arbitrar, avea de-a face cu cel care era prin preajmă în ziua în care am setat aparatul, dar dacă acum ar trebui să repet

25 Alcesta, pag. 79, în Alcesta, Medeea, Bachantele, Ciclopul de Euripide, traducere de Alexandru Pop, Editura pentru Literatură, 1965. (Af./.)

operaţiunea, aş face-o cu sentimentul că e un fel de trădare. Într-o zi, când vorbeam la telefon din biroul său am întors inconştient paginile dicţionarului care stătea tot timpul deschis pe masa lui de lucru. Când mi-am dat seama ce făcusem, am încremenit: ce cuvânt căutase ultima oară, la ce se gândise? Am pierdut mesajul, întorcând paginile? Ori mesajul fusese pierdut înainte să ating dicţionarul? Am refuzat să primesc mesajul?

Îţi spun că nu voi mai trăi două zile, a spus Gawain.

Spre finele aceleiaşi veri am mai primit o carte de la Princeton. Era un exemplar din prima ediţie a cărţii *True Confessions*, „în bună condiţie, supracoperta originală puţin uzată”, cum ar spune librarii. De fapt era chiar exemplarul lui John: se pare că i-l trimisese unui coleg care organiza o expoziţie de cărţi scrise de absolvenţi, pentru cea de-a cincizecea aniversare a promoţiei 1954. „A ocupat poziţia de onoare”, mi-a scris colegul lui, „de vreme ce John a fost, indubitabil, cel mai distins scriitor din promoţia noastră”.

Am studiat supracoperta originală puţin uzată a exemplarului din *True Confessions*.

Mi-am amintit prima dată când am văzut coperta aceasta sau o versiune a ei. A stat prin casă mai multe zile, cum stăteau de fiecare dată multe propuneri de fonturi şi design pentru cărţile noi, în ideea că puteam să ne dăm seama de cum s-ar comporta cu trecerea timpului, dacă ar continua să atragă privirea.

Am deschis cartea. M-am uitat la dedicaţie. Scria „*Pentru Dorothy Burns Dunne*, *Joan Didion*, *Quintana Roo Dunne*”. „*Generaţii*”.

Uitasem această dedicaţie. *Nu o apreciasem destul*, o temă persistentă în perioada prin care treceam atunci.

Am recitit *True Confessions*. Mi s-a părut mai întunecat decât mi-l aminteam. Am recitit *Harp*. Am găsit o versiune diferită, mai puţin însorită, a verii pe care am petrecut-o urmărind *Tenko* şi cinând la Morton’s.

Altceva se întâmplase spre finalul acelei veri.

În august s-a ţinut o slujbă de comemorare pentru o cunoştinţă (nu acesta a fost în sine „altceva-ul” care s-a întâmplat), un jucător francez de tenis de vreo şaizeci de ani care murise într-un accident. Comemorarea a avut loc în curtea cuiva din Beverly Hills. „M-am întâlnit cu soţia direct la slujbă”, a scris John în *Harp*, „venind direct de la un cabinet medical din Santa Monica, şi am stat sub soarele torid de august, gândindu-mă intens la moarte. M-am gândit că Anton a murit de fapt în cele mai bune condiţii pentru el, un moment de groază în timp ce-şi dădea seama care va fi deznodământul accidentului, iar o clipă mai târziu întunericul etern”.

Ceremonia s-a încheiat şi valetul mi-a adus maşina.

În timp ce plecam de acolo, soţia m-a întrebat: „Ce-a zis medicul?”

Nu fusese niciun moment potrivit ca să discutăm despre vizita mea la medicul din Santa Monica. „M-a speriat ca naiba, scumpo”.

„Ce-a spus?”

A zis că sunt pasibil de un eveniment cardiac catastrofal”.

Câteva pagini mai încolo în *Harp*, scriitorul, John, examinează veridicitatea propriei versiuni. Observă o schimbare de nume, o anumită reaşezare dramatică, o mică scăpare temporală. Se întreabă pe sine: „Altceva?” Acesta este răspunsul pe care l-a dat: „Când i-am spus soţiei mele că m-a speriat ca naiba, am început să plâng”.

Fie n-am ţinut minte asta, fie am ales deliberat să nu-mi amintesc.

Nu am apreciat suficient.

Oare asta a experimentat când el însuşi a murit? „Un moment de groază în timp ce-şi dădea seama care va fi deznodământul accidentului, iar o clipă mai târziu întunericul etern?” Deoarece s-a întâmplat într-o anumită noapte şi nicicând altcândva, stopul cardiac ar putea fi interpretat ca o consecinţă a unui spasm cu ruptură bruscă a unei plăci de aterom într-o arteră coronară, urmată de

ischemie, iar inima, privată de oxigen, a intrat în fibrilaţie ventriculară.

Dar cum a fost pentru el?

„Momentul de groază” apoi „întunericul etern”? A intuit exact asta când a scris *Harp*? Oare el, aşa cum ne spuneam atunci când ceva fusese corect descris sau perceput, „nimerise”? Dar partea cu „întunericul etern”? Nu pomenesc mereu supravieţuitorii experienţelor în pragul morţii despre „lumina albă”? În timp ce scriu, îmi dau seama că această „lumină albă”, prezentată de obicei aberant (dovadă a vieţii de apoi, a puterii divine), este de fapt în concordanţă cu deficitul de oxigen care apare atunci când fluxul sangvin scade la nivelul creierului. „Totul s-a făcut alb”, spun în clipa în care leşină cei a căror tensiune arterială scade brusc. „Toate culorile au pălit”, spun cei care au o hemoragie internă în momentul în care pierderea de sânge atinge nivelul critic.

Acel „altceva” care s-a întâmplat spre finele verii anului respectiv, care trebuie să fi fost 1987, a fost o serie de evenimente care au urmat consultaţiei la medicul din Santa Monica şi comemorarea >)

de pe terenul de tenis din Beverly Hills. O săptămână şi ceva după aceea a făcut o angiogramă. Aceasta arăta o ocluzie de 90% a arterei anterioare descendente stângi (LAD[26]). Angiograma a mai evidenţiat o îngustare de 90%, cu lungime importantă, în artera circumflexă marginală, care e considerată semnificativă, deoarece artera circumflexă marginală irigă acelaşi teritoriu ca artera descendentă anterioară, când aceasta e obturată. „Noi îi zicem văduvitoarea, amice”, i-a spus mai târziu lui John cardiologul lui din New York, despre IAD. La o săptămână sau două după angiogramă (era deja septembrie, dar tot vară în Los Angeles), i-au făcut o angioplastie. După alte două săptămâni, la o ecocardiogramă de efort, rezultatele au fost „spectaculoase”. O altă eco de efort, după şase luni, a confirmat acest succes. Scintigrafiile efectuate de-a

26 Prescurtare pentru artera anterioară descendentă stângă. (N.t.)

lungul anilor următori şi încă o angiogramă în 1991 au fost în aceeaşi notă. Ţin minte că eu şi John aveam viziuni diferite asupra a ceea ce se întâmplase în 1987. Conform viziunii lui, acum avea o condamnare la moarte, suspendată temporar. Spunea adesea după angioplastia din 1987 că acum ştie cum o să moară. În viziunea mea, timingul fusese providenţial, intervenţia a avut succes, problema a fost rezolvată şi mecanismul reparat. Nu ştii cum o să mori mai mult decât ştiu eu sau oricine altcineva, îmi amintesc că i-am zis. Îmi dau seama acum că viziunea lui era mult mai realistă.

Obişnuiam să-i povestesc lui John visele mele, nu ca să le înţeleg, ci ca să scap de ele, să-mi eliberez mintea pentru ziua respectivă. „Nu-mi spune ce-ai visat”, îmi zicea el în fiecare dimineaţă când mă trezeam, dar în cele din urmă mă asculta.

Când el a murit, eu am încetat să mai visez.

La începutul verii am început să visez din nou, prima dată după ce se întâmplase. Din moment ce nu-i mai puteam povesti visele lui John, m-am trezit că mi le analizez singură. Îmi amintesc un pasaj dintr-un roman pe care l-am scris la jumătatea anilor ’90, *The Last Thing He Wanted*:

Evident că nu aveam nevoie de acele ultime şase înregistrări ca să ştim despre ce visa Elena.

Visele Elenei erau despre moarte.

Visele Elenei erau despre îmbătrânire.

Nimeni de aici n-a avut (n-o să aibă) visele Elenei.

Cu toţii ştim asta.

Ideea e că Elena nu ştie.

Ideea e că Elena a rămas, înainte de toate, distantă faţă de sine, un agent clandestin care şi-a separat cu atâta succes operaţiunea, încât nu mai are acces la planul ei.

Am avut revelaţia că eu sunt în situaţia Elenei.

Într-unul dintre vise, agăţ în dulap o curea împletită, după ce se rupe. Aproape o treime din curea se

descompune în mâinile mele. Îi arăt lui John cele două bucăţi. Spun (sau el spune, cine mai ştie în vis) că aceasta era cureaua lui favorită. Decid (din nou, cred că decid, ar fi trebuit să decid, mintea mea pe jumătate trează îmi spune să fac ce trebuie) să-i găsesc o curea împletită la fel.

Altfel spus, decid să repar ce-am stricat, *să-l aduc înapoi*.

Asemănarea acestei curele împletite rupte cu cea pe care am găsit-o în punga de plastic pe care mi-au dat-o de la spitalul New York nu-mi scapă. Nici faptul că încă mă gândesc *Am stricat-o, eu am făcut-o, sunt responsabila*.

În alt vis, eu şi John zburăm spre Honolulu. Mai sunt şi alţii care merg acolo, ne-am adunat la aeroportul Santa Monica. Paramount ne-a aranjat avioanele.

Asistenţii de producţie împart tichetele de îmbarcare. Eu mă îmbarc. Se creează confuzie. Se îmbarcă şi alţii, dar nu-l văd pe John. Îmi fac griji că e vreo problemă cu tichetul lui de îmbarcare. Decid că ar trebui să părăsesc avionul, să-l aştept în maşină. Cât timp aştept în maşină, observ că avioanele decolează, unul după altul. Până la urmă, pe pistă nu mai e nimeni în afară de mine. Primul meu gând în vis este mânios: John s-a îmbarcat într-un avion fără mine. Al doilea transferă mânia: lui Paramount nu i-a păsat îndeajuns de noi încât să ne pună în acelaşi avion.

Ce căuta „Paramount” în acest vis e tema unei alte discuţii, nerelevante.

Gândindu-mă la vis, îmi amintesc de *Tenko*. În *Tenko*, pe măsură ce serialul avansa, prizonierele britanice erau eliberate din lagărul japonez şi se reuneau în Singapore cu soţii lor, întâlnire care nu decurgea de fiecare dată la fel de bine. La un moment dat părea că soţii sunt responsabili pentru suferinţa încarcerării. Se crea o impresie, oarecum iraţională, că fuseseră abandonate. M-am simţit abandonată, lăsată în urmă pe pistă, am fost furioasă că John m-a părăsit? Era posibil să pot fi în acelaşi timp

furioasă şi vinovată?

Ştiu ce răspuns ar da un psihiatru acestei întrebări.

Răspunsul ar avea legătură cu bine cunoscutul mod în care furia atrage vinovăţia şi viceversa.

Nu dezavuez răspunsul, dar pentru mine rămâne mai puţin sugestiv decât imaginea neanalizată, misterul abandonării mele pe pista aeroportului Santa Monica, privind cum avioanele decolează unul după altul.

Cu toţii ştiam asta.

Ideea era că Elena nu ştia.

Mă trezesc în jur de 3: 30 şi găsesc un post TV, MSNBC. Joe Scarborough sau Keith Olbermann discută cu un cuplu, soţ şi soţie, pasageri într-un zbor de la Detroit la Los Angeles, „Northwest 327" (îmi notez asta, ca să-i spun lui John), în care ar fi avut loc o „tentativă teroristă". Se pare că în incident au fost implicaţi paisprezece bărbaţi despre care se spunea că sunt „arabi" şi care, la un moment dat după decolarea din Detroit, au început să se adune lângă toaleta dinspre cabina piloţilor, intrând unul după altul.

Cuplul intervievat povestea că a schimbat semnale cu echipajul.

Avionul a aterizat la Los Angeles., Arabii", toţi paisprezece având „vizele expirate" (detaliul acesta i-a şocat mai tare pe cei de la MSNBC decât pe mine), au fost reţinuţi, apoi eliberaţi. Toată lumea, inclusiv cuplul de pe ecran, şi-a văzut de treburi. Aşadar, n-a fost un „atac terorist", ceea ce a dus la calificarea incidentului ca „tentativă teroristă".

În vis am nevoie să discut despre asta cu John.

Sau nici măcar n-a fost un vis?

Cine e regizorul viselor, i-ar păsa?

Doar prin vis ori scris puteam să aflu ce gândeam?

Când ziua s-a lungit, prin iunie, mi-am impus să cinez în sufragerie, unde era lumină. După moartea lui John am început să mănânc singură în bucătărie (sufrageria era prea mare, iar el murise la masa din living), dar când s-au

instalat amurgurile prelungite, am avut puternica senzaţie că el ar fi vrut să văd lumina aceasta. Când amurgurile au început să se scurteze, m-am mutat înapoi în bucătărie. Am început să petrec mai multe seri singură, acasă. Lucram, aş spune. De pe la începutul lui august am început de fapt să lucrez, să încerc să lucrez, dar îmi doream în continuare să nu ies, să nu fiu expusă. Într-o noapte m-am trezit că iau din bufet nu una dintre farfuriile pe care le folosesc în mod obişnuit, ci o farfurie uzată Spode, dintr-un set în mare parte spart sau ciobit, cu un model care nu se mai face, „Wickerdale”. Fusese un set de farfurii crem cu o ghirlandă de trandafiri mici şi flori albastre, cu frunze ecru, pe care John l-a primit de la mama lui pentru apartamentul pe care îl închiriase pe Strada East 73rd înainte să ne căsătorim. Mama lui John era moartă. John era mort. Iar eu tot mai aveam, din setul „Wickerdale” de la Spode, patru farfurii pentru cină, cinci farfurii de salată, trei farfurioare de unt, o ceaşcă şi nouă farfurioare de cafea. Am ajuns să prefer farfuriile acestea altora. Până la finalul verii am folosit maşina de spălat vase încărcată doar pe sfert, ca să fiu sigură că măcar una dintre cele patru farfurii „Wickerdale” pentru cină ar fi curată, la nevoie.

La un moment dat în timpul verii, mi-am dat seama că nu am nicio scrisoare de la John, nici măcar una. Pentru că rareori am fost departe unul de celălalt. Poate o săptămână sau două sau trei din când în când, dacă vreunul dintre noi avea un articol de făcut. A fost o lună în 1975 când eu am predat la Berkeley în timpul săptămânii şi zburam acasă la Los Angeles cu PSA în fiecare weekend. Au mai fost câteva săptămâni în 1988 când John a fost în Irlanda, documentându-se pentru *Harp*, iar eu în California, scriind articole despre alegerile primare prezidenţiale. În astfel de ocazii vorbeam la telefon de câteva ori pe zi. Consideram facturile de telefon scumpe ca parte a înţelegerii noastre, la fel cum făceam şi cu facturile scumpe pentru hoteluri, care ne permiteau să o luăm pe

Quintana de la şcoală şi să ne ducem undeva unde amândoi lucram în >)

acelaşi timp, în acelaşi apartament. Ce aveam în loc de scrisori era un suvenir dintr-un astfel de apartament de hotel: un ceas deşteptător negru şi subţire cât o napolitană, pe care mi l-a dat de un Crăciun în Honolulu, când rescriam rapid scenariul unui film care nu s-a mai făcut niciodată. Era unul dintre multele Crăciunuri în care ne dăruiam nu „cadouri", ci mici obiecte utilitare ca să le punem sub brad. Acest ceas deşteptător n-a mai funcţionat cam cu un an înainte de moartea lui, n-a putut fi reparat şi, după ce John a murit, n-a mai putut fi aruncat. Nici măcar n-am fost în stare să-l mut de pe noptiera de lângă patul meu. Mai aveam un set de pixuri colorate Buffalo, primite la acelaşi Crăciun, în acelaşi spirit. Am făcut multe desene cu palmieri de acel Crăciun, palmieri mişcându-se în bătaia vântului, palmieri din care cad frunze, palmieri îndoiţi de furtunile *kona* de decembrie. Pixurile colorate Buffalo s-au uscat de mult, dar, din nou, nici pe astea n-am putut să le arunc.

Îmi amintesc că într-un ajun de Anul Nou în Honolulu am avut o senzaţie de fericire atât de profundă, încât nu am vrut să merg la culcare. Comandaserăm la room service mahi-mahi cu salată Manoa şi sos vinegretă pentru toţi trei. Am încercat să creăm o atmosferă festivă punând ghirlande de orhidee pe imprimantele şi computerele pe care le foloseam ca să rescriem scenariul. Am găsit lumânări şi le-am aprins, apoi am pus casetele pe care Quintana le împachetase ca să le aşeze sub brad. John citea în pat şi pe la 11: 30 a adormit. Quintana a coborât să vadă ce se mai întâmplă. îl vedeam pe John dormind. Ştiam că Quintana era în siguranţă, coborâse să vadă ce mai e prin hotel (uneori singură, uneori cu Susan Traylor, care venea împreună cu Quintana când lucram în Honolulu) de când avea şase sau şapte ani. Am stat pe balconul dinspre terenul de golf al clubului Waialae şi am terminat sticla de vin pe care o începuserăm la cină privind focurile de

artificii care împânzeau tot Honolulu.

Îmi aduc aminte de ultimul cadou de la John. De ziua mea, pe 5 decembrie 2003. Începuse să ningă în New York pe la 10: 00 dimineaţa şi până seara se aşezase un strat de vreo 18 centimetri, cu o prognoză de încă 15 centimetri. Îmi amintesc cum cădea zăpada de pe acoperişul catedralei St. James de peste stradă. Am anulat planul de a ne întâlni la restaurant cu Quintana şi Gerry. Înainte de cină, John a stat lângă şemineul din living şi mi-a citit cu voce tare. Cartea din care îmi citea era unul dintre romanele mele, *A Book of Common Prayer*, care se întâmpla să fie în living pentru că el o recitea ca să vadă cum funcţiona ceva tehnic. Pasajul pe care îl citea tare era cel în care soţul lui Charlotte Douglas, Leonard, o vizitează pe povestitoare, Grace Strasser-Mendana, şi îi spune că ceea ce se întâmplă în ţara condusă de familia ei nu se va sfârşi cu bine. Pasajul e complicat (acesta era, de fapt, pasajul pe care John intenţiona să-l recitească pentru a-şi da seama cum funcţiona din punct de vedere tehnic), spart de altă acţiune şi solicitând cititorul să extragă din subtext ceea ce îşi spun Leonard Douglas şi Grace Strasser-Mendana. „Fir-ar să fie”, a zis John închizând cartea. „Să nu-mi mai spui niciodată că tu nu poţi să scrii. Asta e cadoul meu pentru aniversarea ta”.

Îmi amintesc că mi-au dat lacrimile.

Le simt acum.

Retrospectiv, asta a fost prevestirea mea, mesajul meu, zăpada timpurie, cadoul de aniversare pe care nu mi-l putea da nimeni altcineva.

Mai avea douăzeci şi cinci de nopţi de trăit.

Cândva în timpul verii am început să mă simt fragilă, instabilă. O sanda mi s-a prins în pavaj şi am alergat câţiva paşi ca să evit căderea. Dacă n-aş fi făcut-o? Dacă aş fi căzut? Ce mi-aş fi rupt, cine ar fi văzut sângele curgându-mi pe picior, cine mi-ar fi chemat un taxi, cine ar fi stat cu mine la urgenţe? Cine ar fi stat cu mine după ce aş fi ajuns acasă?

N-am mai purtat sandale. Mi-am cumpărat două perechi de sneakers Puma şi doar pe acelea le-am purtat.

Am început să las luminile aprinse noaptea. Dacă era întuneric în casă, nu puteam să mă trezesc şi să notez ceva, să caut o carte sau să mă asigur că am închis cuptorul. Dacă era întuneric în casă, aş fi zăcut imobilizată, având tot felul de viziuni ale pericolelor casnice, cărţi care ar putea cădea din raft lovindu-mă în cap, covorul din hol care mi-ar putea aluneca sub picioare, apa din cuva maşinii de spălat inundând bucătăria în întuneric, ca să se electrocuteze persoana care ar aprinde lumina să verifice cuptorul. Mi-am dat seama că acestea sunt mai mult decât precauţii extreme într-o după-amiază, când un cunoscut, un tânăr scriitor, a venit să mă roage dacă ar putea să scrie câteva vorbe despre mine. M-am auzit răspunzându-i, prea repede, că nu s-ar putea scrie despre mine. Nu eram în formă să se scrie despre mine. M-am auzit subliniind răspunsul, luptându-mă să-mi regăsesc echilibrul, evitând căderea.

M-am gândit la asta mai târziu.

Am ajuns la concluzia că deocamdată nu aş avea încredere că pot prezenta o figură coerentă în faţa lumii.

Câteva zile mai târziu, adunam nişte exemplare ale revistei *Daedalus* care zăceau împrăştiate prin casă. Adunatul revistelor părea în acel moment maximum de ordine pe care o puteam face în viaţa mea. Grijulie să nu împing limitele prea departe, am deschis una dintre revistele *Daedalus*. Era o povestire de Roxana Robinson, numită „Orbul”. În această povestire, un bărbat conduce noaptea, prin ploaie, ca să susţină o conferinţă. Cititorul remarcă semnele pericolului: bărbatul nu-şi poate aminti imediat tema conferinţei, se duce cu mica lui maşină închiriată prea aproape de un SUV pe banda de viteză; este pomenită o persoană, Juliet, căreia i s-a întâmplat ceva tulburător. Treptat aflăm că Juliet era fiica bărbatului şi, în prima noapte singură acasă – după ce fusese suspendată de la colegiu, dusă la dezintoxicare şi se

recuperase câteva săptămâni cu părinţii şi sora la ţară –, luase atât de multă cocaină încât îi explodase o arteră cranianăşi murise.

Unul dintre multele niveluri la care această povestire m-a tulburat (cel mai evident fiind artera explodată în capul copilului) era acesta: tatăl era redus la fragilitate, instabilitate. Tatăl sunt eu.

De fapt, o cunosc puţin pe Roxana Robinson. Mă gândesc s-o sun. Ea ştie ceva ce eu abia încep să învăţ. Dar un apel ar fi neobişnuit, intruziv: am întâlnit-o o singură dată, la un cocktail dat pe un acoperiş. În loc de asta, mă gândesc la oameni care au pierdut un soţ sau un copil. Mă gândesc mai ales la cum arătau când i-am întâlnit din întâmplare – pe stradă, să zicem, sau intrând într-o încăpere – în timpul primului an sau cam aşa ceva, după ce au suferit pierderea. Ce m-a izbit de fiecare dată a fost cât de expuşi păreau, cât de sfâşiaţi.

Cât de fragili, înţeleg acum.

Cât de nesiguri.

Deschid o altă revistă *Daedalus*, dedicată conceptului de „fericire”. Unul dintre articolele despre fericire, semnat de

Robert Biswas-Diener de la Universitatea Oregon şi Ed Diener şi Maya Tamir de la Universitatea Illinois din Champaign-Urbana, notează că, deşi „cercetările au arătat că oamenii se pot adapta la o întreagă serie de evenimente bune sau rele în mai puţin de două luni”, totuşi rămân „unele evenimente la care oamenii se adaptează mai greu sau deloc”. Şomajul este unul dintre ele., Am mai descoperit”, adaugă autorii, „că unei persoane văduve obişnuite îi ia mulţi ani pentru a-şi recăpăta nivelul de satisfacţie în viaţă avut anterior pierderii perechii sale”.

Eram „văduva obişnuită”? Care a fost, de fapt „nivelul de satisfacţie în viaţă anterior”?

Merg la un medic, un consult de rutină. Mă întreabă cum mă simt. Aceasta n-ar trebui să fie, într-un cabinet medical, o întrebare neaşteptată. Cu toate astea, mă

trezesc deodată plângând. Medicul e un prieten. Eu şi John am fost la nunta lui. S-a căsătorit cu fiica unor prieteni care locuiau vizavi de noi, în Brentwood Park. Ceremonia s-a ţinut sub copacul lor de jacaranda. În primele zile după moartea lui John, doctorul acesta a venit acasă. Când Quintana a stat la Beth Israel North, el a mers cu mine într-o duminică după-amiaza ca să vorbească cu medicii din secţie. Când Quintana a stat la Columbia Presbyterian, spitalul la care lucra el, deşi nu-i era pacientă, se oprea să o vadă în fiecare seară. Când Quintana a stat la UCLA şi s-a întâmplat ca el să fie în California, şi-a rezervat o după-amiază ca să vină la neurologie şi să discute cu medicii de acolo. A stat de vorbă cu ei, apoi cu cei de la neuro de la Columbia şi pe urmă mi-a explicat mie totul. A fost bun, m-a ajutat, m-a încurajat, un prieten adevărat. În schimb, eu îi plângeam în cabinet pentru că m-a întrebat cum mă simt.

„Nu pot să văd pozitivul în asta”, m-am auzit spunând ca un soi de explicaţie.

Mai târziu mi-a zis că, dacă ar fi fost John în cabinet, i s-ar fi părut amuzant, aşa cum i s-a părut şi lui. „Desigur că ştiam ce vrei să spui, John ar fi ştiut şi el, ai vrut să zici că nu vezi lumina de la capătul tunelului”.

Am fost de acord, deşi de fapt nu era cazul.

Am vrut să spun exact aşa: nu puteam să văd pozitivul în asta.

Gândindu-mă la diferenţa dintre cele două enunţuri, mi-am dat seama că aveam impresia despre mine că sunt o persoană care caută şi găseşte pozitivul în orice situaţie. Am crezut în logica melodiilor populare. Am căutat norii tiviţi cu argintiu, adică speranţa[27]. Am mers înainte pe furtună[28]. Îmi dau seama acum că acelea nici măcar nu au fost cântecele generaţiei mele. Erau cântecele şi logica

27 Aluzie la un cântec interpretat de Judy Garland în 1945 — Look for the silver lining. Expresie folosită în limbaj colocvial pentru a sugera că există o parte luminoasă în fiecare problemă, tot la fel cum fiecare nor întunecat de ploaie are o linie, o margine argintie strălucitoare. (N.t.)

28 Aluzie la cântecul You ll Never Walk Alone din Carousel, un spectacol celebru în 1945. (N.t.)

generaţiei precedente sau a celei dinaintea ei. Melodia generaţiei mele a fost cântată de Les Paul şi Mary Ford, *How High the Moon*, cu o logică întru totul diferită. Mi-am mai dat seama, nu un gând original, dar o noutate pentru mine, că logica acelor cântece vechi era bazată pe autocompătimire. Cântăreaţa melodiei despre căutarea speranţei crede că norii tiviţi cu argintiu îi ies în cale. Iar cine interpreta melodia despre mersul prin furtună presupunea că altfel furtuna o va doborî.

Îmi tot spun că am fost norocoasă toată viaţa. Ideea, cum văd eu lucrurile, era că asta nu-mi dă dreptul acum să mă gândesc la mine ca fiind ghinionistă.

Asta ar putea trece drept o delimitare de chestiunea autocompătimirii.

Chiar şi eu am crezut-o.

Doar că mai târziu am început să mă întreb: mai exact ce avea de-a face „norocul”? Gândindu-mă la asta, n-am putut să identific în istoria mea nici măcar o situaţie în care să fi»

avut cu adevărat „noroc”. („Am avut noroc”, i-am zis odată unei doctoriţe după ce un test a arătat o problemă rezolvabilă, care ar fi devenit, netratată, mai puţin rezolvabilă. „Nu i-aş spune noroc”, a răspuns ea, „i-aş spune strategie”.) Nici n-am crezut că „ghinionul” l-a ucis pe John şi a doborât-o pe Quintana. Demult, când încă mai era la Şcoala de Fete Westlake, Quintana a pomenit despre ceea ce părea să considere a fi distribuţia inegală a veştilor proaste. În clasa a noua, când s-a întors dintr-o tabără în Yosemite, a aflat că unchiul Stephen se sinucisese. În clasa a unsprezecea a fost trezită din somn pe când se afla la Susan, la ora 6: 30 dimineaţa, ca să afle că Dominique fusese asasinată. „Cei mai mulţi pe care îi ştiu la Westlake nu cunosc pe nimeni care să fi murit”, a spus ea, „iar eu, de când sunt acolo, am avut deja o sinucidere şi un asasinat în familie”.

„Se compensează până la urmă”, a zis John, un

răspuns care pe mine m-a derutat (ce însemna, n-a putut mai mult de-atât?), dar a părut că ea e mulţumită de el.

După câţiva ani, după ce părinţii lui Susan s-au prăpădit la un an sau doi unul de celălalt, Susan m-a întrebat dacă-mi aduc aminte când i-a zis John Quintanei că se compensează până la urmă. Am zis că-mi amintesc.

A avut dreptate", a zis Susan. „S-a compensât".

Îmi amintesc că m-a şocat. Nu mi-am dat seama că John s-a referit la faptul că veştile rele ajung, în cele din urmă, la fiecare dintre noi. Fie Susan sau Quintana a înţeles sigur greşit. I-am explicat lui Susan că John a vrut să spună ceva total diferit: că oamenii care primesc veşti proaste vor primi, în cele din urmă, un număr egal de veşti bune.

„N-am vrut să spun deloc asta", a zis John.

„Am ştiut ce-a vrut să zică", a adăugat Susan. N-am înţeles eu nimic?

Să contemplăm chestiunea „norocului".

Nu numai că n-am crezut că „ghinionul" l-a ucis pe John şi a doborât-o pe Quintana, de fapt am crezut chiar opusul: am crezut că ar fi trebuit să fiu capabilă să evit tot ce s-a întâmplat. Numai după ce am avut visul cu mine părăsită pe pista aeroportului Santa Monica m-am gândit că aş putea să nu mă consider responsabilă. Îi consideram pe John şi Quintana responsabili, o diferenţă importantă, dar nu una care să mă ducă acolo unde aveam nevoie să fiu. *O dată în viaţă cedează* şi *tu*.

La câteva luni după moartea lui John, spre finele iernii lui 2004, după Beth Israel şi Presbyterian, dar înainte de UCLA, Robert Silvers de la *The New York Review of Books* m-a întrebat dacă vreau să includă numele meu pe lista de acreditări pentru convenţiile de vară ale democraţilor şi republicanilor. Am verificat datele: final de iulie la Boston pentru convenţia Democrată, în săptămâna dinaintea Zilei Muncii la New York, pentru convenţia Republicană. Am spus da. La vremea aceea părea un mod de a mă dedica unei vieţi normale fără a fi

nevoită, de fapt, să o duc încă un anotimp sau două, până ce a venit primăvara, apoi vara şi toamna erau aproape.

Primăvara a venit şi-a trecut, în cea mai mare parte la UCLA.

La jumătatea lui iulie, Quintana a fost externată de la Institutul Rusk.

Zece zile mai târziu m-am dus la Boston, la convenţia democraţilor. N-am anticipat că noua mea fragilitate va ajunge şi la Boston, un oraş golit, credeam eu, de potenţiale asocieri înşelătoare. Am fost la Boston cu Quintana doar o dată, într-un turneu de promovare a unei cărţi. Am stat la Ritz. Locul ei favorit din acel turneu a fost Dallas. Pe Boston l-a găsit „prea alb”. „Vrei să spui că n-ai văzut prea mulţi oameni de culoare în Boston”, i-a zis mama lui Susan Traylor când Quintana s-a întors în Malibu şi a povestit despre călătorie. „Nu”, a replicat ea, „vreau să spun că n-are culoare”. Ultimele dăţi când a trebuit să merg la Boston am fost singură, de fiecare dată aranjând lucrurile astfel încât să mă întorc cu ultimul zbor al zilei. Singura dată când am fost aici cu John a fost pentru o previzionare la *True Confessions* şi tot ce ţin minte este că am prânzit la Ritz, ne-am dus pe jos până la Brooks Brothers ca să luăm o cămaşă pentru John şi am auzit, după proiecţia filmului şi evaluarea reacţiilor la el, această estimare descurajantă a potenţialului său comercial: *True Confessions* ar putea să placă binişor unui public format din adulţi care au mai mult de şaisprezece ani de educaţie, conform cercetării de piaţă.

N-o să stau la Ritz.

N-o să fie nevoie să merg la Brooks Brothers.

Or să fie analişti ai pieţei, dar veştile lor proaste nu mi se vor adresa.

N-am înţeles că e încă loc de greşeală până ce nu m-am trezit în lacrimi, la deschiderea convenţiei, care a avut loc la Centrul Fleet. Prima zi a convenţiei democraţilor era 26 iulie 2004. Ziua căsătoriei Quintanei fusese 26 iulie 2003. Detaliile m-au copleşit, chiar când am stat la coadă

la controlul de securitate, când mi-am luat comunicatele din centrul de presă, când mi-am găsit locul şi m-am ridicat pentru imnul naţional, chiar şi când mi-am cumpărat un hamburger de la McDonald's-ul din Fleet Center şi l-am mâncat pe ultima treaptă a unei scări blocate. Expresia care nu-mi dădea pace era „în altă lume". Quintana stând să i se împletească părul, în livingul inundat de razele soarelui. John întrebându-mă pe care dintre cele două cravate o prefer. Deschizând cutiile cu flori pe iarba din faţa catedralei şi scuturând picăturile de apă de pe ghirlandele de orhidee. Discursul ţinut de Johnînainte ca Quintana să taie tortul. Bucuria cu care el a trăit ziua aceea şi petrecerea şi fericirea ei evidentă. „Mai mult decât înc-o zi", i-a şoptit, înainte să o conducă spre altar.

„Mai mult decât înc-o zi", i-a şoptit în fiecare dintre cele cinci zile şi nopţi în care a văzut-o la terapia intensivă de la Beth Israel North.

„Mai mult decât înc-o zi", i-am şoptit şi eu, în absenţa lui, în zilele şi nopţile ce-au urmat.

Aşa cum îmi ziceai tu mereu, a spus ea, stând în rochia de doliu la catedrala St. John the Divine, în ziua slujbei de înmormântare.

Ţin minte că devenisem obsedată de ideea copleşitoare că trebuie să ies imediat din Fleet Center. Rareori am trăit senzaţia de panică, dar ce mi se întâmpla atunci era în mod evident panică. Îmi amintesc că m-am străduit să mă calmez încercând să privesc totul ca pe un film de Hitchcock, în care fiecare cadru este planificat să îngrozească, dar până la urmă, este artificial, un joc. Secţiunea din sală unde stăteam eu era aproape de locul de unde se eliberau baloanele. Vedeam siluete mişcându-se pe platformele de sus. Dintr-o aerisire de lângă una dintre boxele plasate la înălţime ieşea fum sau abur. După ce am ţâşnit din scaunul meu, coridoarele, brusc golite, păreau a duce nicăieri, pereţii se strâmbau şi se curbau în faţa mea (trebuie c-am văzut în jur scene din filmul *Spellbound* al lui

Hitchcock). Scările erau impracticabile. Lifturile nu veneau la apăsarea butonului. Odată ajunsă la parter, am văzut trenurile navetiştilor acum goale, încremenite, dincolo de peretele securizat de sticlă (din nou, strâmbat şi curbat pe măsură ce mă apropiam de el) dinspre liniile gării de nord.

Am ieşit din Fleet Center.

Am urmărit la televizor, din camera mea de la Parker House, finalul şedinţei din ziua aceea. Mi s-a părut c-am avut o senzaţie de *déjà vu* când am intrat, cu o zi înainte, în camera aceasta, pe care am ignorat-o. Abia acum, în timp ce urmăream C-Span şi ascultam cum porneşte şi se opreşte aerul condiţionat după un program doar de el ştiut, mi-am amintit: am stat într-o cameră exact ca asta pentru câteva nopţi, în timpul studiilor la Berkeley. Fusesem la New York pentru o campanie în colegii a revistei *Mademoiselle* (programul „Guest Editor", pomenit şi de

Sylvia Plath în *Clopotul de sticla*) şi mă întorceam în California via Boston şi Québec, un itinerar „educaţional" aranjat, în retrospectiva reverie, de mama mea. Aerul condiţionat pornea şi se oprea de capul lui chiar şi în 1955. Ţin minte că dormeam până după-amiaza, nefericită, apoi luam metroul până la Cambridge, pe unde probabil că mă plimbam fără ţintă şi apoi luam metroul înapoi.

Aceste rămăşiţe din 1955 veneau spre mine într-o formă atât de fragmentată (sau „măruntă" ori chiar „năclăită"), încât aveam probleme în a le reţine (ce am făcut în Cambridge, ce aş fi putut face în Cambridge?), dar am încercat, câtă vreme mă gândeam la vara lui 1955, nu mă mai gândeam la John sau Quintana.

În vara lui 1955 am luat un tren de la New York la Boston.

În vara lui 1955 am luat alt tren de la Boston la Québec. Am stat într-o cameră la Château Frontenac, o cameră a cărei baie nu avea cadă.

Oare mamele încearcă mereu să insiste ca fiicele lor

să parcurgă itinerarele la care ele au visat demult?

Eu asta am făcut?

Nu funcţiona.

Am încercat să mă duc şi mai departe în trecut, mai devreme de 1955, în Sacramento, la dansurile din liceu, în perioada Crăciunului. Părea sigur. M-am gândit la cum dansam, apropiaţi. M-am gândit la locurile de lângă râu unde ne duceam după dans. M-am gândit la ceaţa de pe drumul spre casă.

Am adormit concentrându-mă asupra ceţii.

M-am trezit la 4: 00 A.M. Treaba cu ceaţa de pe drum era că nu puteai să vezi banda albă de separare a sensurilor, trebuia să meargă cineva în faţă, ca să-l ghideze pe şofer. Din nefericire, într-un alt loc din viaţa mea ceaţa a fost la fel de groasă încât a trebuit să merg înaintea maşinii.

Casa de pe peninsula Palos Verdes.

Cea în care am adus-o pe Quintana când avea trei zile.

Când vii dinspre autostrada Harbor prin San Pedro şi pe strada de deasupra mării, te loveşti de ceaţă. Te (eu) dai jos din maşină ca să mergi pe banda albă.

Şoferul maşinii era John.

N-am riscat să aştept ca panica să apară. Am luat un taxi până la aeroportul Logan. Am evitat să mă uit în jur, când am luat o cafea la franciza Starbucks din faţa porţii de îmbarcare a companiei Delta, la ghirlandele decorative în roşu, alb şi albastru, probabil concepute pentru a sublinia festiv „convenţia”, sugerându-mi în loc strălucirea dezolantă a Crăciunului la tropice. *Mele Kalikimaka*. Crăciun fericit în Hawaiiană. Micul ceas deşteptător negru pe care nu l-am putut arunca. Pixurile uscate Buffalo pe care nu le-am putut arunca. În zborul spre aeroportul LaGuardia ţin minte că m-am gândit că din avioane am văzut cele mai frumoase lucruri din viaţa mea. Felul în care se dezvăluie vestul american. Felul imperceptibil în care, într-un zbor polar de-a curmezişul Arcticii, insulele

marine lasă loc lacurilor şi uscatului. Marea dintre Grecia şi Cipru, la orele dimineţii. Alpii în drum spre Milano. Am văzut toate acestea cu John.

Cum aş putea să mă întorc la Paris fără el, cum aş putea să mă întorc la Milano, Honolulu, Bogotá?

N-am putut să mă duc nici până la Boston.

Cam cu o săptămână înainte de convenţia democrată, Dennis Overbye de la *The New York Times* a scris un articol despre Stephen W. Hawking. Conform ziarului, la o conferinţă în Dublin, dr. Hawking a spus că s-a înşelat cu treizeci de ani în urmă, când a susţinut că informaţia înghiţită de o gaură neagră nu mai poate fi recuperată vreodată. Această schimbare de viziune era „de mare impact pentru ştiinţă", conform *Times*, „pentru că dacă dr. Hawking a avut dreptate, ar fi încălcat o ipoteză fundamentală a fizicii moderne: că este întotdeauna posibil să te întorci în timp, să derulezi proverbialul film şi să reconstitui ce s-a întâmplat în să zicem, coliziunea a doua maşini sau colapsul unei stele moarte într-o gaură neagră".

Am decupat articolul şi l-am luat cu mine la Boston.

Era ceva în articolul acela care îmi sugera urgenţă, dar nu am ştiut ce decât o lună mai târziu, în prima după-amiază a convenţiei republicane, în Madison Square Garden. Eram în liftul turnului C. Ultima dată când am fost într-un lift la Garden eram cu John, în noiembrie, în seara dinaintea plecării la Paris. Ne-am dus cu David şi Jean Halberstam la meciul Lakers – Knicks. David luase bilete cu ajutorul unui oficial NBA, David Stern. Lakers a câştigat. Ploaia curăţase geamul de sub lift. „E cu noroc, e de bine, un mod excelent de a începe călătoria", mi-l amintesc pe John spunând. Nu se referea la locurile bune, nici la victoria echipei Lakers, nici la ploaie, se referea la faptul că făceam ceva ce nu intra în rutina noastră, care devenise un subiect de discuţie între noi. Nu ne distrăm deloc, îmi spusese recent. I-aş fi dat câteva exemple (nu facem asta, n-am făcut ailaltă), dar ştiam ce vrea să spună. Se referea la a face lucruri nu pentru că era de aşteptat să

le facem sau pentru că le făcuserăm întotdeauna, ci pentru că voim să le facem. Se referea la dorinţă. Se referea la viaţă.

Călătoria aceea la Paris a fost cea pentru care ne certaserăm.

Călătoria aceea la Paris era cea despre care spusese că trebuie să o facă, altfel nu va mai vedea niciodată Parisul.

Eu eram tot în liftul Turnului C.

Un alt vortex mi s-a devoalat.

Ultima oară când am scris despre o convenţie în Madison Square Garden a fost în 1992, la convenţia democrată.

John mă aştepta până ajungeam acasă pe la 11: 00 sau aşa ceva, ca să cinăm împreună. În acele nopţi toride de iulie ne duceam pe jos până la Coco Pazzo şi comandam o salată şi o porţie de paste pe care le împărţeam, la una dintre mesele nerezervate din bar. Nu cred că am discutat vreodată despre convenţie în timpul acelor cine târzii. În după-amiaza duminicii dinaintea convenţiei l-am convins să meargă cu mine în centru la un eveniment Louis Farrakhan care nu s-a mai materializat, iar între improvizaţia din program şi plimbarea din strada 125th înapoi spre casă, toleranţa lui pentru convenţia democrată din 1992 s-a cam epuizat.

Totuşi.

M-a aşteptat în fiecare seară ca să cinăm împreună.

M-am gândit la toate acestea în liftul Turnului C şi deodată am avut revelaţia: am petrecut un minut sau două în acest lift gândindu-mă la seara de noiembrie din 2003, înainte de plecarea la Paris, şi la acele nopţi de iulie din 1992, când cinam târziu la Coco Pazzo, şi la după-amiaza în care am stat pe strada 125th Street aşteptând evenimentul Louis Farrakhan care n-a mai avut loc. Am stat în acest lift gândindu-mă la toate acele zile fără să-mi treacă prin cap măcar o dată că aş fi putut să le schimb cursul. Am realizat că din ultima dimineaţă a anului 2003,

dimineaţa de după moartea lui John, am încercat să dau timpul înapoi, să derulez filmul.

Acum era 30 august 2004, opt luni mai târziu, şi încă făceam asta.

Diferenţa era că în toate aceste opt luni am încercat să substitui rola cu una alternativă. Acum încercam doar să reconstitui coliziunea, colapsul stelei moarte.

Am spus că am ştiut la ce se referea John când zicea că nu ne distrăm deloc.

Ce voia el să spună avea legătură cu Joe şi Gertrude Black, un cuplu pe care l-am cunoscut în Indonezia în decembrie 1980. Noi eram acolo într-o călătorie USIA[29], susţinând conferinţe şi având întâlniri cu scriitori indonezieni şi personalităţi din mediul academic. Familia Black a apărut într-o dimineaţă în sala de curs de la Universitatea Gadjah Mada din Jogjakarta: un cuplu american care aparent se simţea ca acasă în mediul îndepărtat şi în multe privinţe străin din centrul tropical al insulei Java, cu feţele relaxate şi izbitor de luminoase. „Teoriile critice ale domnului I.A. Richards”, ţin minte că m-a întrebat un student în acea dimineaţă. „Ce teorii?” Joe Black avea în jur de cincizeci şi ceva de ani, Gertrude era un pic mai tânără, dar presupun că avea tot peste cincizeci de ani şi ea. El ieşise la pensie de la Fundaţia Rockefeller şi venise la Jogjakarta ca să predea ştiinţe politice la Gadjah Mada. Crescuse în Utah. În tinereţe făcuse figuraţie în filmul lui John Ford, *Fort Apache*. El şi Gertrude aveau patru copii, unul dintre ei fiind, după cum s-au exprimat ei, lovit rău de anii 1960. Am vorbit cu ei doar de două ori, o dată la Gadjah Mada şi a doua zi, la aeroport, când au venit să-şi ia la revedere, dar fiecare dintre aceste discuţii a fost neaşteptat de deschisă, ca şi când am fi fost cu toţii naufragiaţi pe o insulă. De-a lungul anilor, John i-a pomenit frecvent pe Joe şi Gertrude Black, de fiecare dată ca exemplu a ceea ce credea el că este un

29 United States Information Agency, care a funcționat în perioada 1900-1994 ca diseminator de programe proamericane. (N.t.)

bun american. Ei reprezentau ceva personal pentru el. Erau modele pentru viaţa pe care poate şi-ar fi dorit-o pentru noi. Pentru că a vorbit despre ei iarăşi cu câteva zile înainte să moară, le-am căutat numele în computerul lui. Le-am găsit într-un fişier denumit „AAA Gânduri diverse”, unul dintre fişierele cu note pentru cartea pe care încerca să o înceapă. Nota de sub numele lor era criptică: „Joe şi Gertrude Black: Conceptul de a fi în slujba cuiva”.

Ştiam la ce s-a referit cu asta.

El voia să fie Joe şi Gertrude Black. Şi eu am vrut. Noi n-am reuşit., A se duce pe apa sâmbetei” era o definiţie în rebusul din acea dimineaţă. Cuvântul definiţie avea şase litere, „risipă”. Asta am făcut noi? Asta a crezut el că am făcut noi?

De ce nu l-am ascultat când a zis că nu ne mai distrăm deloc?

De ce nu m-am mutat ca să ne schimbăm viaţa?

Conform datei fişierului denumit „AAA Gânduri diverse”, a fost modificat ultima oară la ora 1: 08 P.M. pe 30 decembrie 2003, în ziua morţii lui, la şase minute după ce am salvat documentul care se încheia cu întrebarea *cum se transformă gripa în infecţie generalizată*. El trebuie să fi fost în biroul lui, eu într-al meu. Nu pot opri cursul gândurilor. Ar fi trebuit să fim împreună. Nu neapărat într-o sală de curs din centrul Javei (nu am o imagine îndeajuns de amăgitoare a vreunuia dintre noi ca să văd acest scenariu intact), dar împreună. Fişierul denumit „AAA Gânduri diverse” avea optzeci de pagini. Ce a adăugat sau modificat şi a salvat la 1: 08 P.M. în acea zi n-am de unde să ştiu.

Doliul se dovedeşte a fi un loc pe care îl cunoaştem doar atunci când ajungem la el. Anticipăm (ştim) că o persoană dragă nouă poate muri, dar nu putem vedea mai departe de cele câteva zile sau săptămâni care urmează acestei morţi imaginate. Chiar interpretăm greşit natura

acestor câteva zile sau săptămâni. Ne aşteptăm la un şoc, dacă moartea se produce subit. Nu ne aşteptăm ca acest şoc să ne oblitereze, să ne disloce atât trupul cât şi mintea. Ne-am putea aştepta să fim inconsolabili, nebuni de durere, apatici. Nu ne aşteptăm să înnebunim de-a binelea, noi, clienţii care se ţin tare şi care cred că partenerii li se vor întoarce şi vor avea nevoie de pantofi. În versiunea doliului imaginată de noi, protagonistul se va „vindeca”. Va triumfa un soi de evoluţie. Cele mai rele zile vor fi primele. Ne imaginăm că momentul care ne va încerca cel mai puternic va fi înmormântarea, după care, ipotetic, vindecarea ar putea avea loc. Când anticipăm înmormântarea, ne întrebăm dacă vom eşua să „o scoatem la capăt”, dacă o să fim la înălţimea aşteptărilor, dacă o să arătăm „puterea” care ajunge să fie menţionată invariabil ca răspuns corect în faţa morţii. Vom anticipa nevoia de a ne întări pentru acel moment: o să fiu în stare să salut oamenii, o să pot pleca de-acolo, o să fiu capabil măcar să mă îmbrac în ziua aceea? N-avem cum să ştim că n-o să fie deloc vorba despre asta. N-avem cum să ştim că înmormântarea în sine va fi anodină, un fel de regresie narcotică în care ne înfăşurăm în grija celorlalţi, în solemnitatea şi simbolistica evenimentului. Nu putem şti dinainte nici despre faptul nesfârşitei absenţe care urmează (şi aici stă esenţa deosebirii între doliul imaginat de noi şi cel real), golul, opusul extrem al sensului, succesiunea inexorabilă de momente în timpul cărora ne vom confrunta cu experienţa zădărniciei înseşi.

În copilărie m-am gândit destul de mult la lipsa de sens, care părea, la vremea aceea, cea mai proeminentă problemă la orizont. După câţiva ani de eşecuri în a găsi sensul în cel mai frecvent recomandate surse, am aflat că l-aş putea găsi în geologie, aşa că asta am şi făcut. Am obţinut în schimb şi identificarea sensului în litania episcopaliană, mai ales în cuvintele *cum a fost la începuturi, este acum şi mereu va fi, lume jara sfârşit* pe care le-am interpretat ca pe o descriere literală a

constantei schimbări a pământului, nesfârşita eroziune a ţărmurilor şi munţilor, inexorabila schimbare a structurilor geologice care ar putea crea iute munţi şi insule, pe care foarte uşor le-ar putea distruge. Am găsit cutremurele, chiar în timpul lor, profund satisfăcătoare, dovezi clare ale planului în acţiune. Că planul acesta putea distruge opera umană ar putea fi un regret personal, dar a rămas, în tabloul cuprinzător pe care am ajuns să-l văd, o chestiune de indiferenţă necontenită. Niciun ochi îndreptat spre vrabie[30]. Nimeni nu mă privea. *Cum a fost la începuturi, este acum şi mereu va fi, lume fără sfârşit*. În ziua în care au anunţat că bomba atomică a căzut la Hiroshima, acestea au fost cuvintele care mi-au venit în mintea mea de copil de zece ani. După câţiva ani, când am auzit despre norii în formă de ciupercă de deasupra locului de testare din deşertul Nevada, m-am gândit la exact aceleaşi cuvinte. Am început să mă trezesc înainte de răsărit, imaginându-mi că mingile de foc din zona de testare din Nevada vor lumina cerul în Sacramento.

Mai târziu, după ce m-am măritat şi am avut un copil, am învăţat să găsesc un sens echivalent în ritualurile repetate ale vieţii domestice. Aşezarea mesei. Aprinderea lumânărilor. Pornirea focului în şemineu. Gătitul. Toate acele sufleuri, crème carameluri, daube[31], albondiga[32] şi gumbo[3334]. Cearşafuri curate, teancuri de prosoape curate, lămpi pentru furtună, destulă apă şi mâncare ca să trecem cu toţii prin cine ştie ce eveniment geologic ne va surprinde. *Frânturile acestea le-am ţărmuit pe lângă ramurile mele52*, erau cuvintele care îmi veneau în minte atunci. Acele fragmente contau pentru mine. Credeam în ele. Găsirea sensului în natura intens personală a vieţii

30 Aluzie la His Eye Is on the Sparrow, un imn gospel din 1905. (ACt)

31 Fel clasic franțuzesc, din legume și carne de vită. (N.t.)

32 Chiftele din bucătăria maură. (N.t.)

33 Tocană originară din sudul Louisianei, sec. al XVIII-lea. (N.t.)

34 Vers din poemul epic Tărâmul pustiit, p. 175, în Opere poetice 1909-1962 de T.S. Eliot, Ed. Humanitas Fiction, 2012. (N.t.)

mele de soţie şi mamă nu părea distonant cu găsirea sensului în vasta indiferenţă a geologiei şi a zonelor de teste nucleare; cele două sisteme existau pentru mine pe linii paralele, convergente din când în când, mai ales în timpul cutremurelor. În mintea mea necercetată era permanent un punct, moartea mea şi a lui John, în care liniile vor converge pentru ultima oară. Am găsit recent pe internet fotografii aeriene ale casei din peninsula Palos Verdes în care am locuit imediat după căsătorie, casa în care am adus-o pe Quintana de la spitalul St. John’s din Santa Monica şi am pus-o în landou lângă tufa de glicină în curtea împrejmuită. Fotografiile, incluse în Proiectul California Coastal Records, al cărui scop era să se documenteze asupra întregii zone californiene de coastă, erau dificil de examinat clar, dar casa, aşa cum era când am locuit noi acolo, aparent dispăruse. Turnul de lângă poartă părea intact, dar restul structurii nu mai arăta familiar. Părea că în locul grădinii închise cu glicină era acum o piscină. Locul se numea panta „Portuguese Bend”. Se putea vedea porţiunea din deal de unde s-a desprins bucata aceasta. Se putea vedea, de asemenea, la baza dealului, grota unde obişnuiam să înotăm când mareea era tocmai bună.

Învolburata apă limpede.

Acesta era unul dintre modurile în care cele două sisteme ale mele ar fi putut converge.

Am fi putut înota în grotă cu apa învolburată în jur şi întregul loc ar fi putut fi inundat, tras în marea din jurul nostru. Scena în care suntem absorbiţi de marea din jur era una dintre concluziile pe care le anticipasem. Nu am anticipat atacul cardiac la masa din sufragerie.

Te aşezi la masa şi viaţa, aşa cum o cunoşteai, se sfârşește.

Problema autocompâtimirii.

Oamenii îndoliaţi se autocompătimesc mult. Ne îngrijorăm din cauza autocompâtimirii, ne e frică de ea, scormonim mintea după ea. Ne e teamă ca nu cumva

acţiunile noastre să scoată la iveală aşa-numita boală a „tânguirii”. Înţelegem aversiunea pe care majoritatea o are faţă de „tânguire”. Doliul evident ne aminteşte de moarte, este interpretat ca nefiresc, un eşec în gestionarea situaţiei. „Un singur om dispare de lângă tine şi întreaga lume s-a golit”, scria Philippe Ariès despre această aversiune în *Western Attitudes toward Death*. „Dar nu mai ai dreptul să o spui cu voce tare”.

Ne amintim constant că propria noastră pierdere este insignifiantă în raport cu experienţa pierderii (ori, cel mai tragic gând, lipsa experienţei) a celui sau celei care a murit; această încercare de gândire corectivă ne ajută doar să ne afundăm mai tare în cavernoasa autocompătimire. (*De ce nu mi-am dat seama de asta, de ce sunt atât de egoist.*) Însuşi limbajul pe care îl folosim când ne gândim la autocompătimire trădează repulsia profundă în care o scăldăm: autocompătimirea înseamnă să *îţi fie milă de tine*, autocompătimirea e ca şi când *ţi-ai suge degetul*, autocompătimirea e *aoleu şi vai de mine*, autocompătimirea este starea în care cei cărora le e milă de ei înşişi *se complac*, ori chiar *se desfată*. Autocompătimirea rămâne atât cea mai comună, cât şi cea mai viabilă revelare a defectelor noastre de caracter, distructivitatea sa pestilenţială acceptată aşa cum e. „Cel mai de temut duşman al nostru”, a numit-o Helen Keller. „N-am văzut vreodată o sălbăticiune/ Tânguindu-se de sine”, scria D.H. Lawrence într-o mult-prea-citată omilie de patru rânduri care se dovedeşte a fi fără niciun sens, dar tendenţioasă. „O păsăruică va cădea degerată de pe creangă / fără să-i fi părut vreodată rău pentru sine”.

Ar putea fi ceea ce Lawrence (sau noi) ar prefera să creadă despre sălbăticiuni, dar gândiţi-vă la acei delfini care refuză să mănânce după moartea unui partener. Gândiţi-vă la acele gâşte care îşi caută partenera rătăcită până ce ele însele devin dezorientate şi mor. De fapt, doliul are raţiuni urgente, chiar şi o nevoie urgentă, pentru autocompătimire. Soţii pleacă, soţiile pleacă, au loc

divorţuri, dar acei soţi şi acele soţii lasă în urmă reţele intacte de asocieri, chiar dacă beligerante. Doar supravieţuitorii unei morţi sunt cu adevărat lăsaţi singuri. Legăturile care le-au construit viaţa – atât cele profunde, cât şi cele aparent (până se rup) insignifiante – au dispărut. Eu şi John am fost căsătoriţi timp de patruzeci de ani. În afară de primele cinci luni ale mariajului nostru, când John încă lucra la *Time*, amândoi am lucrat de acasă. Am fost împreună douăzeci şi patru de ore pe zi, fapt ce a rămas o sursă de amuzament şi de stranietate pentru mama şi mătuşile mele. „La bine şi la greu, dar nu la prânz", auzeam frecvent, de la vreuna dintre ele, în primii ani ai căsniciei noastre. Am pierdut şirul dăţilor în care, într-o zi obişnuită, apărea ceva ce trebuia să-i spun. Impulsul acesta nu a dispărut odată cu moartea lui. Ce a dispărut este posibilitatea răspunsului. Citesc ceva în ziar ce în mod obişnuit i-aş citi lui. Remarc nişte schimb

bare în vecinătate care l-ar interesa: Ralph Lauren s-a extins mai mult între străzile 7 Ist şi 72nd, să zicem, ori spaţiul vacant unde a fost demult Librăria de pe Bd. Madison a fost în cele din urmă închiriat. Îmi aduc aminte cum am venit într-o dimineaţă de mijloc de august din Central Park, cu vestea importantă că verdele intens al verii a pălit peste noapte în copaci, anotimpul deja se schimbă. *Trebuie să ne facem planuri pentru toamna*, ţin minte că m-am gândit. *Trebuie s*ă *decidem unde vrem să fim de Ziua Recunoştinţei, de Crăciun, la sfârşit de an*.

Îmi las cheile pe masă înăuntru înainte de a-mi aminti cu totul. Nu e nimeni care să asculte veştile acestea, nu e de mers nicăieri după planul nefăcut, gândul neterminat. Nu e nimeni care să aprobe, dezaprobe, argumenteze. „Cred că încep să înţeleg de ce doliul se simte ca suspansul", a scris C.S. Lewis după moartea soţiei sale. „Vine din frustrarea atât de multor impulsuri care au devenit obişnuinţe. Gând după gând, emoţie după emoţie, acţiune după acţiune, au avut-o pe H. ca destinatar. Acum ţinta lor a dispărut. Din obişnuinţă, tot potrivesc săgeata în

arc, apoi îmi amintesc că trebuie să las arcul jos. Atât de multe drumuri duceau la H. şi m-am aşezat pe unul dintre ele. Dar acum este o graniţă imposibil de trecut de-a latul lui. Atât de multe drumuri odată, acum atât de multe fundături”.

Cu alte cuvinte, suntem în mod repetat lăsaţi să ne concentrăm asupra noastră, o sursă inepuizabilă de autocompătimire. De fiecare dată când se întâmplă asta (încă se întâmplă), mă izbeşte impasibilitatea permanentă a prăpastiei. Unele persoane care au pierdut un soţ sau o soţie povestesc că simt prezenţa acelui partener, că primesc sfaturi, mesaje de la ea. Unii spun că şi-au văzut chiar partenerii dispăruţi, ceea ce Freud descria în *Doliul şi melancolia* ca „o menţinere a obiectului printr-o psihoză halucinatorie a dorinţei.”[35] Alţii descriu nu o apariţie vizibilă, ci doar „o prezenţă simţită foarte acut”. Eu nu am experimentat nimic din toate acestea. Au fost câteva ocazii (ziua în care au vrut să facă traheostomia la UCLA, de exemplu) în care l-am întrebat retoric pe John ce să fac. I-am spus că am nevoie de ajutorul lui, i-am spus că nu pot trece prin aşa ceva singură. Am spus toate lucrurile astea cu voce tare, apăsând fiecare cuvânt.

Sunt scriitoare. Să-mi imaginez ce ar spune sau ar face cineva îmi vine la fel de natural ca respiraţia.

Cu toate acestea, de fiecare dată aceste rugăminţi pentru prezenţa lui nu au făcut decât să-mi întărească conştiinţa tăcerii definitive care ne-a despărţit. Orice răspuns mi-ar fi dat, putea exista doar în imaginaţia mea, controlat de mine. Să-mi imaginez că ar putea spune ceva doar controlat de mine mi s-ar părea obscen, o violare. Nu aş mai putea şti ce ar fi spus despre UCLA şi traheostomie mai mult decât aş ști ce a vrut să spună formulând fraza despre JJ. McClure, Teresa Kean şi tornadă aşa cum a făcut-o. Ne imaginam că ştim tot ce gândeşte celălalt, chiar dacă nu doream neapărat să ştim, dar de fapt am

35 S. Freud, „Doliu și melancolie“, în idem, Opere esențiale, voi. 3, Ed. Trei, București, 2010, p. 196. (7V.Z.)

ajuns la concluzia că nu ştiam nici măcar o părticică din ce era de ştiut.

Dacă mi se întâmplă ceva, spunea el adesea.

N-o să ţi se întâmple nimic, îi răspundeam.

Dar dacă mi se întâmplă.

Dacă se întâmplă, continua el. Dacă aşa ar fi stat lucrurile, de exemplu, eu nu trebuia să mă mut într-un apartament mai mic. Dacă aşa ar fi stat lucrurile, aş fi înconjurată de oameni. Dacă aşa ar fi stat lucrurile, ar trebui să fac planuri ca să-i hrănesc pe toţi oamenii aceştia. Dacă aşa ar fi stat lucrurile, m-aş recăsători într-un an.

Nu înţelegi, îi spuneam.

Şi de fapt nu înţelegea. Nici eu: eram la fel de incapabili să ne imaginăm viaţa reală fără celălalt. Aceasta nu va fi povestea în care moartea soţului sau soţiei devine o recreditare pentru o viaţă nouă, un catalizator pentru descoperirea faptului că (o menţiune introdusă de obicei în astfel de recreditări de copilul precoce al celui îndoliat) „poţi iubi mai mult de o persoană”. Sigur că poţi, dar căsnicia e ceva diferit. Căsnicia e memorie, căsnicia e timp. „Ea nu ştia cântecele”, îmi aduc aminte că ar fi zis prietenul unui prieten după o încercare de repetare a experienţei. Căsnicia nu e doar timp: este, în mod paradoxal, şi negarea timpului. Vreme de patruzeci de ani m-am văzut prin ochii lui John. N-am îmbătrânit. Anul acesta, pentru prima dată de la vârsta de douăzeci şi nouă de ani, m-am văzut prin ochii altora. Anul acesta, pentru prima dată de la vârsta de douăzeci şi nouă de ani, mi-am dat seama că aveam despre mine imaginea unei persoane semnificativ mai tânără. Anul acesta am înţeles că unul dintre motivele pentru care atât de des aveam flash-uri cu amintiri despre Quintana la trei ani era acesta: când Quintana avea trei ani eu aveam treizeci şi patru. Îmi amintesc de Gerard Manley Hopkins: *Margaret, jeleşti I La pâlcul auriu desfrunzit*? / *Pentru asta s-a născut omul sluţit* / *De aceea pe Margaret jeleşti*.

Pentru asta s-a născut *omul* sluţit.

Nu suntem sălbăticiuni idealizate.

Suntem fiinţe muritoare imperfecte, conştiente de mortalitate chiar şi când o respingem, învinşi de propriile complicaţii, atât de conectaţi încât atunci când ne jelim pierderile, ne jelim, la bine şi la greu, pe noi înşine. Aşa cum eram. Aşa cum nu mai suntem. Aşa cum într-o zi n-o să mai fim deloc.

Visele Elenei erau despre moarte.

Visele Elenei erau despre îmbătrânire.

Nimeni de aici n-a avut (nu va avea) visele Elenei.

Timpul este şcoala în care învăţam, / *Timpul este focul în care ne mistuim*: Delmore Schwartz din nou.

Ţin minte că am dispreţuit cartea pe care a scris-o văduva lui Dylan Thomas, Caitlin, după moartea lui, *Leftover Life to Kill*. Îmi amintesc că am desconsiderat-o, chiar am criticat-o pentru „autocompătimire", „jelanie", „tânguire". *Leftover Life to Kill* a fost publicat în 1957. Aveam douăzeci şi doi de ani. Timpul este şcoala în care învăţăm.

Când am început să scriu aceste pagini, în octombrie 2004, tot nu înţelegeam cum, de ce sau când a murit John. Am fost acolo. Am privit cum echipa de paramedici a încercat să-l aducă înapoi. Tot nu ştiu cum sau de ce ori când. La începutul lui decembrie 2004, la aproape un an de la moartea lui, am primit în cele din urmă raportul autopsiei şi înregistrările de la urgenţe pe care le cerusem de la spitalul New York pe 14 ianuarie, la două săptămâni după ce s-a întâmplat şi cu o zi înainte să-i spun Quintanei ce se petrecuse. Uitându-mă la documente, mi-am dat seama că unul dintre motivele pentru care a durat unsprezece luni ca să le primesc a fost că eu am scris greşit adresa pe formularul de cerere de la spital. La vremea aceea locuiam de şaisprezece ani la aceeaşi adresă în Upper East Side din Manhattan. Totuşi, adresa pe care le-am dat-o era pe altă stradă, unde eu şi John am locuit

timp de cinci luni imediat după căsătorie, în 1964.

Un doctor căruia i-am povestit asta a ridicat din umeri, ca şi când ar fi auzit ceva familiar.

A zis fie că un astfel de „deficit cognitiv” poate fi asociat cu stresul sau poate a zis că un astfel de deficit cognitiv poate fi asociat cu doliul.

O caracteristică a acestor deficite cognitive era că, la câteva secunde după ce a zis, n-aveam idee ce variantă a zis.

Conform fişei de asistenţă medicală a departamentului de urgenţe, serviciile medicale de urgenţă au primit apelul la ora 9: 15 P.M. în seara de 30 decembrie 2003.

Conform registrului ţinut de unul dintre portari, ambulanţa a venit peste cinci minute, la 9: 20 P.M. În timpul următoarelor patruzeci şi cinci de minute, conform fişei de asistenţă medicală, i-au fost administrate prin injecţie sau intravenos: atropină (de trei ori), adrenalină (de trei ori), vasopresină (40 de unităţi), amiodaronă (300 mg), doze crescute de adrenalină (3 mg) şi încă o doză suplimentară de adrenalină (5 mg). Acelaşi document spune că pacientul a fost intubat pe loc. Nu ţin minte vreo intubare. Ar putea fi o eroare din partea celor care au completat fişa ori încă un deficit cognitiv.

Conform registrului ţinut de portar, ambulanţa a plecat spre spital la ora 10: 05 P.M.

Conform fişei de asistenţă medicală a departamentului de urgenţe, pacientul a fost primit în triaj la 10: 10 P.M. A fost descris ca asistolic şi apneic. Nu avea puls sesizabil. Nu avea puls pe sonograf. Era inconştient. Pielea îi era palidă. Scorul pe Scala de Comă Glasgow era 3, cel mai mic posibil, indicând că reacţiile vizuale, verbale şi motorii erau absente. Au fost observate lacerаţii pe tâmpla dreaptă şi pe curbura nasului. Ambele pupile îi erau fixe şi dilatate. „Livid” au mai notat.

Conform fişei de asistenţă medicală a departamentului de urgenţe, secţiunea medicilor, pacientul

a fost văzut la ora 10: 15 P.M. Nota medicului se încheia cu: „Stop cardiac. La data admisiei – aspect de infarct miocardic masiv. Declarat decesul la 10: 18 PM”.

Conform fişei de pacient, branula de intravenos a fost îndepărtată şi a fost extubat la 10: 20 P.M. Pentru ora 10: 30 P.M. nota era „soţia la pacient – George, asistent social, la pacient cu soţia”.

Conform raportului de autopsie, examinarea a relevat stenoza pe mai mult de 95% din ambele artere stângi principală şi anterioară descendentă. Atât trunchiul coronarei stângi, cât şi coronara descendentă anterioară. Examinarea evidenţiază, de *7* asemenea, „uşoară paloare miocardică vizibilă la coronarografia efectuată pe artera radială, semn de infarct miocardic acut în teritoriul coronarei descendente anterioare”.

Am citit de mai multe ori documentele acestea. Cronologia arăta că timpul petrecut la spitalul New York a fost, cum am crezut, doar birocraţie, procedură medicală, regularizarea unui deces. De fiecare dată când am citit înregistrările oficiale am mai remarcat un detaliu. La prima lectură a însemnărilor medicilor în fişa de asistenţă medicală nu am remarcat, de exemplu, „La data admisiei”. La prima lectură a însemnărilor medicilor în fişa de asistenţă medicală probabil că încă asimilam ceea ce citisem în prima parte a fişei. La prima lectură a Notelor medicale din departamentul de urgenţă, probabil încă procesam informaţiile citite în Fişa de asistenţă medicală în departamentul de urgenţă.

Pupile „*fixe şi dilatate*”. *FDP*.

Sherwin Nuland: „Bărbaţi şi femei tenace văd cum pupilele pacientului devin neresponsive la lumină şi apoi se măresc până devin cercuri mari, fixe, de o întunecime impenetrabilă. Ezitant, echipa îşi încetează eforturile… camera e plină de rămăşiţele bătăliei pierdute…”

„*Cercuri fixe de o întunecime impenetrabilă*”.

Da. Asta a văzut echipa de pe ambulanţă în ochii lui

John, întins pe podeaua din livingul nostru.

„Lividitate. „Lividitate postmortem.

Ştiam ce înseamnă „lividitate” pentru că este specifică morgilor. Detectivii o remarcă. Poate fi un mod de a determina ora decesului. După ce se opreşte circulaţia, sângele urmează cursul gravitaţiei, adunându-se unde trupul este în repaus. Trece un anumit timp până ce acest sânge adunat să devină vizibil. Ce nu pot să-mi amintesc este cât timp trebuie să treacă. Am căutat „lividitate” în manualul de medicină legală pe care John îl ţinea pe raftul de deasupra biroului. „Deşi lividitatea este variabilă, în mod normal începe să se instaleze imediat după deces şi de obicei este clar perceptibilă după o oră sau două”. Dacă lividitatea a fost clar perceptibilă pentru asistentele de la triaj la 10: 10 P.M., atunci începuse să se instaleze cu o oră mai devreme.

Cu o oră înainte era atunci când eu am sunat la ambulantă. *Ceea ce înseamnă că atunci era mort.*

După clipa aceea la masă nu a mai fost vreodată nemort.

Acum ştiu cum o să mor, a spus în 1987, după ce artera anterioară descendentă stângă i-a fost eliberată prin angioplastie.

Nu ştii cum o să mori mai mult decât ştiu eu sau oricine alt)

cineva, am spus în 1987.

Noi îi zicem văduvitoarea, amice, i-a zis cardiologul din New York despre artera anterioară descendentă stângă.

De-a lungul verii şi al toamnei am fost din ce în ce mai concentrată să găsesc anomalia care ar fi putut provoca asta.

La nivel raţional, ştiam cum s-a întâmplat. La nivel raţional, am vorbit cu mulţi medici care mi-au explicat cum s-a întâmplat. La nivel raţional, l-am citit pe David J. Callans în *The New England Medical Journal*: „Deşi majoritatea cazurilor de moarte subită din motive cardiace

implică pacienţi cu afecţiuni coronariene şi arteriale preexistente, stopul cardiac este prima manifestare a acestei probleme originare la 50% din pacienţi… Stopul cardiac subit este o problemă mai ales la pacienţii din afara spitalelor; de fapt, aproximativ 80% din cazurile de moarte subită din cauze cardiace se întâmplă la domiciliu. Rata de succes în resuscitarea pacienţilor cu stop cardiac din afara spitalelor este scăzută, în medie între 2% şi 5% în marile centre urbane… Eforturile de resuscitare iniţiate la peste opt minute sunt aproape întotdeauna sortite eşecului". La nivel raţional l-am citit pe Sherwin Nuland în *How We Die*: „Când un stop cardiac apare în afara spitalului, doar 20% până la 30% supravieţuiesc, şi aceştia sunt aproape întotdeauna cei care răspund repede la manevrele de resuscitare. Dacă nu a existat niciun răspuns până la momentul intrării în triaj la urgenţe, probabilitatea supravieţuirii este virtual nulă".

La nivel raţional am ştiut asta.

Dar oricum nu funcţionam la nivel raţional.»

Dacă aş fi funcţionat la nivel raţional, nu mi-aş fi încurajat fantezii care ar fi părut normale la un priveghi în stil irlandez[3637]. N-aş fi simţit o uşurare atât de evidentă când am auzit că a murit Julia Child, marcată de *uite că până la urmă funcţionează*: John şi Julia Child ar putea cina împreună (acesta a fost primul meu gând), ea ar putea găti, el ar putea să o întrebe despre OSS[38], s-ar distra unul pe celălalt, s-ar plăcea unul pe celălalt. Au luat odată micul dejun împreună, pe când fiecare se afla într-un turneu de promovare a unui titlu. Ea i-a dat un autograf pe un exemplar din *The Way to Cook*.

Am găsit exemplarul din *The Way to Cook* în bucătărie şi m-am uitat la dedicaţie.)

---

360 Tradiție irlandeză prin care celui decedat i se organizează o petrecere de adio, pentru ca

37s ufletul lui să treacă împăcat pe lumea cealaltă. (/V.r.)

38 Office of Strategic Services, precursorul CIA. Julia Child a spionat pentru Statele Unite î
Europa. (N.t.)

„*Bon appétit* lui John Gregory Dunne” scria.

Bon appétit *îl* John Gregory Dunne, Julia Child şi OSS.

Dacă aş fi funcţionat la nivel raţional, nu aş fi dat atâta atenţie poveştilor de „sănătate” de pe internet şi reclamelor TV la produse farmaceutice. De exemplu, m-am frământat pe tema unei reclame Bayer la o aspirină despre care se spunea că „reduce semnificativ” riscul de atac cardiac. Ştiam perfect cum reduce aspirina riscul de atac cardiac: împiedică formarea cheagurilor de sânge. Ştiam că John lua coumadin, un anticoagulant mult mai puternic. Cu toate acestea, am fost obsedată de faptul că am trecut cu vederea aspirina. La fel m-am frământat pe tema unui studiu făcut de UC-San Diego şi Tufts, care arăta o creştere de 4, 65% a deceselor din motive cardiace în perioada dintre Crăciun şi Anul Nou. M-a mai preocupat un studiu Vanderbilt care demonstra că eritromicina creşte de cinci ori riscul de stop cardiac dacă este luată în conjuncţie cu medicamente care tratează afecţiuni cardiace. M-a frământat şi un studiu despre statine şi saltul de 30 – 40 de procente în riscul de atac coronarian la pacienţii care opresc tratamentul cu ele.

Amintindu-mi asta, îmi dau seama cât de receptivi suntem la mesajul insistent că am putea evita moartea.

Şi la corespondentul punitiv, mesajul că, dacă moartea ne ajunge, noi suntem singurii de vină.

Abia după ce am citit raportul autopsiei am început să cred ceea ce mi se spusese în mod repetat: nimic din ce el sau eu am făcut sau n-am făcut nu a provocat şi nu putea preveni moartea lui. A moştenit o inimă beteagă. Până la urmă l-a ucis. Data la care l-a ucis fusese deja amânată de multe intervenţii medicale. Când a sosit, nu aş fi putut face nimic în livingul nostru – nu aveam un defibrilator portabil, fără manevre de resuscitare, nici trusa de urgenţă complet echipată şi posibilitatea tehnică de administrare de medicaţie intravenoasă imediat după cardioversie – care să-i dea măcar o zi în plus.

Acea încă o zi *te iubesc mai mult decât*.

Cum îmi spuneai de obicei.

Abia după ce am citit raportul de autopsie am încetat să încerc să reconstitui coliziunea, prăbuşirea unei stele moarte. Prăbuşirea fusese acolo tot timpul, nevăzută, nebănuită.

Stenoză în mai mult de 95% din ambele artere principală şi anterior descendentă stângă.

Infarct acut în distribuţie pe artera anterior descendentă stângă, LAD.

Acesta a fost scenariul. LAD a fost reparată în 1987 şi a rămas aşa până ce toată lumea a uitat de ea şi apoi s-a stricat la loc. Îi *spunem văduvitoarea*, *amice*, i-a zis cardiologul în 1987.

Îţi spun că nu voi mai trăi două zile, a spus Gawain.

Dacă mi se întâmplă ceva, a spus John.

Îmi este greu să mă gândesc la mine văduvă. Ţin minte că am ezitat când a trebuit să bifez rubrica de „stare civilă” într-un formular. Am avut şi dificultăţi în a mă gândi la mine ca soţie. Ţinând cont cât preţ puneam pe ritualurile vieţii domestice, conceptul de „soţie” nu ar fi trebuit să-mi pară dificil, dar aşa a fost. Multă vreme după ce ne-am căsătorit am avut probleme cu verigheta. Era îndeajuns de largă încât să-mi alunece de pe inelarul de la mâna stângă, aşa că un an sau doi am purtat-o pe inelarul de la dreapta. După ce m-am ars la degetul acela luând o tavă încinsă din cuptor, am pus verigheta pe un lănţişor de aur, la gât. Când s-a născut Quintana şi cineva i-a dăruit un inel de bebeluş, l-am adăugat pe lănţişor.

Părea că funcţionează. Încă le mai port aşa.

„Tu vrei altfel de soţie”, îi spuneam adesea lui John în primii ani ai mariajului nostru. De obicei îi spuneam asta pe drumul de întoarcere spre Portuguese Bend după vreo cină în oraş. Era lovitura tipică de început al unei discuţii în contradictoriu care se isca în timp ce treceam pe lângă rafinăriile de lângă autostrada San Diego. „Ar fi trebuit să te căsătoreşti cu cineva ca Lenny”. Lenny era cumnata

mea, soţia lui Nick. Lenny primea musafiri, lua masa cu prietenii, avea grijă de gospodăria ei cu lejeritate şi purta rochii franţuzeşti frumoase şi era mereu doritoare să vizioneze o casă ori să organizeze un *baby shower*[39], sau să îşi ducă oaspeţii din alte oraşe la Disneyland. „Dacă aş fi vrut să mă însor cu cineva ca Lenny, m-aş fi însurat cu cineva ca Lenny”, răspundea John la început răbdător, apoi din ce în ce mai puţin aşa.

De fapt n-aveam habar să fiu soţie.

În acei ani de început îmi prindeam margarete în păr, încercând să obţin efectul „mireasă”.

Mai târziu, eu şi Quintana am avut fuste pepit la fel, încercând „tânăra mamă”.

Atât eu cât şi John improvizam, zburam în orb, din amintirile acelor ani. Făcând ordine recent într-un dulap cu dosare, am dat peste unul gros cu eticheta „Planificare”. Însuşi faptul că ne-am apucat să facem dosare cu eticheta „Planificare” sugerează cât de puţin ne ocupam cu ea. Mai făceam şi „şedinţe de planificare”, în care stăteam cu câte un clipboard în faţă şi spuneam tare care-s problemele zilei, apoi, fără a încerca să le rezolvăm, ieşeam la prânz. Acestea erau prânzuri festive, de celebrare a unui lucru bine făcut. Michaels, în Santa Monica, era un local obişnuit, în acel dosar „Planificare” am găsit câteva liste de Crăciun din anii 1970, câteva note despre apeluri telefonice şi, cea mai mare parte a hârtiilor, tot din anii 1970, având de-a face cu planuri de cheltuieli şi venituri. Acele note emanau o stare de disperare. Una dintre ele era despre o întâlnire cu Gil Frank, pe 19 aprilie 1978, când încercam să vindem casa din Malibu ca să achităm casa din Brentwood Park pentru care făcuserăm deja un depozit de 50.000 de dolari. Nu puteam să vindem casa din Malibu pentru că plouase întruna în acea primăvară. Erau alunecări de teren. Autostrada de pe coasta Pacificului era închisă. Nimeni nu putea vizita casa decât dacă deja

39 Petrecere dată pentru o femeie însărcinată, la care invitații aduc daruri pentru bebeluș. (N.t.)

locuise în zona potrivită din Malibu. De-a lungul câtorva săptămâni am avut un singur posibil client, un psihiatru care locuia în Malibu Colony. Şi-a lăsat pantofii pe aleea udă din faţă ca să „simtă casa”, a mers desculţ pe gresie, şi apoi i-a zis fiului său, care i-a spus Quintanei, că era „rece”. Nota din 19 aprilie suna aşa: *Trebuie să acceptăm că nu vom vinde casa din Malibu până la sfârşitul anului. Trebuie să ne aşteptam la ce e mai rău, astfel încât orice îmbunătăţire să pară importantă*.

O notă făcută după o săptămână, nu pot decât să mă gândesc la o „şedinţă de planificare”: *De discutat*: *Abandonăm Brentwood Park*? *Cheltuim cei 50.000 de dolari*?

Două săptămâni mai târziu zburam spre Honolulu, gândindu-ne că scăpăm de ploaie şi ne clarificăm opţiunile. În dimineaţa următoare, când ne-am întors de la înot am găsit un mesaj: ieşise soarele în Malibu şi aveam o ofertă în intervalul de preţ cerut de noi.

Ce ne-a îndemnat să credem că un resort din Honolulu ar fi locul de rezolvare a unei crize financiare?

Ce lecţie am învăţat din faptul că a funcţionat?

Douăzeci şi cinci de ani mai târziu, confruntaţi cu o criză similară şi luând, la fel, hotărârea de a o rezolva la Paris, cum am putut s-o vedem drept profitabilă pentru că am primit un bilet gratis la Concorde?

În acelaşi dosar am găsit câteva paragrafe scrise de John în 1990, pentru cea de-a douăzeci şi şasea aniversare a noastră. „Ea a purtat ochelari de soare pe toată durata ceremoniei în ziua căsătoriei noastre, în micuţa biserică misionară din San Juan Bautista, California; de asemenea, a plâns pe toată durata ceremoniei. Îndreptându-ne către altar, ne-am promis că am putea ieşi din chestia asta şi săptămâna viitoare, fără să aşteptăm să ne despartă moartea”.

Şi asta a funcţionat. Cumva, totul a funcţionat.

De ce am crezut că această improvizaţie e fără sfârşit? Dacă aş fi văzut că are un sfârşit, ce aş fi făcut

diferit?

Ce ar fi făcut el?

În timp ce scriu, se apropie sfârşitul primului an. Cerul New York-ului este întunecat când mă trezesc, la 7: 00, şi se întunecă din nou, pe la 4: 00 după-amiaza. Pe ramurile de camelie din living sunt luminiţe de Crăciun. Erau luminiţe colorate de Crăciun acolo şi în urmă cu un an, în noaptea în care s-a întâmplat, dar în primăvară, nu mult după ce am adus-o pe Quintana acasă de la UCLA, beculetele s-au ars, au murit. Asta am luat-o ca pe un simbol. Am cumpărat alte ghirlande luminoase. Asta am luat-o ca pe o mărturie a credinţei în viitor. Din moment ce nu simt cu adevărat această credinţă în viitor, mă folosesc de astfel de mărturii când şi unde pot să le inventez.

Observ că mi-am pierdut abilităţile pentru întâlniri sociale obişnuite, oricât de nedezvoltate ar fi fost aceste abilităţi cu un „an în urmă. În timpul convenţiei republicane am fost invitată la o petrecere restrânsă în apartamentul unei prietene. Am fost fericită să-mi revăd prietena şi pe tatăl ei, care era motivul petrecerii, dar mi-a fost greu să stau de vorbă cu ceilalţi. Plecând, am observat că serviciile secrete fuseseră acolo, dar n-au avut destulă răbdare să stea destul ca să vadă ce persoane importante vin. În altă seară din timpul convenţiei republicane am mai fost la o petrecere dată de *The New York Times* în clădirea Time-Warner. Erau lumânări şi gardenii plutitoare în cuburi de sticlă. N-am putut să mă concentrez asupra interlocutorilor mei. Eram atrasă de gândul la gardeniile absorbite în filtrul piscinei de la casa din Brentwood Park.

În astfel de ocazii mă aud străduindu-mă şi eşuând.

Observ că mă ridic prea brusc de la masă.

Mai observ că nu mai am rezilienţa de acum un an. Apar mai multe crize şi mecanismul care pompează adrenalină se strică. Mobilizarea devine variabilă, înceată sau lipseşte. În august şi septembrie, după convenţiile democrată şi republicană, dar înainte de alegeri, scriu un articol, pentru prima dată după moartea lui John. A fost

primul articol pe care l-am scris din 1963 încoace pe care el nu l-a citit în ciornă ca să-mi spună ce nu e în regulă, ce-i mai trebuie, ce să subliniez aici, ce să scot dincolo. N-am scris niciodată articole fluente, dar acesta, care era despre campanie, a părut să-mi ia mai mult timp decât de obicei: mi-am dat seama la un moment dat că eram incapabilă să-l finalizez pentru că nu era nimeni care să-l citească. Îmi tot spuneam că am un termen de predare, că eu şi John n-am ratat niciodată un termen de predare. În cele din urmă, ca să pot termina articolul, am ajuns să-mi imaginez un mesaj de la el. Mesajul era simplu: *Eşti o profesionista*. *Termina articolul*.

Îmi dau seama că ne permitem să ne imaginăm astfel de mesaje pentru că ne ajută să supravieţuim.

Traheostomia de la UCLA, recunosc acum, s-ar fi întâmplat cu mine sau fără mine.

Quintana reluându-şi viaţa, recunosc acum, s-ar fi întâmplat cu mine sau fără mine.

Terminarea acestui articol, care însemna că-mi reiau şi eu viaţa, nu era posibilă în aceleaşi condiţii.

Când am verificat articolul înainte de a-l trimite spre publicare, am fost uimită de cât de multe greşeli făcusem: erori simple de transcriere, nume şi date greşite. Mi-am spus că e temporar, parte a problemei cu mobilizarea, încă o dovadă a deficitelor cognitive care apar fie la stres, fie în doliu, dar am rămas tulburată. O să-mi revin vreodată? O să mai pot avea încredere că am dreptate?

Trebuie să ai întotdeauna dreptate? El a spus asta.

Este imposibil pentru tine să iei în calcul posibilitatea că ai putea greşi?

Mă surprind din ce în ce mai des concentrându-mă asupra asemănărilor dintre aceste zile de decembrie şi zilele corespunzătoare din decembrie trecut. Într-un anume fel, zilele corespunzătoare de acum un an au mai multă claritate pentru mine, contururi mai bine definite. Fac multe dintre lucrurile de-atunci. Fac aceleaşi liste cu treburi neterminate. împachetez cadourile de Crăciun în

aceeaşi hârtie colorată, scriu aceleaşi mesaje pe aceleaşi cartoline de la magazinul de cadouri Whitney, fixez cartolinele pe cadouri cu aceleaşi sigilii aurii ca de notar. Scriu aceleaşi cecuri pentru personalul din clădire, doar că acum sunt imprimate doar cu numele meu. N-aş fi schimbat cecurile (la fel cum n-aş schimba mesajul de pe robotul telefonic), dar mi s-a spus că este esenţial ca numele lui John să apară doar în conturile fiduciare. Comand acelaşi fel de şuncă de la Citarella.

Mă frământ la fel în legătură cu numărul de farfurii de care aş avea nevoie în Ajunul Crăciunului, le număr o dată şi încă o dată. Păstrez programarea anuală la dentist în decembrie şi-mi dau seama, în timp ce pun periuţele de dinţi cadou în geantă, că n-o să mă aştepte nimeni la recepţia clinicii, citind reviste până putem să ne ducem să luăm micul dejun la Three Guys pe Madison Avenue. Dimineaţa curge în gol. Când trec pe lângă Three Guys mă uit în altă parte. O prietenă mă roagă să o însoţesc la un concert de Crăciun la St. Ignatius Loyola, şi mergem spre casă prin întuneric şi ploaie. În acea noapte cade prima zăpadă, cam ca o pudră, fără vreo avalanşă de pe acoperişul catedralei St. James, nimic ca la aniversarea mea de anul trecut.

Aniversarea trecută, când mi-a dăruit ultimul cadou pe care mi l-ar fi putut da.

Aniversarea trecută, când mai avea doar douăzeci şi cinci de nopţi de trăit.

Pe masa din fata şemineului am remarcat ceva nelalocul 9 9

lui în teancul de cărţi de lângă scaunul în care se aşeza John să citească, atunci când se trezea în creierii nopţii. Am lăsat special teancul acesta de cărţi neatins, nu din intenţia de a avea un fel de altar, ci pentru că am crezut că nu mi-aş putea permite să mă gândesc la ce citea în miez de noapte. Acum cineva pusese în vârful teancului, într-un echilibru precar, o carte ilustrată format coffee-

table, *The Agnelli Gardens at Villar Perosa*. Am mutat *The Agnelli Gardens at Villar Perosa*. Dedesubt este o copie cu multe însemnări a volumului lui John Lukács, *Five Days în London*: *May 1940*, în care este un semn de carte plastifiat pe care scrie, cu un scris de copil.) *John – lectura plăcută îţi doresc – de la Johny de 7 ani*". La început sunt derutată de semnul de carte, care sub plastifiere este pudrat cu praf lucitor roz, apoi îmi amintesc: agenţia Creative Arts „adoptă", la fiecare Crăciun, un grup de şcolari din Los Angeles, iar fiecare dintre ei face, în schimb, câte o amintire pentru un anumit client al agenţiei.

Probabil a deschis cutia de la CAA în seara de Crăciun.

Probabil a strecurat semnul de carte în cartea din vârful teancului.

La momentul acela ar mai fi avut de trăit o sută douăzeci de ore.

Cum ar fi ales să petreacă acele o sută douăzeci de ore?

Sub exemplarul din *Five Days în London* este unul din *The New Yorker* datat 5 ianuarie 2004. Un exemplar din acel număr al revistei *The New Yorker* a fost livrat la noi duminică, pe 28 decembrie 2003. Conform agendei lui John, pe 28 decembrie 2003, duminică, noi am cinat acasă cu Sharon Delano, fostul lui editor de la Random House şi editorul lui actual la *The y*

New Yorker. Am cinat la masa din sufragerie. Conform agendei mele din bucătărie, la cină am avut linguine Bolognese, salată, brânzeturi şi baghetă. Atunci îi mai rămăseseră doar patruzeci şi opt de ore de trăit.

O premoniţie a acestui calendar a fost că nu m-am atins de teancul de cărţi de la început.

Nu cred că sunt pregătit pentru asta, mi-a zis în taxi în drum spre casă de la Beth Israel North în seara aceea sau în următoarea. Se referea la starea în care o lăsaserăm din nou pe Quintana.

Nu ai de ales, i-am spus în taxi.

De atunci m-am întrebat dacă a avut.

„E tot frumoasă”, a spus Gerry în timp ce ieşeam, cu el şi John, de la terapie intensivă la Beth Israel North.

„*A* zis că e tot frumoasă”, şi-a amintit John în taxi. „L-ai auzit spunând asta? Că e tot frumoasă? Zace acolo umflată de tuburi şi el a zis –”.

N-a putut să continue.

Asta s-a întâmplat într-una dintre acele seri târzii de decembrie, cu câteva zile înainte să moară. N-am idee dacă a fost pe 26, 27, 28 sau 29. Nu s-a întâmplat pe 30, pentru că Gerry plecase deja de la spital când am ajuns noi, în ziua aceea. Îmi dau seama că o mare parte din energia mea din ultimele luni a fost generată de numărătoarea inversă a zilelor, a orelor. În momentul în care a spus în taxi pe drumul de întoarcere de la Beth Israel North că tot ce a făcut a fost fără rost mai avea de trăit trei ore sau douăzeci şi şapte de ore? Ştia câte ore mai sunt, simţea că se duce, îmi spunea că nu vrea să plece? *Nu-l lăsa pe Omul Fărâmat să mă prindă*, spunea Quintana când se trezea din vreun coşmar, una dintre „zicerile” pe care John le-a pus la cutie şi a împrumutat-o pentru Cât în *Dutch Shea*, *Jr*. I-am promis că nu-l vom lăsa pe Omul Fărâmat s-o prindă.

Eşti bine.

Sunt aici.

Am crezut că avem puterea aceea.

Acum Omul Fărâmat era la terapie intensivă la Beth Israel North aşteptând-o, iar în clipa următoare era în taxi, aşteptându-l pe tatăl ei. Chiar şi la trei sau patru ani şi-a dat seama că, dacă Omul Fărâmat apare, nu se poate baza decât pe ea însăşi: *Dacă vine Omul* Fărâmat, *o să mă agăţ tare de gard şi n-o să-l las să mă ia*.

Ea s-a agăţat de gard. Tatăl ei nu.

Îţi spun că n-o să mai trăiesc două zile.

Ceea ce conferă acelor zile de decembrie de anul trecut un contur clar este finalul lor.

Ca nepoată de geolog, am învăţat devreme să

anticipez mutabilitatea absolută a dealurilor, a cascadelor şi chiar a insulelor. Când un deal alunecă spre ocean văd firescul în asta. Când un cutremur de 5, 2 pe scara Richter îmi zguduie biroul în camera mea din casa de pe strada Welbeck, eu continui să scriu. Un deal este o localizare de tranziţie pentru stres, iar egoul poate servi aceluiaşi scop. O cascadă este o autocorecţie a inadaptabilităţii şuvoiului la albie, şi asta, din câte ştiu, e tehnică. Însăşi insula pe care s-a întors Inez Victor în primăvara lui 1975 – Oahu, un teren emergent post-erozional de-a lungul crestei Hawaiiene – este o structură temporară, orice ploaie tropicală sau cutremur de-a lungul faliilor oceanice îi modifică forma şi îi scurtează viaţa ca Răscruce a Pacificului[40]. În această lumină, e greu să-mi păstrez convingeri ferme despre ceea ce s-a întâmplat acolo în primăvara lui 1975 sau mai devreme.

Pasajul acesta este de la începutul unui roman pe care l-am scris în primii ani din decada 1980, *Democracy*. John a găsit titlul. L-am început ca o comedie de moravuri familiale cu titlul *Angel Visits*, o expresie definită în *Brewer's Dictionary of Phrase and Fable* ca „raport sexual încântător de scurtă durată, care se întâmplă arareori", dar când a devenit evident că povestea se îndreaptă într-o direcţie diferită, am continuat să scriu fără titlu. Când am terminat, John a citit-o şi a spus că ar trebui să-i spun *Democracy*. Am căutat pasajul după cutremurul de 9, O grade Richter care a avut loc pe secţiunea de şase sute de mile a faliei Sumatra şi a provocat *tsunamiul* care a şters de pe faţa pământului porţiuni mari din zona de litoral de-a lungul Oceanului Indian.

Sunt incapabilă să mă opresc din a-mi imagina acest eveniment.

Nu e nicio filmare a ceea ce încerc să-mi imaginez. Nu sunt plaje, nici piscine inundate, nici recepţii de hotel zdrobindu-se ca nişte armături putrezite în timpul unei

40 Indicator cu același nume plasat în Pearl Harbor, Oahu, Hawaii. (N.t.)

furtuni. Ceea ce vreau să văd eu s-a întâmplat în subteran. Falia India încleştându-se pe când se strecura pe sub falia Burma. Undele întinzându-se nevăzute în adâncurile apei. Nu am o hartă a adâncimilor din Oceanul Indian, dar pot să iau un reper generic din globul de carton Rand McNally. 780 de metri la Banda Aceh. 2 300 de metri între Sumatra şi Sri Lanka. 2 100 între insulele Andaman şi Thailanda şi apoi adâncimi reduse pe toată distanţa spre Phuket. Clipa în care unda conducătoare a fost încetinită de platoul continental. Acumularea de apă pe măsură ce platoul continental începea să se subţieze.

Cum a fost la începuturi, este acum şi mereu va fi, lume fiara sfârşit.

Acum este 31 decembrie 2004, un an şi o zi.

Pe 24 decembrie, în Ajunul Crăciunului, am avut invitaţi la cină, aşa cum eu şi John am avut şi cu un an înainte. Mi-am spus că fac asta pentru Quintana, dar o făceam şi pentru mine, un angajament că n-o să-mi trăiesc restul vieţii ca un caz special, un musafir, cineva care nu poate funcţiona pe propriile picioare. Am făcut focul în şemineu, am aprins lumânări, am aşezat farfurii şi tacâmuri de argint pe o masă stil bufet din sufragerie.

Am pus nişte muzică, Mabel Mercer cântând Cole Porter, Israel Kamakawiwo ole cântând „Over the Rainbow" şi o pianistă de jazz israeliană pe nume Liz Magnes cu „Someone to Watch Over Me". John a stat alături de Liz Magnes odată la o cină la misiunea israeliană şi ea i-a trimis un CD, un concert de Gershwin pe care îl susţinuse la Marrakech. Cu abilitatea sa de a sugera băuturi la hotelul King David din Ierusalim în timpul perioadei britanice, acest CD i-a stârnit lui John un interes spectral, dovada recuperată a unei lumi dispărute, încă o reverberaţie a Primului Război Mondial. Se referea la el ca la „muzica din perioada Mandatului". Începuse să-l asculte în timp ce citea, în seara în care a murit.

În jur de ora 5: 00 în ziua de 24 decembrie am crezut că n-o să rezist în seara aceea, dar când a venit vremea

cinei, totul s-a întâmplat de la sine.

Susanna Moore a trimis ghirlande de orhidee de la Honolulu pentru fiica ei, Lulu, pentru Quintana şi pentru mine. Le-am purtat. O altă prietenă a adus o căsuţă de turtă dulce. Au fost mai mulţi copii. Am pus muzica din perioada Mandatului, deşi era atâta hărmălaie că nimeni n-a auzit-o.

În dimineaţa Crăciunului am pus farfuriile şi argintăria la loc şi după-amiaza m-am dus la St. John the Divine, unde erau mulţi turişti japonezi. Întotdeauna erau turişti japonezi la St. John the Divine. În după-amiaza în care s-a căsătorit Quintana, la St. John the Divine erau mulţi turişti japonezi care au făcut poze în timp ce ea şi Gerry se îndreptau spre ieşire. În după-amiaza în care am aşezat urna lui John în capela de lângă altarul principal al catedralei, un autocar japonez a luat foc şi a ars în faţa clădirii, o coloană de foc pe Amsterdam Avenue. În ziua de Crăciun, capela de lângă altarul principal era blocată, din cauza unor lucrări de renovare a catedralei. Un gardian m-a dus înăuntru. Capela fusese golită, rămăseseră doar schelele. M-am aplecat şi am găsit placa de marmură pe care erau numele lui John şi al mamei mele. Am atârnat ghirlanda de orhidee de unul dintre stâlpii de susţinere a plăcii de marmură, apoi am ieşit din capelă înapoi în navă şi apoi lângă altarul principal, drept spre fereastra mare cu trandafiri.

În timp ce mergeam nu-mi puteam dezlipi ochii de la fereastră, pe jumătate orbită de strălucirea ei, dar hotărâtă să-mi menţin privirea, până când, apropiindu-mă, fereastra a părut să explodeze de lumină, să îmi umple întregul câmp vizual cu o lumină albastră. Crăciunul pixurilor Buffalo şi al ceasului deşteptător subţire şi negru şi luminile artificiilor peste Honolulu, Crăciunul din 1990, Crăciunul în care eu şi John am rescris rapid scenariul filmului care n-a mai apucat să fie făcut, toate erau în fereastra aceea. Am plasat scena finală a filmului la St. John the Divine, cu strecurarea unui dispozitiv cu plutoniu

în clopotniţă (doar protagonistul îşi dă seama că dispozitivul este la St. John the Divine şi nu în turnurile World Trade), l-am spulberat pe cărăuşul inocent al dispozitivului chiar prin fereastra mare cu trandafiri. Am umplut ecranul cu albastru de Crăciunul acela.

Îmi dau seama, în timp ce scriu, că nu vreau să închei această poveste.

Nici anul n-am vrut să-l închei.

Nebunia se estompează, dar în locul ei nu apare claritatea.

Caut o rezoluţie, dar nu găsesc niciuna.

Nu vreau să închei anul pentru că ştiu că, pe măsură ce trec zilele, ianuarie devine februarie şi februarie devine vară, se vor întâmpla anumite lucruri. Imaginea mea cu John în clipa morţii va deveni mai puţin imediată, mai puţin reală. Va ajunge ceva ce s-a întâmplat în alt an. John pe care îl simt eu, John cel viu, va deveni îndepărtat, şters, chiar „năclăit", transformat în ceea ce îmi e util în viaţa fără el. De fapt, asta a început deja să se întâmple. Tot anul am ţinut cont de calendarul anului precedent: ce făceam în ziua asta anul trecut, unde am cinat, e ziua în care anul trecut am zburat la Honolulu după nunta Quintanei, este ziua în care anul trecut ne-am întors de la Paris, *este ziua aceea*. Am acceptat azi pentru prima oară că amintirea zilei de acum un an nu îl implică pe John. În urmă cu un an era 31 decembrie 2003. John nu a mai apucat această zi în urmă cu un an. John era mort.

Mi-am dat seama de asta în timp ce traversam Lexington Avenue.

Ştiu de ce încercăm să ne ţinem morţii în viaţă: încercăm să-i ţinem în viaţă ca să-i avem lângă noi.

Mai ştiu că, dacă ar fi să trăim singuri, vine un moment în care trebuie să ne abandonăm morţii, să-i lăsăm să plece, să-i păstrăm morţi.

Să-i lăsăm să devină fotografiile de pe masă.

Să-i lăsăm să devină numele din contul fiduciar.

Să ne lepădăm de ei în apă.

Ştiind asta nu mi-e mai uşor să-l las în apă.

De fapt, gândul alarmant că viaţa noastră împreună nu va mai fi centrul cotidianului meu părea astăzi pe Lexington Avenue atât de evident o trădare, că am pierdut şirul în trafic.

M-am gândit la ghirlanda lăsată la St. John the Divine.

Un suvenir de Crăciun în Honolulu, când am umplut ecranul cu albastru.

În timpul anilor în care oamenii părăseau Honolulu pe Matson Lines, exista obiceiul ca la plecare să arunce ghirlande de orhidee în apă, ca o promisiune că se vor întoarce. Ghirlandele erau prinse în vârtej, deveneau zdrenţuite şi maronii, la fel cum gardeniile din filtrul piscinei casei din Brentwood Park au devenit zdrenţuite şi maronii.

Ieri dimineaţă când m-am trezit am încercat să-mi amintesc aranjarea camerelor în casa din Brentwood Park. M-am imaginat plimbându-mă prin camere, mai întâi la parter, apoi la primul etaj şi la al doilea. Mai târziu în timpul zilei mi-am dat seama că am uitat o încăpere.

Ghirlanda pe care am lăsat-o la St. John the Divine trebuie să se fi ofilit până acum.

Ghirlandele se ofilesc, plăcile tectonice se ciocnesc, curenţii de adâncime se mişcă, insule dispar, camere sunt uitate.

Am zburat spre Indonezia, Malaezia şi Singapore cu John, în 1979 şi 1980.

O parte dintre insulele care erau acolo probabil că acum sunt dispărute, doar urme.

Mă gândesc cum înotam cu el în grota de la Portuguese Bend, fluxul apelor limpezi, felul în care se schimba, viteza şi puterea pe care le căpăta pe măsură ce se apropia de stâncile de la bază. Valul trebuia să fie potrivit. Trebuia să fim în apă chiar în momentul în care valul era potrivit. Am făcut asta doar de vreo şase ori, cel

mult, în timpul celor doi ani cât am locuit acolo, dar asta îmi amintesc. De fiecare dată mi-era teamă că pierd fluxul, că mă retrag, calculez greşit timpul. John nu se temea. Trebuia să simţi cum se schimbă. Trebuia să te duci după schimbare. El mi-a spus asta. Nu se uită nimeni la vrabie, dar el mi-a spus asta.

Tipar: ARTPRINT E-mail: officeartorint.ro Tel.: 021 336 36 33